

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**თეორიული და პედაგოგიური ენათმეცნიერებისა და
ფონეტიკის ინსტიტუტი**

თბილისი

2011

რედაქტორები: *მარინე ივანიშვილი*
ივანე ლეჟავა
ოშარ მემიშიში
ეთერ სოსელია
მარიკა ჯიქია

მთარგმნელი: *თამარ გიგანი*

გარეკანის
ფოტო და დიზაინი: *სანდრო ასათიანი* .

შოთა რუსთაველის ეროვნული
სამეცნიერო ფონდი
Shota Rustaveli National
Science Foundation

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University

© რ. ასათიანი, 2011

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2011

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-467-4

რუსუდან ასათიანი

**ლაზურის გრამატიკის
კონსპექტი**

ნინამდებარე ნაშრომი ეფუძნება შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის (№: B-25-10, 2010-2011, ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ლაზურში) ფარგლებში ჩატარებულ კვლევებსა და პოტსდამისა და ბერლინის უნივერსიტეტებში შემუშავებული საექსპერიმენტო ამოცანების გადანაცვების შედეგად სავსე პირობებში მოპოვებული მასალის ანალიზს. შედეგები შეჯერებულია ქართულ გრამატიკულ ტრადიციაში მიღებულ თვალსაზრისებსა და გამოყოფილ პარადიგმებთან. პროექტში მონაწილეობდნენ: რ.ასათიანი, მ.ივანიშვილი, ი.ლეჟავა, ო.მემიშიძე, ე.სოსელია, ნ.ნერეთელი, მ.ჯიქია.

ეფიქრობთ, ლაზურის გრამატიკული სისტემის მოკლე აღწერა დააინტერესებს არა მხოლოდ ქართველოლოგებსა და ენათმეცნიერებს, არამედ ფართო საზოგადოებრიობასაც.

შინაარსი

I.	ზოგადი ინფორმაცია	7
II.	ფონეტიკა-ფონოლოგია.....	11
III.	სახელის მორფოლოგია	17
IV.	ზმნის მორფოლოგია	31
V.	სინტაქსი	49
LAZ GRAMMAR: CONSPECTUS		69
ბიბლიოგრაფია (შეადგინა მ. ივანიშვილმა).....		129
დანართები:		
1. ლაზური ტექსტის ნიმუში ანოტაციებითა და თარგმანით (ტექსტი დაამუშავა ე.სოსელიამ)		139
2. შემოკლებები		146
3. ფოტოები		147
4. რუკა		151

I. ზოგადი ინფორმაცია

ლაზური (იგივე, ჭანური) მომდინარეობს საერთო-ქართველური ფუძე ენიდან და ქართულ, სვანურ და მეგრულ ენებთან ერთად შედის ქართველურ ენათა ოჯახში.

დღესდღეობით, ლაზურზე მეტყველთა უდიდესი ნაწილი ცხოვრობს შავი ზღვის სანაპიროს გაყოლებაზე თურქეთში – ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სამხრეთ-დასავლეთისკენ. ამ ტერიტორიას 1925 წლამდე *ლაზისტანს* ეძახდნენ. გარკვეული ისტორიული პროცესების გამო, ლაზების მხოლოდ მცირე ნაწილია შემორჩა საქართველოში (დაახლ. 3.000 ადამიანი), რომლებიც კომპაქტურად სახლობენ თურქეთის მოსაზღვრე სოფ. სარფში, უფრო მცირე ნაწილი კი ბათუმში, ანაკლიასა და საქართველოს სხვა სოფლებში. ლაზური მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი, გასული საუკუნის 60-იან წლებში თურქეთიდან მიგრაციის შედეგად, ამჟამად ცხოვრობს გერმანიაშიც.

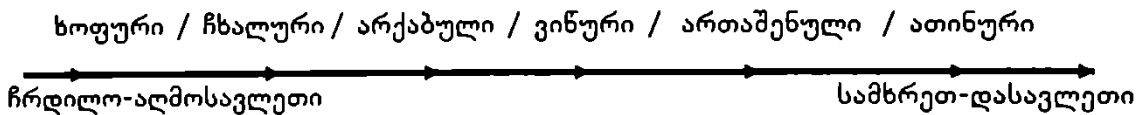
ლაზურზე მეტყველთა საერთო რაოდენობა (თურქეთში მოსახლეობის აღწერის სპეციფიკური პოლიტიკის გამო) ზუსტად არ არის დადგენილი და სხვადასხვა მონაცემით მერყეობს 30.000-დან 500.000-მდე.

ლაზურის ძლიერი დიალექტური დიფერენციაცია (თითქმის ყოველ ლაზურ სოფელში თავისებურად უქცევენ) ართულებს თავად ლაზურისა და მისი სახესხვაობების ენად¹ თუ დიალექტად კვალიფიკაციის საკითხს.² ლაზურის ლინგვისტური სიტუა-

¹ ენათმეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ენისა და დიალექტის განსაზღვრისას უნდა განვასხვავოთ წმინდა ლინგვისტური და სოციოლინგვისტური მიდგომები. ლინგვისტური დეფინიცია ეყრდნობა ენის სისტემურ გაგებას: თუ ნებისმიერი შემფასებლისთვის რომელიმე მეტყველება გაუგებარიანამე მეტყველების განმსაზღვრელი წესების (სისტემის) სპეციალური დასწავლის გარეშე (ე.ი. ის ვერ ასრულებს ენის ძირითად საკომუნიკაციო ფუნქციას), ეს მეტყველება მიიჩნევა დამოუკიდებელ ენობრივ სისტემად (*resp.* ენად); და, პირიქით, თუ ის გასაგებია წესების სპეციალური დასწავლის გარეშე – საერთო, გამაერთიანებელი ენის დიალექტად. ასეთი დეფინიციით ქართული, მეგრული, სვანური და ლაზური (იგივე, ჭანური) დამოუკიდებელი ენობრივი დიასისტემებია და ენებად კვალიფიცირდება. სოციოლინგვისტური დეფინიცია ეყრდნობა ენის სოციალურ ბუნებას: თუ რომელიმე მეტყველება გარკვეულ სოციალურ ფუნქციონირებს როგორც შიდასაოჯახო საკომუნიკაციო სისტემა, ხოლო კულტურული, რელიგიური თუ საზოგადოებრივი ფუნქციები რეალიზდება საერთო (*resp.* სალიტერატურო, სტანდარტული, გამაერთიანებელი) ენით, რომელიც ამ მეტყველების მონათესავეა, მაშინ ეს მეტყველება მიიჩნევა დიალექტად. ასეთი დეფინიციით ქართული, მეგრული, სვანური და ლაზური (იგივე ჭანური) საერთო-სალიტერატურო, სახელმწიფო ენის დიალექტებია.

² ენასა და დიალექტს შორის სხვაობას ენათმეცნიერების განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე განსხვავებულად უდგებოდნენ. მაგალითად, რომანული დიალექტოლოგიის ზოგიერთი წარმომადგენელი (პ. შუხარდტი, პ. მეიერი, გ. პარისი, ყ. ჟილერონი და სხვ.) საერთოდ უარყოფდა დიალექტების არსებობას. მათი თვალსაზრისით, საერთოდ შეუძლებელია დიალექტის გამოყოფა, რამდენადაც სპეციფიკური სამეტყველო სხვაობები ვერ ქმნიან სტრუქტურულ ნიშან-თვისებებათა მყარ ერთ-

ციის აღწერისათვის ყველაზე ეფექტური ჩანს ენობრივი სისტემის დიფერენციაციის სივრცულ-დერივაციული მოდელი, რომელიც ენობრივი ცვლილებებისა და ინოვაციების ამსახველ "ტალღების თეორიას" ეფუძნება: მეტყველების თავისებურება სტალისებურად, თანდათან ვრცელდება ერთი ადგილიდან მეორისაკენ იმგვარად, რომ მკაცრი ლინგვისტური საზღვრების გავლება მათ შორის რთულდება. პროცესი იმდენად შეიძლება გაგრძელდეს, რომ, თუ მეზობლად მყოფ, გეოგრაფიულად მოსაზღვრე რაიონებში კარგად ესმით ერთმანეთის, გეოგრაფიულად დაშორებულ უკიდურეს პერიფერიებში მცხოვრებნი უკვე ვეღარ უგებენ ერთმანეთს. სწორედ ასეა ლაზურის შემთხვევაშიც – სარფიდან ართვინამდე, სამხრეთ-დასავლეთისკენ თუ გაუყვებით სოფლებს, ხოფურად მოსაუბრეებს კარგად ესმით ჩხალური, ჩხალური მეტყველება გასაგებია არქაბელისათვის, არქაბული – ვინურად მეტყველისათვის, ვინური – ართაშენელისთვის, ართაშენული კი ათინაში მცხოვრებისთვის, მაგრამ ხოფელსა და ათინელს უკვე აღარ ესმით ერთმანეთისა. ამრიგად, ეს მთლიანი ენობრივი სივრცე იყოფა შემდეგ ძირითად ერთეულებად³:

თუმცა, ამ განსხვავებულ მეტყველებათა განმსაზღვრელ სპეციფიკურ ნიშნებში თუ ბირთვულ და პერიფერიულ ნიშან-თვისებებს გამოვყოფთ და ბირთვული სტრუქტურული მახასიათებლების საფუძველზე მოვახდენთ მათ კვალიფიკაციებს, შეიძლება გამოიყოს სამი დიალექტი – **ხოფურ-ჩხალური, ვინურ-არქაბული და ათინურ-ართაშენული** – და მათი გამაერთიანებელი დიასისტემა **ლაზურის** სახით.

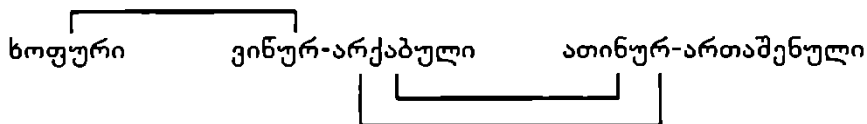
ზოგიერთ ასეთ ბირთვულ სტრუქტურულ ნიშან-თვისებად შეიძლება მივიჩნიოთ შემდეგი მორფოფონოლოგიური მახასიათებლები (ჩიქობავა 1936):

ბას, რომლის საფუძველზეც შესაძლებელი იქნებოდა ერთი დიალექტის მეორისაგან ცალსახა გამოჯენა; გერმანელი და შვეიცარიელი ენათმეცნიერები კი მიიჩნევდნენ, რომ დიალექტების გამოყოფა-განსხვავება შესაძლებელია, რამდენადაც სპეციფიკური მეტყველებების მახასიათებლებში შეიძლება გამოიყოს ბირთვული და პერიფერიული ნიშან-თვისებები და ბირთვული მახასიათებლების საფუძველზე განისაზღვროს დიალექტის საზღვრები და დადგინდეს ამ დიალექტთა საერთო დიასისტემა.

³ თუ ამ ენობრივ სივრცეში ჩავრთავთ მეგრულსაც (უფრო ზუსტად, მის დიალექტებს) და მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ხოფურ-ჩხალური უფრო ახლოს დგას მეგრულთან, ვიდრე ლაზურის დანარჩენ კილოებთან (კარტოზია 2005), მაშინ შესაძლებელია ლაზური მეგრულთან ერთად ერთი ენის დიალექტებადაც მოვიჩნიოთ. ასეთ მეგრულ-ლაზურ ერთიანობას ქართულ ენათმეცნიერულ ტრადიციაში ზანურს (ან კოლხურს) უწოდებენ.

		ხოფური	ვინურ- არქაბული	ათინური
1	ყ ფონემის რეფლექსები	ყ ან კ	ც ან კ	ა ან ძ
2	უ/ი სუბსტიტუციის სიხშირე	+	-	-
3	რ-ს დასუსტება	+	-	-
4.	გ/ქ/ყ-ს პალატალიზაცია	-	-	+
5	მყოფადის წარმოება	მ-ინონ	-ერე-	-ერე-
6	“უნახაობის” წარმოება	-ერე-	-დორენ	-დორენ
7	ანმყოს ფუძის სუფიქსი	-უფ/-იფ	-უმ/-ომ	-უმ/-ომ
8	მოთხ. და მიც. დასუსტება	-	-	+
9	სუბიექტის I პირისათვის მ ალომორფი	-	+	-
10	მიმართულებითი და დაშორებითი ბრუნვების გაუდიფერენცირებულობა	-	-	+

ამ ნიშნების განაწილება გვიჩვენებს, რომ ათინური და ვინურ-არქაბული უფრო ახლოს არიან ერთმანეთთან, ვიდრე რომელიმე მათგანი ხოფურთან, თუმცა ზოგიერთი ნიშნით ხოფური და ვინურ-არქაბული ერთნაირ სურათს გვიჩვენებენ და უპირისპირდებიან ათინურს. ამასთანავე, არც ერთი აქ მოტანილ ნიშანთაგან არ აღმოჩნდა საერთო ხოფურისა და ათინურისთვის. ეს ვითარება შეიძლება შემდეგი სქემის სახით წარმოვადგინოთ, სადაც ორმაგი ხაზი უფრო ახლო კავშირის გამომხატველია (ჰოლისკი 1991):

II. ფონეტიკა-ფონოლოგია

ლაზურს ისევე, როგორც სხვა ქართველურ ენებს, ახასიათებს ხმოვანთა სისტემის შედარებითი სიღარიბე და თანხმოვანთა სისტემის სიმდიდრე.

ხმოვან ფონემათა სისტემა ხუთი მარტივი ხმოვნისგან შედგება:

	წინა რიგი	შუა რიგი (ნეიტრალური)	უკანა რიგი (ლაბიალური)
მაღალი ანეულობა	ი [i]		უ [u]
საშუალო ანეულობა	ე [e]		ო [o]
დაბალი ანეულობა		ა [a]	

რამდენადაც ა-ს პოზიციური ვარიანტები უკანა რიგისა ც შეძლება იყოს, მოცემული სისტემა უფრო ეკონომიური სისტემის სახითაც შეიძლება წარმოვადგინოთ, სადაც ხმოვანთა ლაბიალიზაციას დინსტინქციური ღირებულება მიენიჭება:

	წინა რიგი	უკანა რიგი	
	არალაბიალური	ლაბიალური	
მაღალი ანეულობა	ი [i]		უ [u]
საშუალო ანეულობა	ე [e]		ო [o]
დაბალი ანეულობა		ა [a]	

ხმოვანთა ეს სისტემა ლაზურში გართულებულია შემდეგი სახის ფონეტიკური ვარიანტებით, რომელთაც, როგორც ჩანს, ფონოლოგიური ღირებულება არ აქვთ (ქუთელია 2005, 21):

ფარინგალიზებული ხმოვნები: 'ა, 'ე, 'ი, 'ო, 'უ

ასპირირებული ხმოვნები: ჰა, ჰე, ჰი, ჰო, ჰუ

პალატალიზებული ხმოვნები: ჯა, ჯე, ჯი, ჯო, ჯუ⁴

გამოიყოფა, ასევე, ნახევარხმოვნები: ჯ, ჴ⁵

⁴ პალატალიზებული ხმოვნების ფონოლოგიურობის შესახებ იხ. ნ.მარის (მარი 1910), გ.დიუმეზილისა (დიუმეზილი 1967) და ნ.ქუთელიას (ქუთელია 2005) ნაშრომები.

⁵ ჴ-ს სტატუსის დადგენის პრობლემაურობისათვის იხ. ქუთელია, 2005.

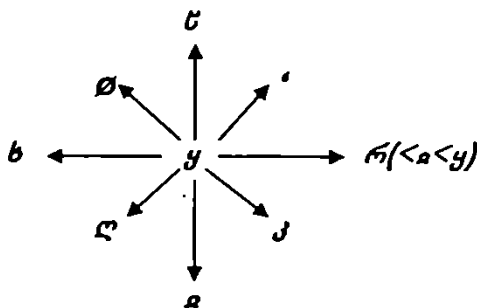
	ხმულ-მსკდომი			აფრიკატი			ნაპრალოვანი		სონორი	
	მჟლე- რი	ყრუ ასპი- რირე- ბული	გლოტა- ლიზე- ბული	მჟლე- რი	ყრუ ასპი- რირე- ბული	გლოტა- ლიზე- ბული	მჟლე- რი	ყრუ	ნაზა- ლური	ნარ- ნარი
ლაბია- ლური	ბ [b]	ფ [p]	პ [p']				ვ [v]	([f])	შ [m]	
დენტა- ლური	დ [d]	თ [t]	ტ [t']	ძ [ɬ=dz]	ც [t͡s]	წ [t͡s'='ts']	ზ [z]	ს [s]	ნ [n]	ლ [l]
ალვეო- ლარუ- ლი				ჩ [t͡ʃ=dʃ]	წ [t͡ɕ='tɕ]	ჭ [t͡ɕ'='tɕ']	წ [t͡ɕ=j]	ჭ [t͡ɕ=ɕ]		რ [r]
ველა- რული	გ [g]	ქ [k]	კ [k']				ლ [ɣ]	ხ [x]		
უეულა- რული		ყ [q]	ყ [q']							
ლარინ- გალუ- რი								ჰ [h]		

ფონემათა ფონეტიკური თავისებურებები:

- ვ ფონემა, რომელიც სხვა ქართველური ენების მსგავსად ფონეტიკურად კბილბაგისმიერია, ლაზურში ხშირად, განსაკუთრებით ველარების შემდეგ, რეალიზებულია ბილაბიალურ თანხმონათად (ყლენტი 1953);
- ჭ, როგორც წესი, ნასესხებ სიტყვებში გვხვდება, თუმცა მისი ხვედრითი წილი იმდენად დიდია, რომ შესაძლებელია ის ლაზურის ფონემატური სისტემის დამოუკიდებელ ერთეულადაც იქნეს მიჩნეული (კარტოზია 2005), რაც ზოგიერთი მკვლევრისთვის უდავოა (ქუთელია 2005);
- ძ, ც, წ აფრიკატები და ზ, ს ნაპრალოვნები ძირითადად წინანუნისმიერებად არიან რეალიზებულნი;
- ლ ლაზურში შეიძლება პალატალიზებული იყოს უკანა რიგის ხმოვნებთანაც, თუმცა მისი “მეგრულისებური” დარბილება უფრო ცალკეული ინდივიდების თავისებურებაა, რაც მთელ ლაზურში მეტ-ნაკლები ინტენსივობითაა რეალიზებული (კარტოზია 1993);
- გ, ქ, კ პალატალიზებულია წინა რიგის ხმოვნებისა და/ან ლ-ს წინ (ყლენტი 1953), ხოლო ათინურ-ართაშენულში შესაბამის აფრიკატებს იძლევა (ჩიქობავა 1936);
- რ ლაზურში სუსტია – მას არ ახასიათებს ქართული რ-ს მსგავსი დაძაბულობა-ვიბრაცია და ხშირად გადადის ჯ-ში ან საერთოდ იკარგება (ყლენტი 1953);

- φ ზოგჯერ სუსტდება და გადადის α -ში (განსაკუთრებით, ზმნისწინებთან გასაყარზე) (ქუთელია 1980);
- φ უმთავრესად დასტურდება სიტყვის საწყის პოზიციაში ხმოვნების წინ (დიუმეზილი 1967);
- φ ფონემა დაცულია მხოლოდ ხოფურ-ჩხალურში ხმოვნებისა და φ , λ -ს წინ; ასევე, გვხვდება ჩქამიერი თანხმოვნების შემდეგაც, თუმცა მხოლოდ რამდენიმე სიტყვაში (სრული სია ამ სიტყვებისა იხ. ქუთელია 2005). ვინურ-არქაბულში: $\varphi \rightarrow \alpha/\emptyset$ და, საკომპესაციოდ, ხმოვანი განიცდის ფარინგალიზაციას; ათინურში φ დაკარგულია: $\varphi \rightarrow \alpha/\emptyset$.

φ -ს რეფლექსები ლაზურის დიალექტების, ინდივიდთა მეტყველებისა და პოზიციების განსხვავებულობების შესაბამისად მეტად მრავალფეროვანია (ქუთელია 2005):

ფონოტაქტიკა:

1. ლაზურში დასტურდება ორწევრა, სამწევრა, ოთხწევრა და ხუთწევრა ვოკალური ჯგუფები. ორწევრა ჯგუფების სახით რეალიზებულია ხმოვანთა ლოგიკურად შესაძლებელი ყველა კომბინაცია. მათი გამარტივება ორი წესის მიხედვით ხორციელდება: ა) არასოდეს იკარგება φ და η (გარდა, $\eta\alpha \rightarrow \alpha$); ბ) იკარგება მხოლოდ პირველი ხმოვანი (გარდა, $\eta\alpha \rightarrow \eta$). სამწევრა ჯგუფები მიიღება, ორწევრადან ხმოვანთა შორის α (იშვიათად η) ფონემის ჩართვით. სამწევრა ჯგუფიდან შეიძლება მივიღოთ ოთხწევრა ჯგუფიც სამწევრაზე α , φ , η/α -ს დართვით. ხუთწევრა ჯგუფი კი ყველაზე უფრო კანონიკურ სტრუქტურას ქმნის: $\{\alpha, \eta - \alpha - \alpha, \varphi, \eta - \eta/\alpha - \eta\}$ (ქუთელია 2005). ხმოვანთა ამგვარი მიმდევრობები ძირითადად მორფემათა გასაყარზე ჩნდება რომელიმე სუსტი თანხმოვნის დაკარგვის შედეგად და ხშირად მართივდება სხვადასხვაგვარი წესების შესაბამისად.

2. ლაზურს ახასიათებს ძლიერი დიფთონგიზაცია. დიფთონგის წარმოქმნის ძირითადი წყაროა იოტიზაცია, რის საფუძველზეც ხუთივე ხმოვანი იძლევა შესაბამის დამავალ დიფთონგებს $\alpha\eta$, $\varphi\eta$, $\eta\alpha$, $\eta\varphi$, $\eta\alpha$, რომელთაც ემატებათ $\eta\varphi$, $\alpha\varphi$.

3. იდენტურ ხმოვანთა კომპლექსები, როგორც წესი, იძლევა გრძელ ხმოვანს, თუ ერთგვაროვანი ხმოვნები არ არის მიღებული რ-ს დაკარგვით – ამ შემთხვევაში ისინი ერწყმიან ერთმანეთს და ვილებთ ერთ მარტივ ხმოვანს (ასათიანი 1974). იდენტურ ხმოვანთა გამარტივების შემთხვევები დასტურდება, ასევე, მორფემათა გასაყარზე.

4. მორფემათა გასაყარზე თანხმოვანთა დაკარგვის შედეგად წარმოქმნილ ხმოვანთა კომპლექსებში ჩვეულებრივია რეგრესული (სრული ან ნაწილობრივი) ასიმილაცია.

5. ხოფურში ხმოვანთა ჯგუფების პირველი ხმოვანი გადადის ნახევარხმოვნებში და იქმნება აღმავალი დიფთონგი, არქაბულში კი სუსტდება მეორე ხმოვანი, რის შედეგადაც წარმოიქმნება დამავალი დიფთონგები (პოლისკი 1991).

6. ერთი მორფემის ფარგლებში მარცვლის ძირითადი სტრუქტურაა (პოლისკი 1991):
N-C1-C2-V-C3-C4

- N არის ნაზალი, *ნ* ან *მ*;
- C1 – თანხმოვანი ან დეცესიური ჰარმონიული კომპლექსი;
- C2 – სონორი ან ნახევარხმოვანი *მ*; ამ პოზიციაში ყველაზე ხშირად დასტურდება *ჟ*, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ პირველი ორი პოზიცია შევსებულია;
- არ დასტურდება ორი სონორისა ან ორი ნაპრალოვნისგან შემდგარი თავკიდური კომპლექსები;
- V – ნებისმიერი ხმოვანი;
- C3 – ეს პოზიცია იშვიათად არის რეალიზებული;
- C4 – ნებისმიერი თანხმოვანი (ყველაზე ხშირად, სონორი ან ნახევარხმოვანი);

7. მარცვალთგასაყარზე, მორფემის შიგნით და, იშვიათად, მორფემათა შეერთების შედეგად, შეიძლება წარმოიქმნას სხვადასხვა სახის თანხმოვანთკომპლექსები.

8. სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში დასტურდება ნებისმიერი ფონემა, მაგრამ ბოლოკიდურში გვხვდება მხოლოდ ხმოვნები, ნახევარხმოვნები და სონორები (*ჟ*); ასევე, *ქ, ს, შ, თ, ფ* თანხმოვნები, რომლებიც ამ პოზიციაში უმეტესად მორფემებია.

ფონეტიკური პროცესები:

1. თანხმოვანთა დასუსტება(>*ჲ*)/დაკარგვა(>*∅*)(ჩიქობავა 1936):

- *რ* – ხმოვნებს შორის და *ს*-ს წინ; ძირითადად, ხოფურში; ასევე, არქაბულში და, უფრო იშვიათად, ვინურში;
- *ჟ* – ხმოვნებს შორის;
- *ს* – (>*ჲ*) სიტყვის ბოლოს ართაშენულში;

- **ნ** – განსაკუთრებით ათინურში და იშვიათად ხოფურშიც; (არის შემთხვევები პირიქითი პროცესისა: **მ**ან, იშვიათად, **მ**-ს გაჩენა სიტყვის თავიკიდურ თანხმოვნისწინა პოზიციაში);
- ხოფურში სპონტანურად შეიძლება დაიკარგოს, ასევე, **ლ, ფ, შ, ღ, კ** (ასათიანი 1974). ეს, განსაკუთრებით ხშირია იმ შემთხვევებში, როდესაც ერთგვაროვანი თანხმოვნები გათიშულია ხმოვნით – როგორც **წესი, იკარგება** პირველი თანხმოვანი (ჯიქია 1974).

2. ბოლოკიდური ხმოვნის დასუსტება-დაკარგვა ათინურში, არქაბულში და, იშვიათად, ხოფურში (ჟღენტი 1953);

3. **უ/ო > ი** ხმოვანმონაცვლეობა (ჩიქობავა 1936); ასევე, **ირაერ** მონაცვლეობა ხოფურში (ასათიანი 1974);

4. რეგრესული პროცესები – (სრული ან ნაწილობრივი) ასიმილაცია ხმოვნებში, განსაკუთრებით, ზმნისწინების ფუძისეულ ხმოვანთან შეხვედრისას (ჩიქობავა 1936); ასევე, თანხმოვანთა რეგრესული გამჟღერება: **ს > ზ, თ > დ, ქ > გ, შ > ჟ, ჩ > ჯ, ფ > პ**; დაყრუება – **ბ > ფ, გ > ქ, გლოტალიზაცია: მ > პ, ფ > პ, გ > კ**;

5. **ო, ე** ხმოვანთა პროგრესული ასიმილაცია: **ოუ > ოო, ოი > ოო, ეი > ეე** (კარტოზია 2005);

6. **რ > ლ** – პროგრესული დისტანციური დისიმილაცია (ქართულის მსგავსად);

7. **მ, ნ**-ს მეტათეზისი ხოფურში (ასათიანი 1974);

8. არასტაბილური გლოტალიზაცია – გლოტალების როგორც დაკარგვა (განსაკუთრებით, თურქულიდან ნასესხობებსა (ჯიქია 1974) და კომპლექსებში (უმთავრესად, **კ**-ს შემცველ კომპლექსებში) (დიუმეზილი 1967)), ისე, პირიქით, მათი განვითარება: სამეულთა სისტემის ყველა მჟღერი ან ფშვინვიერი თანხმოვანი შეიძლება გამკვეთრდეს და/ან გლოტალებთან თავისუფლად მონაცვლეობდეს (ქუთელია 2005).

მახვილი

მახვილი ლაზურში, ქართულის მსგავსად, სუსტია; მოუდის სიტყვაში ბოლოდან მეორე ან მესამე მარცვალს; მრავალმარცვლიან სიტყვებში მთავარი მახვილი, ძირითადად, პირველ მარცვალზეა, დასტურდება თანამახვილიც – ბოლოდან მეორე მარცვალზე. არქაბულში და, ნაკლებად, მაგრამ მაინც, ათინურსა და ხოფურში (ასათიანი 1974) აფიქსირებენ ტონურ მახვილსაც, რომელიც, როგორც ჩანს, სპორადულია და მთქმელთა ინდივიდუალურ წარმოთქმაზეა დამოკიდებული; განსაკუთრებით ხშირია ის ქალებისა და ბავშვების მეტყველებებში (ჩიქობავა 1936).

ლაზური იყენებს ქართულ დამწერლობას, თუმცა თურქეთში მცხოვრები ლაზებისათვის შექმნილია ლათინურის ალთაურ ვარიანტზე დაფუძნებული ანბანი, რომელიც სპეციფიკური, ლაზურის ფონემების გადმოცემისათვის აუცილებელი, დამატებითი ნიშნებით არის გავრცობილი:

ქართული	ლათინური	ტრანსლიტერაცია
ა	a	a
ბ	b	b
გ	g	g
დ	d	d
ე	e	e
ვ	v	v
ზ	z	z
თ	t	t
ი	i	i
კ	k'	k'
ლ	l	l
მ	m	m
ნ	n	n
ო	o	o
პ	p'	p'
ჟ	j	ž
რ	r	r
ს	s	s
ტ	t'	t'
უ	u	u
ფ	p	p
ქ	k	k
ც	ç	ç
ყ	q	q'
შ	ş	ş
ჩ	ç	č
ც	ts/z	c
ძ	z'	z
წ	ts'/z'	c'
ჭ	ç'	č'
ხ	x	x
ჯ	c	č
პ	h	h
ა	y	y
ფ	f	f
ნ	-	'

ლაზური, სხვა ქართველური ენების მსგავსად, ხასიათდება სახელის შედარებითი სიმარტივითა და ზმნის სირთულით.

სახელები იცვლიან ფორმას რიცხვის, წინადადებაში მათი ფუნქციისა და სხვადასხვა ტიპის დერივაციული მოდულების მიხედვით. შესაბამისად, გამოიყოფა რიცხვის, ბრუნებისა და სახელთა დერივაციით წარმოქმნილი სემანტიკური ჯგუფების შესაბამისი კატეგორიები.

ბრუნება

წინადადებაში განსხვავებული ფუნქციების (resp. როლების) შესაბამისად სახელები იცვლიან სახეს (ყველა ქართველურ ენაში, და მათ შორის ლაზურშიც – დაბოლოებას) და სხვადასხვა ფორმით რეალიზდებიან. ლაზურში ასეთი განსხვავებული ფორმა (resp. ბრუნვა) სულ შეიძლება (ჩიქობავა 1936). სახელთა ამგვარი ფორმაცვალებადობა ქმნის ბრუნების სისტემას – პარადიგმას, რომელიც, სხვა ქართველურ ენებთან შედარებით, გამარტივებულია: თუ ქართულში, მაგალითად, გვაქვს ბრუნების ოთხი ტიპი, ლაზურში მხოლოდ ერთი ტიპი გამოიყოფა, რამდენადაც:

- ლაზურში სახელის ფუძე ფორმას არ იცვლის – არ გვაქვს არც კუმშვა (ფუძიდან ხმოვნის ამოვარდნა-დაკარგვა) და არც კვეცა (ფუძის ბოლოკიდური ხმოვნის დაკარგვა);
- თანხმოვანფუძიანი და ხმოვანფუძიანი სახელები, ბრუნების მიხედვით, არ არიან გამიჯნულნი და არ ქმნიან დამოუკიდებელ პარადიგმებს, რამდენადაც საერთო ქართველური სახელობითი ბრუნვის *-*ს* ფარდი -*ი/-ე* დაბოლოებები (resp. ბრუნვის ნიშნები) ლაზურში, მხოლოდითი რიცხვის ფორმებში, ფუძესთან არის შეზრდილი (ანუ, ფუძე გართულებულია +*ი/+ე* ხმოვნებით) და ფაქტობრივად, ბრუნების თვალსაზრისით, მხოლოდ ხმოვანფუძიანი სახელები გამოიყოფა.

ნაკლებია ბრუნვათა რაოდენობაც:

- არ არის წოდებითი – ამ ფუნქციით (ანუ მიმართვის ფორმებში) სახელობითის ფორმა იხმარება;
- არ არის ვითარებითი – გამოქვეყნებული ტექსტების მიხედვით მისი ნაშთი სულ რამდენიმე სიტყვაშია ფიქსირდება (კარტოზია 1993);

- მეგრულსა და ლაზურში გამოყოფილი სპეციფიკური ბრუნვები (resp. მიმართულებითი და დაშორებითი) შეიძლება ნათესაობითის თანდებულებიან ფორმებადაც კვალიფიცირდეს: -შ(ი)+ა>-შა, -შ(ი)+ე>-შე.⁶

ბრუნვების ძირითადი პარადიგმა შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

ბრუნვის დასახელება	ბრუნვის ძირითადი ფუნქციები	ბრუნვის ნიშნები
სახელობითი Nominative	გარდაუვალი ზმნის სუბიექტი და გარდამავალი ზმნის ობიექტი	Ø
მოთხრობითი Ergative	გარდამავალ და აქტიურ-ატელიკურ ზმნათა სუბიექტი	-ქ
მიცემითი Dative	ირიბი ობიექტი და აფექტურ ზმნათა (საზოგადოდ, ე.წ. ინვერსიულ ფორმათა) სუბიექტი	-ს ⁷
ნათესაობითი Genetive	კუთვნილების გამომხატველი, ე.წ. მართული განსაზღვრება	-შ(ი) ⁸
მიმართულებითი Allative	მოქმედების მიზნისა და მიმართულება-დანიშნულების გამომხატველი გარემოება ან უბრალო დამატება	-შა
დაშორებითი Ablative	მოძრაობის საწყისი ნერტილის გამომხატველი გარემოება და შედარების ობიექტი	-შე(ნ)
მოქმედებითი Instrumental	მოქმედების იარაღი	-თ(ე)/(ნ)

⁶ თუ ამგვარ კვალიფიკაციას გავიზიარებთ, ლაზურში ფაქტობრივად ხუთბრუნვიანი პარადიგმა უნდა ვივარაუდოთ, თუმცა ტრადიციის მიხედვით მიმართულებითი და დაშორებითი დამოუკიდებელ ბრუნვებად არის მიჩნეული (და არა ბრუნვის თანდებულებიან ფორმებად, რამდენადაც ისინი, თავის მხრივ, დაირთავენ დამოუკიდებლად მდგარ თანდებულებს; იხ. ქვემოთ, *თანდებულებიანი ბრუნვები*). მორფემული ანალიზის პრინციპების მიხედვით ასეთი კვალიფიკაცია საკვებით მისაღებია და ჩვენც მივყავით ამ ტრადიციას.

⁷ არის შემთხვევები მიცემითი ბრუნვის -ს-ს დაკარგვისა ხოფურში; ხოფურშივე ინდივიდუალურად კონკრეტულ მთქმელებთან დასტურდება მიცემით ბრუნვაში ფუძის ბოლო თანხმოვნის მოკვეცის ორიოდ შემთხვევა: *კო-ს<კოჩ-(ი)-ს* (კაცს), *ლაუს-ს<ლაუსტ-(ი)-ს* (სიმინდს), *გუ-ს<გურ-(ი)-ს* (გულს) (ასათიანი 1974).

⁸ ფრჩხილებში მოცემულია ბრუნვის ნიშნის ის ელემენტები, რომლებიც მორფოლოგიური თუ ფონეტიკური პროცესების (-ს ან ბოლოკიდური ხმოვნის დაკარგვა, იხ. ზემოთ, *თავი II*) გამო, შეიძლება არ იყოს წარმოდგენილი. ზოგიერთ მთქმელთან, ასევე, იკარგება ნათესაობითის თანხმოვნითი *შ* ელემენტი და მის ნაცვლად ჩნდება ნათესაობითის *ჲ/Ø* ალომორფები (კარტოზია 1993).

ბრუნების ნიმუშები:

ფუძის დაბოლოება ბრუნვის დასახელება	ა	ო	უ	ჩი	ჩე
სახელობითი	თომა(თმა)	ორძო(სკამი)	კატუ(კატა)	კოჩი(კაცი)	კუჩხ(უფხი)
მოთხრობითი	თომა-ქ	ორძო-ქ	კატუ-ქ	კოჩი-ქ	კუჩხ-ქ
მიცემითი	თომა-ს	ორძო-ს	კატუ-ს	კოჩი-ს	კუჩხ-ს
ნათესაობითი	თომა-შ(ი)	ორძო-შ(ი)	კატუ-შ(ი)	კოჩი-შ(ი)	კუჩხ-შ(ი)
მიმართულებითი	თომა-შა	ორძო-შა	კატუ-შა	კოჩი-შა	კუჩხ-შა
დაშორებითი	თომა-შე(ნ)	ორძო-შე(ნ)	კატუ-შე(ნ)	კოჩი-შე(ნ)	კუჩხ-შე(ნ)
მოქმედებითი	თომა-თე(ნ)	ორძო-თე(ნ)	კატუ-თე(ნ)	კოჩი-თე(ნ)	კუჩხ-თე(ნ)

ლაზურის დიასისტემისათვის დამახასიათებელი ეს პარადიგმა დიალექტების მიხედვით გარკვეულად იცვლება:

- არქაბულსა და, ნაწილობრივ, ათინურ-ართაშენულში დაშორებითი და მიმართულებითი ბრუნვები არ არიან გამიჯნულნი და მთქმელების და/ან კილოების მიხედვით შეიძლება გამოიხატოს ან მიმართულებითის -შა ან, უფრო იშვიათად, დაშორებითის -შე ვარიანტებით (ზოგიერთი მთქმელი ორივე ამ ბრუნვის ნაცვლად საერთოდ ნათესაობითსაც იყენებს (კარტოზია 1993));
- ართაშენულში (ნაწილობრივ ათინურშიც) ფორმალურად არ განსხვავდება სახელობით-მოთხრობით-მიცემითი და სამივე ბრუნვის შესაბამისი ფუნქციების გამოსახატავად სახელობითის ფორმა (=ფუძე) ფიქსირდება.

თუ ორივე ამ თავისებურებას განვაზოგადებთ, ათინურ-ართაშენულისათვის სულ ოთხი ბრუნვა უნდა ვივარაუდოთ: პირდაპირი ბრუნვა (=სახელობით-მოთხრობით-მიცემითი) და ირიბი ბრუნვები – ნათესაობითი, გარემოებიფი (=მიმართულებით-დაშორებითი) და მოქმედებითი. ეს თავისებურებები ყველა ტიპის სახელის ბრუნებისას შენარჩუნებულია.

რიცხვი

რიცხვი ლაზურში ორია – მხოლობითი და მრავლობითი. მხოლობითი არამარკირებულია, მრავლობითის ნიშანი კი იკავებს სახელის ფუძის მომდევნო პოზიციას ბრუნვის ნიშნის წინ: ფუძე+რიცხვი+ბრუნვა. მრავლობითი რიცხვის ალომორფებია:

- -ფე-~ -ეფე- პოზიციურად შეპირობებული ალომორფები: -ეფე- გვხვდება +ი/+ე ფუძეებთან⁹, ხოლო -ფე- ყველა დანარჩენ, ა, ო, უ ხმოვნებზე დაბოლოებულ ფუძეებთან; და

⁹ დიაქრონიული ანალიზის საფუძველზე -ეფე- შეიძლება სხვაგვარადაც დაიშალოს: -ეფ- (ქართველური მრავლობითობის -ეზ-მორფემის შესატყვისი მორფემა) + -ე- (ქართველური სახელობითის -ი- მორფემის შესატყვისი მორფემა), რომელიც ლაზურში, მხოლობითის ფორმების მსგავსად, ფუძესთან არის შერწყმული და ბრუნვის ნიშნების წინ ყველგან შენარჩუნებულია. ამგვარი კვალი-

- **-ლეფე-~ელეფე-** მორფოლოგიურად შეპირობებული ალომორფები: ძირითადად, გვხვდება ზედსართავებთან (ერთმარცვლიანებთან **-ელეფე-**, მრავალმარცვლიანებთან კი **-ლეფე-**), ასევე, კუთვნილებით ნაცვალსახელებთან (კარტოზია 2004) და, სპორადულად, მხოლოდ რამდენიმე არსებით სახელთან (ჟღენტი 1953).

მრავლობითში მდგარ სახელთა ბრუნების ნიმუშები:

	ა	ო	უ	ჩი	ჩე
სახ.	თომა-ფე	ორძო-ფე	კატუ-ფე	კოჩ+ე-ფე	კუჩხ+ე-ფე
მოთხ.	თომა-ფე-ქ	ორძო-ფე-ქ	კატუ-ფე-ქ	კოჩ+ე-ფე-ქ	კუჩხ+ე-ფე-ქ
მიც.	თომა-ფე-ს	ორძო-ფე-ს	კატუ-ფე-ს	კოჩ+ე-ფე-ს	კუჩხ+ე-ფე-ს
ნათ.	თომა-ფე-შ(ი)	ორძო-ფე-შ(ი)	კატუ-ფე-შ(ი)	კოჩ+ე-ფე-შ(ი)	კუჩხ+ე-ფე-შ(ი)
მიმ.	თომა-ფე-შა	ორძო-ფე-შა	კატუ-ფე-შა	კოჩ+ე-ფე-შა	კუჩხ+ე-ფე-შა
დაშ.	თომა-ფე-შე(ნ)	ორძო-ფე-შე(ნ)	კატუ-ფე-შე(ნ)	კოჩ+ე-ფე-შე(ნ)	კუჩხ+ე-ფე-შე(ნ)
მოქ.	თომა-ფე-თე(ნ)	ორძო-ფე-თე(ნ)	კატუ-ფე-თე(ნ)	კოჩ+ე-ფე-თე(ნ)	კუჩხ+ე-ფე-თე(ნ)

არსებით სახელთა ბრუნების ეს მოდელები, მცირეოდენი სტრუქტურული სხვაობებით, შენარჩუნებულია ყველა ტიპის სახელისათვის (ზედსართავი, რიცხვითი, ნაცვალსახელი).

ზედსართავი სახელი

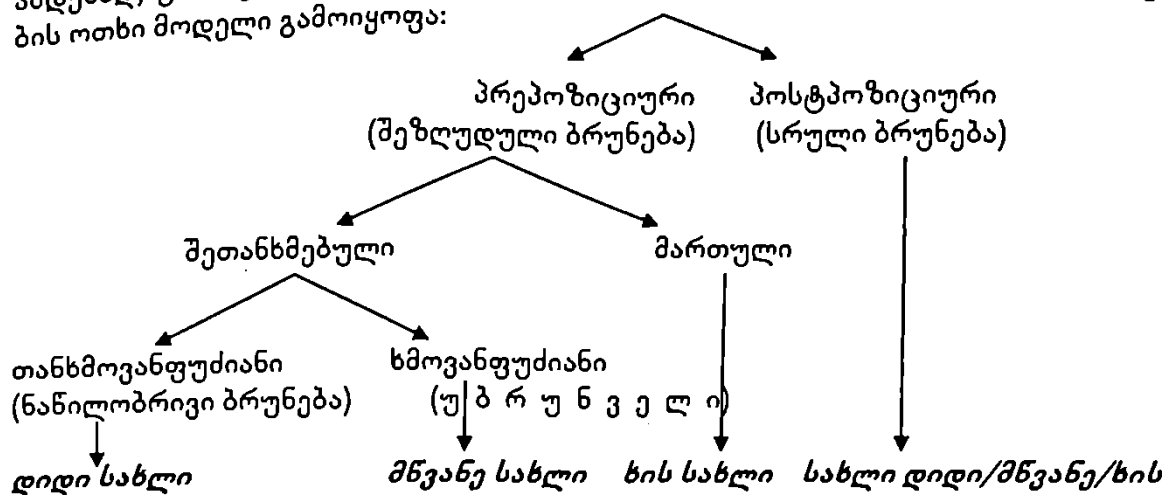
ზედსართავი სახელები დამოუკიდებლად ბრუნებისას არ გვიჩვენებენ რაიმე სხვაობას, მსაზღვრელად ბრუნებისას კი გარკვეულ თავისებურებებს ამჟღავნებენ:

- ატრიბუტული მსაზღვრელი პრეპოზიციურ წყობაში არასოდეს არ იბრუნვის – არც ხმოვანფუძიანი (ქართულის მსგავსად) და არც თანხმოვანფუძიანი; ეს უკანასკნელი ლაზურში არც გამოიყოფა, რამდენადაც სახელობითის *ი/ე* ხმოვნების ფუძესთან შერწყმის შედეგად ის ხმოვანფუძიანი პრეპოზიციური მსაზღვრელების ბრუნების პარადიგმას მიჰყვება და ხმოვანფუძიანი სახელის მსგავსად იქცევა (ქართულისაგან განსხვავებით);
- პრეპოზიციული წყობის დროს, ასევე არ იბრუნვის სუბსტანციური (ე.წ. ნანათესაობითარი) მსაზღვრელი;
- პოსტპოზიციური მსაზღვრელი (ორივე, ატრიბუტულიც და სუბსტანციურიც) ლაზურში იშვიათი, თუმცა დასაშვებია; და ამ შემთხვევაშიც მსაზღვრელიც და საზღვრულიც ერთნაირად იბრუნვიან;

ფიკაციით, ლაზურში ფუძეთა დაბოლოების გასარკვევ კრიტერიუმად გამოდგება მრავლობითი რიცხვის წარმოება: *-ეფ*-ით ნაწარმოები ფუძეები თანხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეებია, *-ფ*-ით ნაწარმოები ფუძეები კი – ხმოვანზე (ჩიქობავა 1936).

- რიცხვში შეთანხმების თვალსაზრისით, არც პრეპოზიციური და არც პოსტპოზიციური მსაზღვრელი არ ეთანხმება რიცხვში საზღვრულს და ყოველთვის მხოლოდითშია.

ამდენად, განსხვავებით ქართულისაგან, სადაც მსაზღვრელ-საზღვრულის ბრუნების ოთხი მოდელი გამოიყოფა:

– ლაზურში ფორმალურად განსხვავებულ ბრუნებათა პარადიგმებს ქმნიან მხოლოდ წყობის მიხედვით (პრეპოზიციურ:პოსტპოზიციური) განსხვავებული მოდელები.¹⁰

ბრუნების ნიმუშები

(დიდი-დიდი/მსქვა-ლამაზი/აღნე-ახალი/ჯაში-ხის ოხორი-სახლი/სახლები):

	პრეპოზიციული	პოსტპოზიციური
სახ.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი/ოხორეფე	ოხორი/ოხორეფე დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში
მოთ.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი-ქ/ოხორეფე-ქ	ოხორი-ქ/ოხორეფე-ქ დიდი-ქ/მსქვა-ქ/აღნე-ქ/ჯაში-ქ
მიც.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი-ს/ოხორეფე-ს	ოხორი-ს/ოხორეფე-ს დიდი-ს/მსქვა-ს/აღნე-ს/ჯაში-ს
ნათ.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი-ში/ოხორეფე-ში	ოხორი-ში/ოხორეფე-ში დიდი-ში/მსქვა-ში/აღნე-ში/ჯაში-ში
მიმ.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი-შა/ოხორეფე-შა	ოხორი-შა/ოხორეფე-შა დიდი-შა/მსქვა-შა/აღნე-შა/ჯაში-შა
დაშ.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი-შე(ნ)/ოხორეფე-შე(ნ)	ოხორი-შე(ნ)/ოხორეფე-შე(ნ) დიდი-შე(ნ)/მსქვა-შე(ნ)/აღნე-შე(ნ)/ჯაში-შე(ნ)
მოქ.	დიდი/მსქვა/აღნე/ჯაში ოხორი-თე(ნ)/ოხორეფე-თე(ნ)	ოხორი-თე(ნ)/ოხორეფე-თე(ნ) დიდი-თე(ნ)/მსქვა-თე(ნ)/აღნე-თე(ნ)/ჯაში-თე(ნ)

¹⁰ კარტოზიას მითითებით, პოსტპოზიციური მსაზღვრელიც უბრუნველია, განსაკუთრებით ეს ეხება მსაზღვრელად გამოყენებულ შეთანხმებულ კუთვნილებით ნაცვალსახელებს, რომლებიც ზოგჯერ რიცხვში შეთანხმებასაც გვიწენებენ: ბერ-ეფე ჩქი-ეფე (ბავშვები ჩვენები) (კარტოზია 2005).

რიცხვითი სახელი ბრუნებისას არ იძლევა რაიმე სხვაობას – დამოუკიდებლად ხმარებისას მიჰყვება ძირითად პარადიგმას, მსაზღვრელის როლში¹¹ კი იცვლება მსაზღვრელ-საზღვრულის ორი გამოყოფილი მოდელის შესაბამისად.

ლაზურშიც, სხვა ქართველური ენების მსგავსად, თვლის ათობით-ოცობითი სისტემაა. რთული რიცხვითი სახელები მიიღება შემდეგი წესების მიხედვით:

- 1) 20-მდე რთული რიცხვითები – ერთი ათეულის მაჩვენებელი რიცხვითი სახელი *ერთ* + *ო* + მარტივი რიცხვითი სახელი;
- 2) 100-მდე ლუნი ათეულები – მარტივი რიცხვითები *ჟურ/სუმ(ე)/ოთხო* + *ნ* + ოცეულის აღმნიშვნელი *ერი*;
- 3) 100-მდე კენტი ათეულები – მარტივი რიცხვითები *ჟურ/სუმ(ე)/ოთხო* + *ნ* + ოცეულის აღმნიშვნელი *ერი* + *დო* + მარტივი ან (1)-წესით მიღებული რთული რიცხვითები;
- 4) 100-მდე რთული სახელები – (2) და (3) წესებით მიღებული ათეულები + *დო* + მარტივი ან (1)-წესით მიღებული რთული რიცხვითები;
- 5) 100-ის ზემოთ გვაქვს ფრაზებით შედგენილი რთული რიცხვითი სახელები – მარტივი რიცხვითი + ასის აღმნიშვნელი *ოში*, ცალკე მდგომი *დო*, ცალკე მდგომი მარტივი ან წინა წესებით მიღებული რთული რიცხვითები;
- 6) (5) წესის მსგავსად, რეკურსიულად მიიღება ათასის (*მილმა/ვითოში*) შემცველი რთული რიცხვითი სახელები; და ა.შ.

რიცხვითი სახელები სხვა სახელებისგან განსხვავდებიან გარკვეული დერივაციული მოდელებით:

- რაოდენობითი რიცხვითი სახელებისგან *მა-* -ა ცირკუმფიქსით, რომელსაც ფაკულტატურად შეიძლება დაერთოს -*ნი* სუფიქსიც, მიიღება რიგობითი რიცხვითი სახელები¹² (რთულ, *დო*-თი შედგენილ, რიცხვით სახელებში ეს ცირკუმფიქსი ერთვის *დო*-ს მომდევნო რიცხვით ელემენტს);
- წილობითი რიცხვითი სახელების საწარმოებლად გამოიყენება *ნა-* -*ალ/-არ* ცირკუმფიქსი (მოქმედებს იგივე, რიგობითი რიცხვითი სახელების წარმოების, წესი).

¹¹ როდესაც რიცხვითი სახელი მსაზღვრელის როლშია, მისი საზღვრული არსებითი, როგორც წესი, მხოლოდობითია, თუმცა ეს წესი, რომელიც ყველა ქართველურ ენაში მოქმედებს, ლაზურში მკაცრად კანონიზირებული არაა და, ერთი მთქმელის მეტყველებაშიც კი, პარალელურად დასტურდება ფრაზები, სადაც არსებითი მრავლობითია; მაგ.: *ჟური კოჩი//ჟური კოჩეფე* (ვამლინგიჭანტურია).

¹² ზოგიერთ დიალექტში, იშვიათად, რიგობითი სახელები შეიძლება წაწარმოები იყოს *მუში*-ითაც, რომელიც მოსდევს რაოდენობით რიცხვით სახელს; მაგ.: *არ მუში, ჟურ მუში* და სხვ. შესაძლოა, ეს თურქულის გავლენა იყოს.

რაოდენობით, რიგობით და ნილობით რიცხვით სახელთა ნიმუშები

	რაოდენობითი	რიგობითი	ნილობითი ¹³
1	არ(თ)	მართანი	მთელი
2	ყურ/ჯურ	მაყურა(ნი)	გვერდი
3	სუმ	მასუმა(ნი)	ნასუმარი
4	ოთხო	მაოთხა(ნი) ¹⁴	ნაოთხალი
5	ხუთ	მახუთა(ნი)	ნახუთალი
6	ანში	მაანშა(ნი)	ნაანშალი
7	შევით	მაშქვითა(ნი)	ნაშქვითალი
8	ოვრო	მაოვრა(ნი)	ნაოვრალი
9	ჩხორო	მაჩხორა(ნი)	ნაჩხორალი
10	ვით	მავეითა(ნი)	ნავითალი
11	ვითოარ	მავეითოართა(ნი)	ნავითოართალი
12	ვითოყურ	მავეითოყურა(ნი)	ნავითოყურალი
13	ვითოსუმ	მავეითოსუმა(ნი)	ნავითოსუმარი
14	ვითოთხო ¹⁵	მავეითოთხა(ნი)	ნავითოთხალი
15	ვითოხუთ	მავეითოხუთა(ნი)	ნავითოხუთალი
20	ერჩი	მაერჩა(ნი)	ნაერჩალი
21	ერჩილოარ	ერჩილომართა(ნი)	ნაერჩილოარ
30	ერჩილოვით	ერჩილომავითა(ნი)	ერჩილონავითალი
40	ყურნეჩი	მაყურნეჩა(ნი)	ნაყურნეჩიალი
50	ყურნეჩილოვით	ყურნეჩილომავითა(ნი)	ყურნეჩილონავითალი
60	სუმენეჩი	მასუმენეჩა(ნი)	ნასუმენეჩალი
70	სუმენეჩილოვით	სუმენეჩილომავითა(ნი)	სუმენეჩილონავითალი
80	ოთხონეჩი	მაოთხონეჩა(ნი)	ნაოთხონეჩალი
90	ოთხონეჩილოვით	ოთხონეჩილომავითა(ნი)	ოთხონეჩილონავითალი
100	ოში	მაოშა(ნი)	ნაოშალი
101	ოში დო არ	ოშმართა(ნი)	ოშინართალი
110	ოში დო ვით	ოშმავით(ნი)	ოშნავითალი
200	ყუროში	მაყუროშა(ნი)	ნაყუროშალი
500	ხუთოში	მახუთოშა(ნი)	ნახუთოშალი
1000	შილმა/ვითოში	მაშილმა(ნი)/მავითოშა(ნი)	ნაშილმალი/ნავითოშალი
1999	შილმა ჩხოროშ ოთხონეჩილოვითო -ჩხორო	შილმა ჩხოროშ ოთხონეჩილომავითოჩხორა(ნი)	შილმა ჩხოროშ ოთხონეჩილონავითოჩხორა ლი
2000	ყურშილმა	მაყურშილმა(ნი)	ნაყურშილმალი
10000	ვითშილმა	მავითშილმა(ნი)	ნავითშილმალი

¹³ ნილობითის ფორმები ლაზთა მეტყველებაში იშვიათია.

¹⁴ მა-ოთხო-ა(ნი)>მაოთხანი და მსგ.

¹⁵ ვით-ო-თოხო>ვითოთხო და მსგ.

ბრუნების თვალსაზრისით გარკვეულ თავისებურებებს გვიჩვენებენ ნაცვალსახელთა ზოგიერთი ჯგუფი, განსაკუთრებით კი **პირის ნაცვალსახელები**:

I და II პირის ნაცვალსახელების ბრუნება

	I პირი		II პირი	
	მხოლობითი	მრავლობითი	მხოლ.	მრავლ.
სახ.	<i>მა/მან</i>	<i>ჩუ/ჩუნ/ჩინ/შუ</i>	<i>სი/სინ</i>	<i>თქვა/თქვან</i>
მოთ.				
მიც.				
ნათ.	<i>ჩეიმ-/შეიმ-</i>	<i>ჩუნ-/ჩინ-/შუნ-</i>	<i>სქან-</i>	<i>თქვან-</i>
მიმ.	<i>ჩეიმ/შეიმ-და/დე</i>	<i>ჩუნ/ჩინ/შუნ-და/დე</i>	<i>სქან-და</i>	<i>თქვან/თქვან-და/ინდე</i>
დაშ.	<i>ჩეიმ/შეიმ-დე(ნ)</i>	<i>ჩუნ/ჩინ/შუნ-დე(ნ)</i>	<i>სქან-დე(ნ)</i>	<i>თქვან-დე(ნ)</i>
მოქ.	—			

თავისებურებები:

- დამახასიათებელია ფუძეთა სუპლეტივიზმი – განსხვავებული ფუძეებით ინარმოება როგორც მრავლობითი რიცხვის ფორმები, ისე ირიბი ბრუნვები;
- არ არის დიფერენცირებული სახელობით-მოთხრობით-მიცემითი – ფიქსირდება უბრუნველი ფუძე, რომელიც დიალექტების მიხედვით მცირე სხვაობებს გვიჩვენებს:
 - ჩხალურში მხოლობითშიც (ყიფშიძე 1914), ხოფურსა და ვინურ-არქაბულში კი მხოლოდ მრავლობითში დასტურდება *ნ* დაბოლოებიანი ფუძეები. ასეთი დაბოლოება უცხოა ათინურისტვის;
 - ხოფურში დადასტურებული *ჩეინ* ვარიანტი *უ/ი* ხმოვანთმონაცვლეობის შედეგი უნდა იყოს;
 - ათინურში *ჩ*-იანი ფორმები სხვა თქმების მსგავსად იძლევა *შ*-იან ვარიანტებს, მაგრამ, დამატებით, ფშვინვიერები გამკვეთრებულია და, შესაბამისად, გვაქვს: *შეიმ-, შეუნ-, სქან-, შეუ, თქვა* ვარიანტებიც;
- არ ჩანს მოქმედებითი ბრუნვა (ქართველურის მსგავსად, ამ ფუნქციით კუთვნილებითი ნაცვალსახელების შესაბამისი ბრუნვის ფორმა გამოიყენება);
- დაშორებითი ბრუნვის ფორმა არქაბულში და, განსაკუთრებით, ათინურ-ართაშენულში ხშირად (თითქმის თავისუფლად) ენაცვლება მიმართულე-ბითს.

III პირის ნაცვალსახელის ბრუნება

	მხოლოდითი	მრავლობითი
სახ.	მუ-ქ	მუ-თ-ეფე/ეე
მოთ.	მუ-ქ	მუ-თ-ეფე/ეე-ქ
მიც.	მუ-ს	მუ-თ-ეფე/ეე-ს
ნათ.	მუ-შ(ი)	მუ-თ-ეფე/ეე-შ(ი)
მიმ.	მუ-შა	მუ-თ-ეფე/ეე-შა
დაშ.	მუ-შე(ნ)	მუ-თ-ეფე/ეე-შე(ნ)
მოქ.	მუ-თე(ნ)	მუ-თ-ეფე/ეე-თე(ნ)

ეს ნაცვალსახელი, როგორც ჩანს, იხმარება იმ შემთხვევებში, როდესაც მესამე პირი გარკვეულ დისკურსში ინფორმაციულად გამოკვეთილია (resp. ტოპიკალიზებულია) და ითარგმნება როგორც “თავად ის, სწორედ ის...”. ამ ნაცვალსახელის დისკურსულ ფუნქციებთან ერთად საკვლევად საინტერესო თემებია:

- მოთხრობითი ბრუნვის -ქ ნიშნის ფორმის სახელობითის ფუნქციებში დადასტურება;
- მრავლობითის ფორმებში როგორც -თ-ს კვალიფიკაციის საკითხი, ისე -ეფე-/ეე ვარიანტების წარმომშობი მიზეზების ანალიზი;
- ფორმობრივი მსგავსება მუ (რა) კითხვით ნაცვალსახელთან (მხოლოდითში ისინი, ფაქტობრივად, ომონიმურ ფორმებს ქმნიან, იხ. ქვემოთ);
- ჩვენებითი ნაცვალსახელების ირიბ ფუძეებში მუ-ს დადასტურება.

მესამე პირის ნაცვალსახელად ნეიტრალურ დისკურსში ჩვეულებრივ გამოიყენება **ჩვენებითი ნაცვალსახელები**, რომლებიც ლაზურში მდიდარ სისტემას ქმნიან – I-II პირის ნაცვალსახელების მსგავსად ფუძეთა სუპლეტივიზმი ახასიათებთ და ფორმათა ვარიანტულობის (როგორც დიალექტური, ისე მორფონოლოგიური) თვალსაზრისითაც გამორჩეულნი არიან, თუმცა ბრუნების თავისებურებები ნაკლებად ახასიათებთ – მიღებულ ფუძეებს ერთვის ძირითად პარადიგმაში გამოყოფილი ნიშნები.

სისტემის ძირითადი მაორგანიზებელი სემანტიკური ნიშანია დეიქტური ეს:ის დაპირისპირება, რომელიც ლაზურის ჩვენებითი ნაცვალსახელების ფორმებში ა:ე (ათინურში ა:ი) ხმოვნების დაპირისპირების სახით რეალიზდება:

	მხოლოდობითი				მრავლობითი	
	ეს		ის		ეს	ის
	პირდაპირი	ირიბი	პირდაპირი	ირიბი		
ხოფური	აჲა	ამუ	ია	ემუ	ანთეფე	ენტეფე
არქაბული	ჰაჲა	ჰამუ	ჰეა	ჰემუ	ჰამთეფე ¹⁶	ჰემთეფე ¹⁷
ვინური		ჰაჲა		ჰეა	ჰათეე	ჰეთეე
ათინურ-ართაშენული	ჰამ	ჰამუ	ჰიმ	ჰიმუ	ჰანი	ჰინი

კუთვნილებითი ნაცვალსახელები ნაწარმოებია პირის ნაცვალსახელთა შესაბამისი ირიბი ბრუნვის ფუძეებზე (ზემოთ მოცემული დიალექტური თუ სხვა სახის სხვაობების დაცვით) ან -ი ხმოვნის დართვით (I/II პირის შემთხვევაში) ან ნათესაობითის ფორმით (III პირის შემთხვევაში. დამოუკიდებლად ბრუნებისას მიჰყვებიან სახელებისათვის დადგენილ ძირითად პარადიგმას, ხოლო მსაზღვრელის როლში – ზედსართავებისათვის გამოყოფილ ბრუნების ორ მოდელს; ერთადერთი თავისებურებაა ის, რომ სხვა ტიპის მსაზღვრელებისგან (ზედსართავი, რიცხვითი) განსხვავებით ისინი შეიძლება მრავლობით რიცხვშიც იყვნენ წარმოდგენილნი და მრავლობითს, ძირითადად, -ლეფე სუფიქსით აწარმოებენ (იშვიათად, რომელიმე მთქმელთან, შეიძლება დადასტურდეს -ეფე ალომორფიც).

კითხვითი ნაცვალსახელები მი(ნ) : მუ/მუჲა(ათინურში), დანარჩენი ქართველური ენების მსგავსად, გამოხატავენ დაპირისპირებას – ადამიანი (უმაღლესი არსებები: ღმერთი, ანგელოზი და სხვ.) : სხვა დანარჩენი (ცხოველი, ფრინველი, მწერი, უსულო საგანი, აბსტრაქტული ცნების აღმნიშვნელი სახელი და სხვ.).

კითხვითი ნაცვალსახელები ვინ : რა

	მხოლოდობითი		მრავლობითი	
სახ.	მი(ნ)	მუ/მუჲა	მი-ფე	მუ-ფე ¹⁸
მოთ.	მი-ქ	მუ-ქ/მუჲა-ქ	მი-ფე-ქ	მუ-ფე-ქ
მიც.	მი-ს	მუ-ს/მუჲა-ს	მი-ფე-ს	მუ-ფე-ს
ნათ.	მი-შ(ი)	მუ-შ(ი)/მუჲა-შ(ი)	მი-ფე-შ(ი)	მუ-ფე-შ(ი)
მიმ.	მი-შა	მუ-შა/მუჲა-შა	მი-ფე-შა	მუ-ფე-შა
დამ.	მი-შე(ნ)	მუ-შე(ნ)/მუჲა-შე(ნ)	მი-ფე-შე(ნ)	მუ-ფე-შე(ნ)
მოქ.	მი-თე(ნ)	მუ-თე(ნ)/მუჲა-თე(ნ)	მი-ფე-თე(ნ)	მუ-ფე-თე(ნ)

¹⁶ ვინურ-არქაბულში დასტურდება ჰამთეფე/ჰანთეფე/ჰათეფე და, მსგავსადვე,

¹⁷ ჰემთეფე/ჰენტეფე/ჰეთეფე ვარიანტები.

¹⁸ ხოფურში მრავლობითის ფორმებია: მუ-ეფე, მი-ეფე (ზოგადი წესის მიხედვით, ერთმარცვლიანებთან – ეფე, მრავალმარცვლიანებთან – ფე შესაძლებელია განვითარდეს რ-ც: მი-რ-ეფე, მუ-რ-ეფე.

სხვა კითხვითი ნაცვალსახელებიც, როგორც წესი, ძირითადი პარადიგმისა და მოდელების მიხედვით იცვლებიან (მაგ.: *მუკო*(რამდენი), *მუჟაფერი*(რანაირი, როგორი) და სხვ.) და მხოლოდ მცირე სხვაობებს გვიჩვენებენ; მაგ.: *ნამუ*(რომელი) მრავლობითში ორი ფორმითაა წარმოდგენილი – *ნანი* (ათინურში) და *ნამთეფე* (სხვა კილოკავებში).

კითხვითი სიტყვები: *მუნდეს* (როდის), *მუჭო* (როგორ), *მუშენი* (რისთვის), *მოთ* (რატომ), *სო* (სად), *სოლენ* (საიდან) და სხვ. – რომლებიც გარემოების როლს ასრულებენ წინადადებაში, ცხადია, არ იბრუნვიან.

კითხვითი ნაცვალსახეებისგან -*თი/-თუ* და -*თხანი* სუფიქსების (ე.წ. ნაწილაკების) დართვით იწარმოება *განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები*; მაგ.: ზოგადად *ვინმე* ან *რამე* – *მითი*, *მუთი*; ან გარკვეულად *ვილაც* ან *რალაც* – *მითხანი*, *მუთხანი*.

თანდებულავი და თანდებულიანი ბრუნვები

ლაზურის მნიშვნელოვან თავისებურებად მიჩნეულია თანდებულთა შედარებითი (მაგ., ქართულთან) სიმცირე (ჩიქობავა 1936), რაც კომპენსირებული ჩანს ლაზურში ზმნისწინთა სიმრავლითა და კომპლექსურობით (იხ. ქვემოთ, თავი III, ზმნისწინები); და, ასევე, ლოკაციის გამომხატველი ერთეულებით, რომლებიც გარკვეულ მიმართებებს ამყარებენ როგორც ზმნასთან, ისე სახელთან. ამის გამო, გართულებულია მათი ინტერპრეტაცია და ცალსახად მეტყველების რომელიმე ნაწილად კვალიფიკაცია, თუმცა იმ სინტაქსურ-სემანტიკური კავშირების მიხედვით, რომელსაც ისინი ამყარებენ წინადადების რომელიმე წევრთან, მათი სინტაქსური როლის დადგენა ცალსახად შესაძლებელია: თუ ისინი ფორმალურ კავშირს ამყარებენ სახელთან და ერთიან თანდებულთან ფრაზას ქმნიან – *თანდებულებია*; ხოლო, თუ მიმართებაში არიან ზმნასთან – *გარემოებები*. ასეთი ერთეულები, ძირითადად, გარემოების ფუნქციით, დამოუკიდებელ სიტყვებს წარმოადგენენ (მაგ., *არას*(შორის), *დოღობე*(შიგნით), *თუდე*(ქვემოთ), *კაპულას*(უკან), *კულე/უკულე*(შემდეგ), *მელე*(იმ მხარეს), *მოლე*(ამ მხარეს), *მეტა*(გარდა), *ჟანის*(მომდევნოდ), *ჟანიშა*(ახლოს), *ჟრინე/ჟეის*(ნაცვლად), *ოკვაჩხე/ოკაჩხე*(უკან), *ოჟინე*(წინ, პირდაპირ), *ჟინ*(ზევით), *ნოხლე*(პირდაპირ) და სხვ.), მაგრამ თანდებულის ფუნქციით უმთავრესად ერწყმიან გარკვეული ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილ სახელს¹⁹ და, ამდენად, შესაძლებელია ე.წ. თანდებულიან ბრუნვებზე საუბარიც:

¹⁹ დამოუკიდებლად მდგარი თანდებულები, როგორც წესი, სახელს მართავენ ნათესაობით ბრუნვაში.

	სახელთან შერწყმული თანდებულები
სახ. ²⁰	<i>მელე</i> (-კენ, გავლით) ²¹ , <i>-კორ/კორანი</i> (-ვით, ისე როგორც)
მოთ.	-
მიც.	<i>-თერი/-თერი</i> (-ვით, როგორც კი) ²²
ნათ.	<i>-კალა</i> (-თან, -თან ერთად) ²³ , <i>-კაპულას</i> (უკან) <i>-კულე/-უკულე</i> (შემდეგ)
მიმ.	<i>-ქი/ქის</i> (-მდე, სანამ)
დაშ.	<i>-ნი</i> (-თვის)
მოქ.	-

ლაზურში ამგვარ ერთეულებს დამატებითი ფუნქციაც აქვთ – ლოკაციის გამომხატველი გარკვეული ელემენტი შეიძლება დაერთოს რთული წინადადების შემადგენელი ერთ-ერთი წინადადების (ჩვეულებრივ მეორე) ბოლოში წარმოდგენილ ზმნას და გამოხატოს გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება (იხ. ქვემოთ, თავი IV, *სინტაქსი, რთული წინადადება*); ე.ი. შეასრულოს კავშირის ფუნქცია. ამ ელემენტების ამგვარი ფუნქციური მრავალფეროვნობის გამო, შესაძლებელია, გამართლებული იყოს მათი უფრო ზოგადი (არასპეციფიზირებული) კვალიფიკაცია მეტყველების ფორმაუცვლელ, დამხმარე მნიშვნელობის მქონე ერთეულად, ე.წ. *ნანილაკად*.

საზოგადოდ, სახელზე დართული ნანილაკები ლაზურში თითქმის არ დასტურდება. ერთადერთი ჩანს *-თი*, რომელიც ქართული *-ც* ნანილაკის ფარდია და სიტყვა-ფორმას დაეთვის ბოლოში. იგივე *-თი* ნანილაკი, მნიშვნელობით “ყოველი, X რაოდენობიდან” (=ქართული *-ვე*), ჩანს რიცხვითებშიც: *ყურ-ი-თი, სუმ-ი-თი, ხუთ-ი-თი, ვით-ი-თი, ოშ-ი-თი* და ა.შ.

სახელთა დერივაციული მოდელები

სახელთა წარმოება ლაზურში ქართულთან შედარებით მწირია და ნაკლებად არის შესწავლილი. შესაბამისად, დერივაციული მოდელებიც არ არის სათანადოდ გამოვლენილი.²⁴

²⁰ ფუძეზე დართული თანდებულები წარმოდგენილია სახელობითის გრაფაში, რამდენადაც ფუძე და სახელობითი ფორმალურად ერთმანეთს ემთხვევა.

²¹ კუთვნილებით ნაცვალსახელების შემთხვევაში ეს თანდებული მოითხოვს დაშორებითს.

²² მიყვებით ნ. მარის ანალიზს (ჩიქობავა *სთერი/სთერი*(ხოფურის)-ის გამოყოფს და მიიჩნევს ნათესაობითი ბრუნვის თანდებულად, სადაც ნათესაობითის *შ* დაკარგულია, რის გამოც, პოლისკი ამ *სთერი/სთერი*(ხოფურის) ფუძეზე დართულ თანდებულთა რიგში ათავსებს.

²³ ათინურში ასეა, მაგრამ სხვა დიალექტებში ნათესაობითის ნიშანი ფაქტიურად არ ჩანს და ეს თანდებული შეიძლება სახელობითზე (უფრო სწორად, ფუძეზე) დართულ თანდებულთა რიგშიც გადაგვესვა (იხ. პოლისკი 1991).

²⁴ ლაზურის მიმღეობების შესახებ იხ. ლ.ნადარეიშვილის ნაშრომი (ნადარეიშვილი 1962).

სახელთა დერივაციული მოდელები

	მანარმოებლები	ნიმუშები
გეოგრაფიული	-ეთ, -ათ	კოსტან-ეთ-ი, მამან-ათ-ი
წარმომავლობა	-ურ, -არ, -ლი ²⁵	ბანძ-ურ-ი, ოდიშ-არ-ი, ათინა-ლი
ქონება	-ონ, -იარ	ჯუმ-ონ-ი(მარილიანი), ნოს-იარ-ი(ჭკვიანი),
უქონლობა	უ-N-ე//ელ	უ-ნან-ელ-ი(უდედო), უ-ნოს-ე(უტყინო)
დანიშნულება	ო-N-ე//ალე	ო-ქოთუმ-ე/ო-ქოთუმ-ალე(ხოფ.)(საქათმე)
აბსტრაქტულობა	-ოლა, -ობა ²⁶ , -ლული ²⁷	ბერ-ოლა(ბავშვობა), ბად-ობა(სიბერე), ავჯი- ლული(ნადირობა)
კინობითობა	-ა, -ი, -ოტ	დალ-ა(დაიკო), ბაბა-ი(მამიკო), ლაკ-ოტ-ი(ლეკვი)
ზედსართავეები	-ონ, -ერ,	გონონ-ერ-ი(წუხანდელი), აქ-ონ-ი(აქაური), ანდლ-ერ-ი(დღევანდელი)

ლაზურში სახელების ფორმაცვალებადობასთან დაკავშირებული საკითხების მიმო-
ხილვა შეიძლება შეჯამდეს სახელური სირტყვაფორმის ძირითადი სტრუქტურის
გამომხატველი ფორმულით:

{**ფუჰა+ ღარივაცია+რიცხვი+ბრუნვა+თანდევული+ნანილაკი**}

²⁵ თურქულიდან ნასესხები (მარი 1910).

²⁶ ქართულიდან ნასესხები.

²⁷ თურქულიდან ნასესხები; შეიძლება არსებობდეს პარალელური ფორმებიც; მაგ., გენჯ-ლული/გენ-
ჯობა(ბავშვობა).

III. ზმნის მორფოლოგია

ლაზური ზმნის საკმაოდ რთული მორფოლოგიური სტრუქტურა ძირითადად აგლუტინაციურ პრინციპს ემყარება – სხვადასხვა კატეგორიის გამომხატველი პრეფიქს-სუფიქსები ძირითან ერთად ქმნიან მორფემათა საკმაოდ გრძელ ჯაჭვს (შდრ. პოლისკი 1991):

((1)მტკიცებითი ნანილაკი+(2)ზმნისწინაპი+(3)პირის ნიშნაპი+ (4)ხმოვანარაზიქსაპი+(5)პირი
(6)სარიპის ფუძეთა მანარაგოპაპი+(7)უწყებლის მანარაგოპაპი+(8)კავშირებითი და პირობითი კილოს მანარაგოპაპი+(9)SIII პირის ნიშნაპი+(10)ოპიქტის მანარაგოპაპი

მორფემათა ეს ჯაჭვი კიდევ უფრო “გრძელდება” მეშველი ზმნით ნაწარმოებ რთულ – უნახაობისა და მომავალი დროის გამომხატველ – ფორმებში; ასევე, პირობითობის მანარაგოპაპი -კონ-ით, რომელიც ჩნდება მხოლოდ მარტივ ზმნურ ფორმებთან მე-11 პოზიციაში.

(1) მტკიცებითი ნანილაკი

მტკიცებითი ნანილაკი ქ- (ხმოვნების წინ) და ქა-/ქო- (სხვაგან ; აქეთ(ქა-):იქით(ქო-) ორიენტაციის განმასხვავებელი ფუნქციით)²⁸ დაეთვის ზმნის დადებით ფორმას და აძლიერებს მის მნიშვნელობას: ქო-დოდგიფ (კი დადგამ, ნამდვილად დადგამ...), ქო-მიმხორს (კი შეჭამს, ნამდვილად შეჭამს...) და სხვ. შესაძლებელია მას წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურაში დამარწმუნებელი (ე.წ. Verum) ფოკუსის სტატუსიც მიენიჭოს. მტკიცებითი ნანილაკი ზოგჯერ სრულ ასპექტსაც აწარმოებს, ძირითადად ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ზმნას არ დაერთვის ზმნისწინი.

(2) ზმნისწინაპი

ზმნისწინთა სისტემა ლაზურში მეტად რთული და კომპლექსურია²⁹. ქართულისაგან განსხვავებით, ზმნისწინი, მიმართულების გარდა, როგორც ჩანს, მოქმედების ლოკაციასაც გამოხატავს (რაც ქართულში, ძირითადად, თანდებულების ფუნქციაა); ლაზურში (ისევე, როგორც მეგრულში) არ ჩანს ქართულში მყარი, მი-/მო- ორიენტაციის გამომხატველი სისტემური დაპირისპირება; სხვა ქართველური ენების მსგავსად, ზმნისწინი აქაც გამოხატავს სრულ ასპექტს, მაგრამ მომავალი დროის საწარმოებლად ლაზური უპირატესობას ანიჭებს არა ზმნისწინებით ნაწარმოებ

²⁸ ზოფურში პარალელურად იხმარება -ქო//>ო-ც (ასათიანი 1974).

²⁹ განსაკუთრებით ართულებს ვითარებას ზმნისწინებსა და ზმნურ ფორმათა გასაყარზე განვითარებული ფონეტიკური პროცესები (იხ. თავი I, ფონოტაქტიკა და ფონეტიკური პროცესები).

ფორმებს, არამედ *ერე, შინონ*-ით აგებულ მოდელს, რომელსაც ხშირად მოდალური მნიშვნელობა აქვს (იხ. ქვემოთ, *სერიები და მწკრივები*).

ზმნისწინები არის ერთმარცვლიანი (=მარტივი) და ორმარცვლიანი (=რთული). მარტივები (*დო-/ო-* ზმნისწინის გარდა, რომელიც ქართული *და-*-ს შესატყვისია), მიმართულებას გამოხატავენ; მათ დაერთვის ელემენტები, რომლებიც უმეტესად მოქმედების ბოლო წერტილის ლოკაციას აზუსტებენ, და შედეგად ვლბულობთ კომპლექსური სემანტიკის მქონე რთულ ზმნისწინებს. დიდი მიახლოებით (განსაკუთრებით, რთული ზმნისწინების შემთხვევაში) ლაზურის ზმნისწინთა მნიშვნელობები შეიძლება განზოგადდეს – გამოიკვეთოს პროტოტიპული სივრცული მიმართებები – და შემდეგი ცხრილის სახით შეჯამდეს³⁰:

ზმნისწინები

	ზემოთ -უა-/ -უე-/ -ჟო-	უკან -კ(ნ)ა-/ -კო-	ქვემოთ -ნა-/ -ნე- /-ნო-	მიგნით -შა-/ -შე- /-შკა- ³¹	გვერდით -ლა-/ -ლე- /-ლო-
ქვევიდან ზევით ე-/იე- (ხოფურში)	+	+	+	+	+
იქითკენ მე-	+	+	+	+	+
აქეთკენ მო-	+	+	+	+	+
ზევიდან ქვევით მე-	+	+	+	+	+
N-დან იქით-(აქეთ), გარეთ -გო-	+		+	+	+
ზედაპირზე დო-/ო-		+			+

ასპექტი

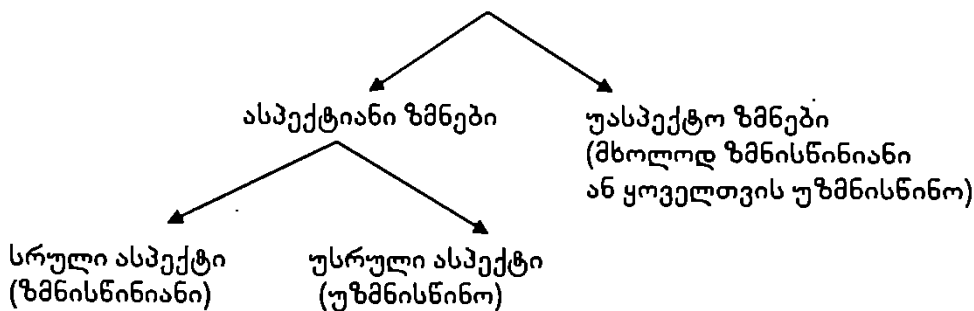
ასპექტი, ქართული გრამატიკული ტრადიციის მიხედვით, განასხვავებს მოქმედების დასრულებულობას. მის მიხედვით განასხვავებენ დასრულებულ (resp. სრული ასპექტი) და დაუსრულებელ (resp. უსრული ასპექტი) მოქმედებებს. ასპექტის სრული

³⁰ საკითხი შემდგომ კვლევას მოითხოვს; აქ წარმოდგენილი ცხრილი, ძირითადად, არნ.ჩიქობავას და ირ.ასათიანის (ჩიქობავა 1936, ასათიანი 1953) მონაცემების განზოგადებას წარმოადგენს. წარმოდგენილ ზმნისწინებს შეიძლება დაემატოს: *შე-, ა-მა-, გა-მა-, ო-ხო-, დე-ჟა-*, რომლებიც განკერძოებულად დგანან და სისტემურ კომბინაციებში არ მონაწილეობენ. დ.ჰოლისკი აფიქსირებს 42 ზმნისწინს (ჰოლისკი 1991).

³¹ -*შკა-* ათინურის ფორმაა (დანელია 2006).

ფორმების გამოხატვის თვალსაზრისით, ზმნისწინიანი ფორმები ლაზურში იმავე რიგის პრობლემებს წარმოაჩენენ, რასაც ქართულში ვხვდებით ე.წ. უასპექტო ზმნების სახით. გარდა ამისა, აუცილებელია ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს, ერთი მხრივ, უწყვეტელი (ნამყო უსრული) : აორისტის დაპირისპირება და, მეორე მხრივ, სრული : უსრული ასპექტის დაპირისპირება. ეს კატეგორიები არ ფარავენ ერთმანეთს – მოქმედების შეწყვეტა (=აორისტი) აუცილებლობით არ გულისხმობს მის დასრულებულობას (შეიძლება დაუსრულებელი მოქმედებაც შეწყდეს), უწყვეტელი კი, როგორც წესი, უსრულია. ლაზურში ეს სხვაობა აისახება ზმნურ მორფოლოგიაში – მოქმედების დასრულებულობა გამოიხატება ზმნისწინებით, ხოლო მოქმედების უწყვეტობა/წყვეტილობა დრო-კილოთა სპეციფიკური მწკრივებით: უწყვეტელი (ე.წ. ნამყო უსრული) და წყვეტილი (ე.წ. აორისტი).

სრული ასპექტი ლაზურში, სხვა ქართველური ენების მსგავსად, გამოიხატება ზმნისწინებით. ამავე ფუნქციით შეიძლება გამოყენებულ იქნას მტკიცებითი ქონანილაკიც. ზოგიერთ ზმნასთან (მაგ., მოძრაობის აღმნიშვნელ ზმნებში) ზმნისწინის დართვა მხოლოდ მიმართულებას აღნიშნავს და არ გამოხატავს სრულ ასპექტს; ასევე, შესაძლებელია ზოგიერთი ზმნა, თავისი სემანტიკიდან გამომდინარე, ვერ განასხვავებდეს მოქმედების დასრულებულობას. შესაბამისად, ასეთი ზმნა არც არასოდეს დაირთავს ზმნისწინს; ასეთ ზმნებს შეიძლება ეწოდოს უასპექტო:

(3)-(9)-(10) პირის ნიშნები

ლაზური ზმნა (სხვა ქართველური ენების მსგავსად) მრავალპირიანია – გარკვეული (ე.წ. პირის) ნიშნებით მასში შეიძლება გამოხატული იყოს როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური პირი; ამასთანავე, ზმნური ფორმა შეიძლება ცალსახად მიგვანიშნებდეს მესამე პირზეც. ამდენად, პირთა კომბინაციების თვალსაზრისით, ზმნა სტრუქტურულად შეიძლება იყოს ერთპირიანი, ორპირიანი და სამპირიანი (resp. ერთვალენტიანი, ორვალენტიანი და სამვალენტიანი):

	სუბიექტი	პირდაპირი ობიექტი	ირიბი ობიექტი
ერთპირიანი	+	-	-
ორპირიანი ³²	+	+	-
	+	-	+
სამპირიანი	+	+	+

ზმნაში ყოველთვის არის წარმოდგენილი სუბიექტური პირის ნიშანი (გარდა SI-OII კომბინაციისა, იხ. ქვემოთ, *შეზღუდვის წესები*), ხოლო ობიექტური პირის ნიშნებიდან შეიძლება წარმოდგენილი იყოს მხოლოდ ერთ-ერთი – ან DO, ან IO.

სუბიექტური პირის ნიშნები

	მხოლოდითი	მრავლობითი
პირველი პირი	<i>ვ-</i>	<i>ვ-თ</i>
მეორე პირი	-	<i>-თ</i>
მესამე პირი	<i>-ნ, -ს, -უ</i>	<i>-ან/-ნან/-ნ/-ეს</i>

ეს ნიშნები გარკვეული ვარიანტების (ალომორფების) სახით რეალიზდებიან სხვადასხვა დიალექტებსა თუ სხვადასხვაგვარ პოზიციებში:

- სუბიექტური მესამე პირის ვარიანტები მორფოლოგიურად შეპირობებული (დრო-კილოთა მიხედვით განსაზღვრული) ალომორფებია (კარტოზია 2005):
 - *-ნ* – ანმყოსა და ინვერსიულ თურმეობით I-ში;
 - *-ს* – კავშირებითებში;
 - *-უ* – ნამყო დროებში;
 - *-ან* – ანმყოში;
 - *-ნან* – ანმყოსა და თურმეობით I-ში;
 - *-ნ* – კავშირებითში;
 - *-ეს* – ნამყო დროებში.
- სუბიექტური პირველი პირის *ვ-* ხმოვნების წინ ვინურ-არქაბულში გადადის *ბ-*ში; ხოლო თანხმოვნების წინ ყველა დიალექტში იძლევა: ან *ბ-*ს (მჟღერების წინ), ან *ფ-*ს (ფშვინვიერებისა და ყრუ ნაპრალოვნების წინ), ან *პ-*ს (მკვეთრების წინ; ვინურ-არქაბულში ეს *პ-* თავისუფლად მონაცვლეობს *ბ-*სთან); ცხვირისმიერთა წინ ის შეიძლება გადავიდეს *მ-*შიც; და საერთოდ შეიძლება დაიკარგოს კიდეც ბაგისმიერი თანხმოვნების წინ ან ზოგიერი ზმნისწინის შემდეგ:

³² ორპირიან ფორმებში პირთა კომბინაციის ორი შესაძლებლობის მიხედვით განასხვავებენ გარდამავალ (+პირდაპირი ობიექტი) და გარდაუვალ (-პირდაპირი ობიექტი, +ირიბი ობიექტი) ზმნებს. გარდამავლობის მიხედვით ერთპირიანი ზმნაც გარდაუვალი გამოდის, რამდენადაც აქაც გამოირიცხულია პირდაპირი ობიექტი, ხოლო სამპირიანს (resp. გარდამავალს) დიტრანზიტიულს უწოდებენ.

SI-პირის ალმორფთა განაწილება (ეზუგბაია 2010)

პოზიცია	ალმორფები ³³
-V	ვ-, ბ-
V-V	ვ-, ბ-, Ø
-Cმუღერი	ბ-
-Cფშინვიერი	ფ-, ბ-, ჭ-, ვ-
-Cმკვეთრი	პ-
-ბ, ფ, პ, მ	Ø-, ბ-
-ნ	მ-

პირის ნიშნების მიხედვით არ განსხვავდებიან პირდაპირ და ირიბობიექტური პირები.

ობიექტური პირის ნიშნები

	მხოლობითი	მრავლობითი
პირველი პირი	მ-	მ- -თ/-S.3.PL
მეორე პირი	ბ-	ბ- -თ/-S.3.PL
მესამე პირი	-	- (-S.3.PL)

შენიშვნები:

- **ვ- > ვ-** (გლოტალების წინ) და **ბ- > ბ-** (სხვა ყრუების წინ);
- S და O კომბინაციებში თუ III პირის სუბიექტი მხოლობითშია, მისი მრავლობითობის ნიშნები **-ან/-ნან/-ნ/-ეს** (ზემოთ წარმოდგენილი პირობებით) გამოიყენება ობიექტის მრავლობითობის გამოსახატავად, სხვა კომბინაციებში კი გამოიყენება **-თ**;
- ცხრილში მესამე პირის ნიშნები მოცემულია ფრჩხილებში, რამდენადაც ისინი ჩნდებიან მხოლოდ გარკვეულ, ე.წ. ინვერსიულ, ზმნებთან ინვერსიული სუბიექტის მრავლობითობის გამოსახატავად. ასეთი ზმნებია გრძნობა-აღქმისა და ფიზიკური მდგომარეობის ამსახველი (resp. აფექტური ზმნები), რომელთა სუბიექტიც “მოქმედებს” საკუთარი თავისუფალი ნების გარეშე; მაგ., **პემუ-ს ანჯირე-ნ : პემთეფე-ს ანჯირე-ნან** (იმას ეძინება : იმათ ეძინებათ), **სი(ნ) გო-გ-ოჭკუნდუ : თქვან გო-გ-ოჭკუნდ-ეს** (შენ დაგავინყდა : თქვენ დაგავინყდათ) **მა(ნ) მ-აშქური-ნუ : ჩქუნ მ-აშქური-ეს** (მე შემეშინდა : ჩვენ შეგვეშინდა) და ა.შ. ასეთი ზმნები, სხვა ქართველური ენების მსგავსად, ლაზურშიც არაკანონიკურ სტრუქტურებს ქმნიან: მათი სუბიექტი დგას

³³ ალმორფები დალაგებულია მათი გავრცელებულობის კლების მიხედვით. ხმოვნისწინა პოზიციაში ალმორფები განაწილებულია დიალექტების მიხედვით, სხვაგან ეს განაწილება დიალექტების მიხედვით სხვაობას არ გვიჩვენებენ – პრინციპი ერთია ყველა დიალექტისთვის.

მიცემითში (სახელობითის ან მოთხრობითის ნაცვლად) და ზმნაშიც, შესაბამისად, აღინიშნება არა აქტიური (resp. სუბიექტური), არამედ პასიური (resp. ობიექტური) პირის ნიშნებით. სწორედ პირის ნიშანთა ფუნქციების ამგვარი შებრუნების გამო, ქართული გრამატიკული ტრადიციის მიხედვით მათ ინვერსიულებს უწოდებენ.

რამდენადაც მორფემათა ჯაჭვში პირის ნიშნებისთვის მხოლოდ თითო-თითო პოზიცია ივარაუდება – პრეფიქსებისთვის (3), ხოლო სუფიქსებისთვის (9) – წარმოქმნილი “კონფლიქტური” სიტუაციების დასაძლევად მოქმედებს პირის ნიშანთა წარმოდგენის შეზღუდვის შემდეგი წესები (ჰოლისკი 1991):

- მხოლობითში ობიექტური II პირი სჯობნის სუბიექტურ I პირს;
- ზმნაში გამოიხატება მხოლოდ ერთი პირის მრავლობითობა და სუბიექტის მრავლობითობა სჯობნის ობიექტისას;
- სუბიექტის III მხოლობითი პირის -ს ნიშანს (მაგრამ არა -ნ-ს) სჯობნის ობიექტის მრავლობითობის გამომხატველი -თ;
- სუბიექტის III მხოლობითი პირის -უ ნიშანს სჯობნის ობიექტის მრავლობითობის გამომხატველი -ეს.

ორპირიანი ზმნის (ზომავეს) უღლების ნიმუში პირთა ყველანაირი კომბინაციისათვის ობიექტი მხოლობითში

S \ O	მე – მა	შენ – სი	ის – პეა
მე – მა	– ³⁴	გ-ზუმუმ	ბ-ზუმუმ
შენ – სი	მ-ზუმუმ	–	ზუმუმ
ის – პეა	მ-ზუმუმ-ს	გ-ზუმუმ-ს	ზუმუმ-ს
ჩვენ – ჩქუნ	–	გ-ზუმუმ-თ	ბ-ზუმუმ-თ
თქვენ – თქვან	მ-ზუმუმ-თ	–	ზუმუმ-თ
ისინი – პემთეფე	მ-ზუმუმ-ან	გ-ზუმუმ-ან	ზუმუმ-ან

ობიექტი მრავლობითში

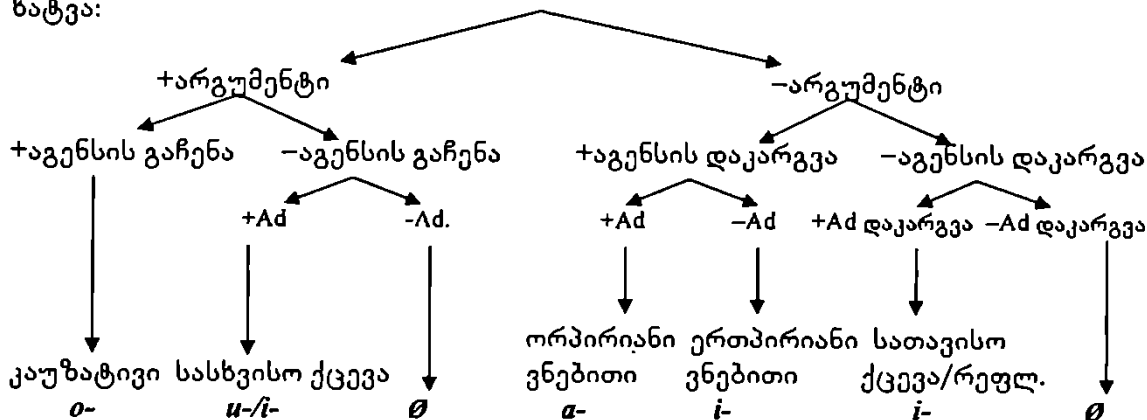
S \ O	ჩვენ – ჩქუნ	თქვენ – თქვან	ისინი – პემთეფე
მე – მა	–	გ-ზუმუმ-თ	ბ-ზუმუმ
შენ – სი	მ-ზუმუმ-თ	–	ზუმუმ
ის – პეა	მ-ზუმუმ-ან	გ-ზუმუმ-ან	ზუმუმ-ს
ჩვენ – ჩქუნ	–	გ-ზუმუმ-თ	ბ-ზუმუმ-თ
თქვენ – თქვან	მ-ზუმუმ-თ	–	ზუმუმ-თ
ისინი – პემთეფე	მ-ზუმუმ-ან	გ-ზუმუმ-ან	ზუმუმ-ან

(4) სმოვანაპრაჟიქსაპი

³⁴ “–”-ით აღნიშნული კომბინაციები ლოგიკურად გამორიცხულია: I ან II არ შეიძლება იყოს ერთდროულად მოქმედების სუბიექტიც და ობიექტიც; ამ შემთხვევებში გვაქვს ე.წ. რეფლექსური კონსტრუქციები.

ყველა ქართველურ ენაში, მათ შორის ლაზურშიც, ზმნის ძირთან უახლოეს პრეფიქსულ პოზიციაში ფიქსირდება ხმოვნები. ლაზურში ასეთი ხმოვანპრეფიქსებია: ა-, ი-, ო-, უ-, რომლებიც გამოხატავენ ზმნის დერივაციულ კატეგორიებს: ქცევა, გვარი, კაუზაცია.

ხმოვანპრეფიქსების საერთო, ზოგადი ფუნქციაა ზმნასთან მორფოსინტაქსურად დაკავშირებული სახელების (resp. არგუმენტების – ან აგენსის (Ag) ან ადრესატის (Ad)³⁵) რაოდენობის (resp. ვალენტობის) ცვლის (ან გაზრდის ან შემცირების) გამოხატვა:

იმის მიხედვით, თუ კონკრეტულად რა როლის მქონე სახელი იკარგება ან ჩნდება ზმნის ვალენტობით განსაზღვრულ არგუმენტულ სტრუქტურაში, განსხვავდება ქცევის (=ჩნდება ან იკარგება ადრესატი), კაუზაციისა (=ჩნდება აგენსი) და გვარის (=იკარგება აგენსი) კატეგორიები.

გვარი

გვარი არის ზმნის ფუნქციონალური კატეგორია, რომელიც ასახავს სემანტიკური როლების (Ag, Ad, P) სუბიექტ-ობიექტად კვალიფიკაციების ძირითად შესაძლებლობებს: თუ აგენსი რეალიზებულია სუბიექტად ($Ag \rightarrow S$) და პაციენსი – პირდაპირ ობიექტად ($P \rightarrow DO$), ზმნას მიიჩნევენ აქტიური (=მოქმედებითი) გვარისად, ხოლო თუ პაციენსია რეალიზებული სუბიექტად ($P \rightarrow S$) და აგენსი ვეღარ ამყარებს ზმნასთან ფორმალურ კავშირს, არ მონაწილეობს ზმნის ვალენტურ მიმართებებში და იქცევა თანდებულისა ფრაზად (resp. PP) (ე.ი. ზმნის ვალენტობა მცირდება), ზმნას მიიჩნევენ პასიური (resp. ვნებითი) გვარისად. ასეთი თვალსაზრისით, ფაქტიურად,

³⁵ პაციენსი (P) ზმნის სემანტიკასთან მჭიდროდ დაკავშირებული როლია; მისი დაკარგვა-გაჩენა იწვევს ზმნური სემანტიკის რადიკალურ ცვლას და, ამდენად, ზმნის ვალენტობის გაზრდა-შემცირების დერივაციულ მოდელებში პაციენსი არ მონაწილეობს.

გვარს მხოლოდ ორროლიანი ზმნების (Ag, P) განსხვავებული ფუნქციონალური რეალიზაციების მიხედვით განარჩევენ:

- თუ $Ag \rightarrow S$ და $P \rightarrow DO$, მაშინ ზმნა აქტიურია და
- თუ $P \rightarrow S$ და $Ag \rightarrow PP// \rightarrow \emptyset^{36}$, მაშინ ზმნა პასიურია.

და, როგორც წესი, პასივს აქტივის კონვერსიულ ფორმად მიიჩნევენ.

მაგრამ Ag (განსხვავებით სუბიექტისგან) არ არის ყველა ზმნის სემანტიკური სტრუქტურის მახასიათებელი აუცილებელი სემანტიკური როლი (მაგალითად, არააქტიური სემანტიკის ზმნებთან: *დგას, გდია და სხვ.* – Ag არც ივარაუდება) და, ამდენად, არც აქტივ-პასივის დაპირისპირებისათვის მისი დასუსტება/გაუჩინარება შეიძლება არ იყოს აუცილებელ განმასხვავებელ ნიშნად აღებული. ასეთი მიდგომით, შეიძლება აქტივ-პასივის უფრო ზოგადი (ერთროლიანი ზმნების მომცველიც), სემანტიკური და არა მხოლოდ ფუნქციონალური, გამიჯვნა და სუბიექტის ფუნქციაში სამი როლის შესაძლო რეალიზაციების მიხედვით აქტივ-პასივის განსხვავება:

- თუ $Ag \rightarrow S$, მაშინ ზმნა აქტიურია;
- თუ $P \rightarrow S$, მაშინ ზმნა პასიურია;
- თუ $Ad \rightarrow S$, მაშინ ზმნა აფექტურია.³⁷

ქართველურ ენათა ზმნური ფორმების ანალიზი ამ მეორე მიდგომის მიხედვით უფრო მარტივი და ადეკვატური ჩანს, რამდენადაც ე.წ. აქტიურ მორფოსინტაქსურ მოდელებს არა მხოლოდ ორ ან სამროლიანი – აქტიური, გარდამავალი (ანუ, ე.წ. მოქმედებითი გვარის) – ზმნები მისდევნენ, არამედ ერთ ან ორროლიანი – გარდაუვალი აქტიურ-დინამიკურ-ატელიკური შინაარსის ზმნებიც (მაგ.: *ცხოვრობს, მუშაობს, ფიქრობს, სახლობს, გორავს და სხვ.*); ხოლო პასიურ მორფოსინტაქსურ მოდელებს იცავენ არა მხოლოდ ერთ ან ორროლიანი აგენსგაუჩინარებული ზმნები, არამედ გარდაუვალი არააქტიურ-დინამიკურ-ატელიკური შინაარსის ზმნებიც (მაგ.: *დგება, შრება, თვრება, თეთრდება, კვდება და სხვ.*). ამ მორფოსინტაქსური ნიშნების მიხედვით გამოიყოფა ზმნური კლასების 4 ტიპი (მდრ. შანიძე 1973, მცირე განსხვავებით, ჰარისი 1991³⁸, ჰოლისკი 1991):

- I კლასის ზმნები – გარდამავალი, დინამიკური, ტელიკური (resp. მოქმედებითი გვარის ზმნები);

³⁶ რამდენადაც, აგენსი შეიძლება საერთოდ გაუჩინარდეს და აღარ მოიაზრებოდეს “დასუსტებულ”, თანდებულიან ფრაზადაც კი.

³⁷ აფექტური ზმნების თავისებური მორფოსინტაქსური მოდელების შესახებ იხ. *ობიექტური პირის ნიშნები* და, ასევე, *სერიები და მწკრივები*.

³⁸ ჰარისი სინტაქსურ ნიშნებს (კერძოდ, ზმნის არგუმენტთა ბრუნვათა ყალიბებს) ანიჭებს უპირატესობას და მედიოპასიურ და სტატიკურ ზმნებსაც მეორე კლასის ზმნებად მიიჩნევს.

- II კლასის ზმნები – გარდაუვალი, დინამიკური, ტელიკური (resp. დინამიკური ვნებითები);
- III კლასის ზმნები – გარდაუვალი, აქტიურ-დინამიკური, ატელიკური (resp. საშუალ-მოქმედებითი გვარის ზმნები);
- IV კლასის ზმნები – გარდაუვალი, სტატიკური³⁹, აპრიორულად ატელიკური (resp. საშუალ-ვნებითი გვარის ზმნები) და აფექტური ზმნები⁴⁰.

ამ კლასთა ზმნები განსხვავდებიან არა მხოლოდ სინტაქსური მიმართებებით, არამედ ზმნური მორფოლოგიითაც – II და, ნაწილობრივ, IV კლასის ზმნების განსხვავებული მორფოლოგიური სტრუქტურა მიჩნეულია მარკირებულ, ე.წ. ვნებითი გვარის გამომხატველ ფორმად და ლაზურში მისი მორფოლოგიური მახასიათებლებია შემდეგი სტრუქტურული ნიშნები:

- ანწყოში⁴¹ ვნებითი გვარის⁴² ერთპირიან ზმნებს ახასიათებთ ან -*უ* დაბოლოება ან -*ხ* მოვანპრეფიქსი -*ე* (იშვიათად, -*უ*) დაბოლოებასთან ერთად.⁴³ ამათგან, -*ე* დაბოლოება გვხვდება უმეტესად უთემისნიშნო ზმნურ ფორმებში, -*უ* კი თემისნიშნოებში;⁴⁴
- ორპირიან ვნებითებს ერთპირიანებისგან განასხვავებს ა- ხმოვანპრეფიქსი;
- ერთპირიანებს I და II პირის მხოლოდობით რიცხვში დაერთვის -*რ* სუფიქსი (აქტიურების მსგავსად, ხმოვანფუძიანი ზმნური ფორმების შემდეგ).

მაგალითები: *ი-გიბ-ე-მ* დუღდება, შეიძლება დუღდეს), *ი-ჭარ-ე-მ* ინერება, შეიძლება დაინეროს), *ი-ჭკომ-ე-მ* (იჭმევა), *ა-ჭკომ-ე-ნ/ა-ჭკომ-აფ-უ-მ* (ეჭმევა), *პ-ტუ-ბ-უ-რ* (ვთბები), *მ-ლურ-უ-რ* (ვკვდები), *ა-ჭარ-ე-მ* (ენერება, შეიძლება დაენეროს), *ი-ქთ-აფ-უ-მ* (ბრუნდება), *ა-ნტალ-აფ-უ-მ* (ერევა, გაერევა) და ა.შ.

³⁹ III და IV კლასის ზმნებთან ანწყოში (ართაშენულის ზოგიერთ თქმაში) ჩნდება ახალი, აქტივ-პასივისაგან განსხვავებული, მოდელი მეშველ ზნეიანი წარმოებით (კარტოზია 2005).

⁴⁰ აფექტური (ე.წ. ინვერსიული) ზმნები სინტაქსურად (სუბიექტ-ობიექტის ბრუნვებისა და ზმნაში წარმოდგენილი პირის ნიშნების შებრუნებული ფუნქციებით) სპეციფიკურ არაკანონიკურ სტრუქტურებს ქმნიან, ხოლო ზმნური მორფოლოგიით ან აქტიურ ან პასიურ მოდელს ანიჭებენ უპირატესობას.

⁴¹ აორისტა და მისგან ნაწარმოებ დროებში სუფიქსური მაჩვენებლები არ არის წარმოდგენილი და, ამდენად, აქტის-პასივის განსასხვავებლად მხოლოდ სინტაქსური ნიშნებილა რჩება (სახელთა ფუნქციების მიხედვით განსხვავებულ ბრუნვათა მოდელისათვის იხ. ქვემოთ, *სინტაქსი*), რამდენადაც ხმოვანპრეფიქსები პოლიფუნქციურია და ცალსახად ვნებითობის მაჩვენებლად მათი კვალიფიკაცია არაადეკვატური ჩანს.

⁴² ვნებითის ფორმები ლაზურში, განსაკუთრებით ა- *ე* წარმოებისა, უფრო ხშირად, პოტენციალისის გამოსახატავად გამოიყენება (მეგრულში ვნებითისა და პოტენციალისის ფორმები გამოიჯნულია, სხვა ქართველურ ენებში კი პოტენციალისის სემანტიკა ძლიერად (ისე როგორც მეგრულსა თუ ლაზურში) გამოკვეთილი არაა. პოტენციალისის ფუნქციით გამოყენებულ ვნებითი გვარის ფორმებში შეიმჩნევა ზმნურ ფორმათა ინვერსია (კარტოზია 2005).

⁴³ ნაშთის სახით, ლაზურში არის რამდენიმე ნიმუში *დ-* სუფიქსიანი ვნებითისაც (მაგ.: *გო-მ-ო-ჭკუნ-დ-უ-მ* (დამავინყდება-ინვერსიული), *მო-ლორ-დ-უ* (მოტყუვდა) და სხვ. (ჩიქობავა 1936).

⁴⁴ გვხვდება პარალელური ფორმებიც (კარტოზია 2005).

ქართველურ ენებში გამოიყოფა სპეციფიკური გრამატიკული კატეგორია, რომელიც გამოხატავს სუბიექტსა და ობიექტებს შორის არსებულ მიმართებებს მოქმედების ორიენტაციის (resp. კუთვნილება-დანიშნულების) მიხედვით:

- თუ (1) სუბიექტის მოქმედება ორიენტირებულია ირიბი ობიექტისკენ და/ან (2) მოქმედების ობიექტი განკუთვნილია ან დანიშნულია ირიბი ობიექტისათვის, ზმნურ ფორმაში ჩნდება ხმოვანპრეფიქსები. (1) შემთხვევაში, თუ ზმნა ვნებითი გვარისაა, ლაზურში ჩნდება ხმოვანპრეფიქსი: ა-, ხოლო სხვა შემთხვევებში – ხმოვანპრეფიქსები: უ- (როდესაც ირიბი ობიექტი მესამე პირისაა) და ი- (როდესაც ირიბი ობიექტი პირველი ან მეორე პირისაა); ამდენად, ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში შემოდის ირიბობიექტური პირი და, რამდენადაც ვალენტობის ამგვარი ზრდა ფორმალურადაც ასახულია ზმნის მორფოლოგიურ სტრუქტურაში, შესაძლებელია გამოიყოს ე.წ. სასხვისო ქცევის შესაბამისი კატეგორია;
- თუ (1) სუბიექტის მოქმედება ორიენტირებულია სუბიექტისკენვე (resp. რეფლექსივი) და/ან (2) მოქმედების ობიექტი განკუთვნილია ან დანიშნულია სუბიექტისთვის⁴⁵ (ე.ი. სუბიექტისა და სტრუქტურული ირიბი ობიექტის რეფერენტი ერთია, რაც კორეფერენციის ძალით იწვევს ზმნის არგუმენტული სტრუქტურიდან ირიბი ობიექტის გაქრობას და ვალენტობის კლებას), ლაზურის ზმნურ ფორმაში ჩნდება ი- პრეფიქსი; ამდენად, შესაძლებელია გამოიყოს ე.წ. სათავისო ქცევის ფორმა;
- თუ სუბიექტის ამგვარი ორიენტირებულობა კუთვნილება-დანიშნულების მიხედვით ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში არ აისახება და, შესაბამისად, არც ზმნის ვალენტობის რაიმე ცვლასთან გვაქვს საქმე, ზმნის ფორმაც უცვლელი რჩება (არ ჩნდება რაიმე ხმოვანპრეფიქსი); თუმცა წინა შემთხვევებთან შეპირისპირების საფუძველზე მაინც შესაძლებელია გამოიყოს ე.წ. ნეიტრალური ქცევა (resp. საარვისო ქცევა – შანიძის ტერმინოლოგიით).

ამდენად, ქცევის კატეგორიის მიხედვით განსხვავდება სათავისო, სასხვისო და ნეიტრალური ქცევის ფორმები. ამათგან ნეიტრალური ქცევა ლაზურში უნიშნოა, ხოლო სათავისო გამოიხატება ი- მორფემით, სასხვისო კი უ-, ი-, ა- მორფოლოგიურად შეპირობებული ალომორფებით.

⁴⁵ სათავისო ქცევის (2)-შემთხვევა ლაზურში ძალიან შეზღუდულია და სარფელებისათვის მიუღებელიც კი (ჩიქობავა 1936); ე.ი. ლაზური სათავისო ქცევას, ძირითადად, რეფლექსივის მნიშვნელობით იყენებენ. შესაძლებელია, სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რეფლექსური ნაცვალსახელი ლაზურში არ არსებობს (ან, პირიქით – რეფლექსური ნაცვალსახელების არ არსებობის გამო, სათავისო ქცევის ფორმა ლაზურში უპირატესად რეფლექსივის მნიშვნელობას გამოხატავს).

ქცევის ნიმუშები

ნეიტრალ. S, (IO), (DO)	სათავისო $S \rightarrow IO (=S) > \emptyset$ (S. DO $\rightarrow IO (=S) > \emptyset$)	სასხვისო			
		გარდამავალი S, DO $\rightarrow IO$		გარდაუვალი S $\rightarrow IO$	
		IO=I/II	IO=III	აქტიური	ვნებითი
დო-პ-ჭკირი (გავჭერი)	დო-ე-ი-ჭკირი (გავიჭერი)	დო-გ-ი-ჭკირი (დაგიჭერი)	დო-ე-უ- ჭკირი (დაეუჭერი)	ე-უ-ბირ (ეუმღერ)	მ-ა-გიბენ (მიდულდება)
ბლავს (პარსავს)	ი-ბლავს (იპარსავს)	მ-ი-ბლავს (მიპარსავს)	უ-ბლავს (უპარსავს)	დო-ე-ი-ყური (დაეყური)	მ-ა-ყვილენ (მეკვლება)
ბონუმს (ბანს)	ი-ბონუმს (იბანს)	მ-ი-ბონუმს (მიბანს)	უ-ბონუმს (უბანს)	მ-ი-კანკალ-ს (მიკანკალებს)	მ-ა-მბინენ (მეკვრება)

კაუზაცია

ზმნის ვალენტობის გაზრდისას, თუ ჩნდება აგენსი, რომელიც მოქმედების ინიციატორის, “მაიძულებელი”⁴⁶ პირის როლშია, იცვლება ზმნასთან ფორმალურ მიმართებებში მყოფ არგუმენტთა არა მხოლოდ რაოდენობა, არამედ მათი ფუნქციონალური კვალიფიკაციაც. ლაზურში (და სხვა ქართველურ ენებშიც) ამ ცვლილებას თან სდევს ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურის ცვლა: ჩნდება ხმოვანპრეფიქსი *ო-* და ზმნის ძირი, როგორც წესი, გართულებულია ან სპეციალური სუფიქსური მაჩვენებლით *-ინ*, ან ე.წ. სერიის/თემისნიშნისეული *-აფ-* (იხ. ქვემოთ, *სერიები და მწკრივები*) სუფიქსით, რომელიც ველარ კვალიფიცირდება თემის ნიშნად, რამდენადაც ის ზმნურ ფუძეს ერწყმის და დრო-კილოთა ყველა ფორმებში გადაჰყვება; ამასთანავე, მას, თავის მხრივ, დრო-კილოთა პირველი სერიის (ანმყოსა და მისგან ნაწარმოებ დრო-კილოთა) ფორმებში ერთვის ფორმალურად იგივე *ლაფ-* მაჩვენებელი⁴⁷, რომელიც, სერიების ფორმათა განმასხვავებელი ზოგადი წესის მიხედვით, მეორე სერიის ფორმებში ჩამოსცილდება. ამდენად, კაუზატივის მანარმოებლად შეიძლება გამოიყოს ცირკუმფიქსები *ო- -ინ* და *ო- -აფ*⁴⁸. რაც შეეხება არგუმენტული სტრუქტურის ცვლას, აქ ორი შესაძლებლობაა:

- გარდამავალი ზმნა ტრანსფორმირდება სამპირიანად: აგენს-ინიციატორი რეალიზდება სუბიექტად, ამოსავალი ზმნის სუბიექტი იქცევა ირიბ ობიექტად, ირიბობიექტური პირი (თუკი ასეთი არის; ანუ ზმნა ამოსავალშივე სამპირიანია) კარგავს არგუმენტულ ძალას და იქცევა გარემოებად⁴⁹, პირდაპირი ობიექტის კვალიფიკაცია კი უცვლელი რჩება;

⁴⁶ “იძულება”, ფართო გაგებით, “ნების დართვასაც” შეიძლება გულისხმობდეს და ამ მნიშვნელობით კაუზატიური ფორმების გამოყენება ლაზურში საკმაოდ ხშირია (პოლისკი 1991).

⁴⁷ ხოფურში დადასტურებული *-აფ-*ის ნაცვლად, ვინურ-არქაბულსა და ათინურში გვხვდება *-ამ-*.

⁴⁸ კაუზატივის ფუძის მანარმოებელ ამ ალომორფთა განაწილება შემდგომ კვლევას მოითხოვს.

⁴⁹ ირიბი ობიექტი წარმოდგენილია მიმართულებით ან დაშორებით ბრუნვაში და ზმნასთან მართვა-შეთანხმების მოდულებში აღარ მონაწილეობს (იხ. ქვემოთ, *სინტაქსი*).

- გარდაუვალი ზმნა კი ტრანსფორმირდება ორპირიანად: აგენს-ინიციატორი რეალიზდება სუბიექტად, ამოსავალი ზმნის სუბიექტი იქცევა პირდაპირ ობიექტად, ირიბობიექტური პირი (თუ ასეთი არის; ე.ი. ზმნა ამოსავალშივე ორპირიანია) კარგავს არგუმენტულ ძალას და იქცევა გარემოებად.

კაუზატიური ფორმების ნიმუშები

	ანშყო	აორისტი
გარდამავალი ორპირიანი: $Ag_{sm} \rightarrow S, S \rightarrow IO, DO=DO$ (წერს:ანერინებს)	ჭარ-უფ-ს $\rightarrow$ ო-ჭარ-აფ-აფ/ამ-ს	ო-ჭარ-აფ-უ
გარდამავალი სამპირიანი: $Ag_{sm} \rightarrow S, S \rightarrow IO, DO=DO, IO \rightarrow ADV$ (პბანს მას:აბანიებს მისდა)	ბონ-უმ-ს $\rightarrow$ ო-ბონ-აფ-აფ/ამ-ს	დო-(ო)-ბონ-აფ-უ
გარდაუვალი ერთპირიანი: $Ag_{sm} \rightarrow S, S \rightarrow IO$ (კვდება:აკვდინებს)	ღურ-უ-ნ $\rightarrow$ ო-ღურ-ინ-აფ/ამ-ს	ო-ღურ-ინ-უ
გარდაუვალი ორპირიანი: $Ag_{sm} \rightarrow S, S \rightarrow IO, IO \rightarrow ADV$ (უმღერის:ამღერებს მისდა)	უ-ბირ-ს $\rightarrow$ ო-ბირ-აფ-აფ/ამ-ს	ო-ბირ-აფ-უ

თითქმის ყველა ხმოვანპრეფიქსი პოლიფუნქციურია და დამატებით სხვადასხვა მიზნებითაც გამოიყენება; მაგ.: უ- ჩნდება III სერიის ძველ ფორმებში, ასევე, არაკუთვნილება/დანიშნულებითი მიმართების გამომხატველი ირიბი ობიექტის შემოსაყვანად ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში, ი- ჩნდება ზოგიერთ კონკრეტული შინაარსის ზმნაში იმგვარად, რომ მისი ევალუიფიკაცია გართულებულია (არც ქცევისას ჰგავს და არც გვარისას) და სხვ. (პოლისკი 1991).

ხმოვანპრეფიქსების ზემოთ წარმოდგენილი ინტერპრეტაცია ვალენტობისმცვლელ აფიქსებად უფრო ადეკვატური ჩანს, რამდენადაც ყველა შემთხვევის ვალენტობის ამგვარი ცვლილებებით განზოგადება შესაძლებელია:

- ა- გვხვდება ვალენტობის ზრდის შემთხვევაში, როდესაც ან (1) აგენს-ინიციატორი ან აგენსი შემოდის და ემატება ზმნის არგუმენტებს (resp. კაუზატივისა და კაუზატივთან გათანაბრებული ფორმები); ან (2) ჩნდება ადრესატი ან ბენეფაქტორი და ამავედროულად გაუჩინარებულია აგენსი (resp. ორპირიანი ვნებითები, ძირითადად, პოტენციალისის შინაარსით);
- უ-/ი- გვხვდება ვალენტობის ზრდის შემთხვევაში, როდესაც ადრესატი შემოდის და ემატება ზმნის არგუმენტებს. ეს შეიძლება იყოს ადრესატი-ბენეფაქტივ-პოსესორი (resp. სასხვისო ქცევის ფორმები) და, ასევე, ისეთი ადრესატი, რომელიც კუთვნილება-დანიშნულებით მიმართებებს არც გულისხმობს;

- ი- გვხვდება ვალენტობის კლების შემთხვევაში, როდესაც ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში აღარ მონაწილეობს ან აგენსი (resp. ერთპირიანი ვნებითი, ხშირად პოტენციალის მნიშვნელობით), ან ყოფილ-ადრესატული პირი (resp. სათავისო ქცევის ფორმები, ძირითადად, რეფლექსივის შინაარსით; და, ასევე, რეფლექსივთან გათანაბრებული სემანტიკის მქონე გარდაუვალი ზმნები);

(5) პირი

ზმნური ძირი ლაზურში მყარია – საერთო ქართველურ ფუძედრეკად ზმნათა სისტემა აქ მეტად შერყეულია (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965). ფუძის ფლექსია მხოლოდ მცირე რაოდენობის ზმნებს ახასიათებთ დიალექტური სხვაობებით (სრული სია ასეთი ზმნური ფუძეებისა მოცემულია გ.კარტოზიას ნაშრომში – კარტოზია 2005).

(6) დრო-კილოთა სერიები და მნკრივები

ზმნის მორფემულ ჯაჭვში სუფიქსურ მორფემათა რიგი – (6)სერიების ფუძეთა მანარმოვაზლები+(7)მნკრების მანარმოვაზლები+(8)პაპირიებითი და პირობითი კილოს მანარმოვაზლები – ემსახურება დრო-კილოთა სხვადასხვაგვარ კომბინაციათა ფორმალიზებას და ქმნის სამ სერიასა და 22 მნკრის.

სერიების გამოყოფის საფუძველია ზმნის ფუძე და ზმნური შესიტყვების ინვერსიულობა: პირველ სერიაში ფუძე გართულებულია ე.წ. სერიის (resp. თემის – შანიძის ტერმინოლოგიით, შემდგომ მითითებებში: სნ – SM) ნიშნებით, რომლებიც მეორე სერიაში არ დასტურდება⁵⁰; მესამე სერიაში კი გამოიყოფა ზმნურ ფორმათა ორი რიგი: ძველი (სუბიექტ-ობიექტის ბრუნვებისა და ზმნური პირის ნიშნების მიხედვით ინვერსიული) და ახალი (არაინვერსიული)⁵¹.

მნკრივები გამოიყოფა კომპლექსური ფორმალური ნიშნების საფუძველზე, რომელთა ხასიათი უფრო ფლექსიურ პრინციპს მისდევს: ერთი და იგივე მარკერი გამოხატავს რამდენიმე მნიშვნელობას და, პირიქით, ერთი მნიშვნელობა გამოი-

⁵⁰I-II სერიათა გამიჯვნისათვის სინტაქსური ნიშანი (ზმნის არგუმენტთა ბრუნვათა ყალიბები) ლაზურისათვის ღირებული არაა (იხ. ქვემოთ, სინტაქსი).

⁵¹ს.მარის (მარი 1910), არნ.ჩიქობავას (ჩიქობავა 1936) და სხვათა აზრით, ინვერსიული თურმეობითები ლაზურში მხოლოდ ნაშთის სახითაა შემორჩენილი, თუმცა ეს ფორმები, დიალექტური მცირეოდენი სხვაობებით, საკმაოდ გავრცელებულია და მათი არე გაფართოების ტენდენციას ავლენს (კარტოზია 2005). ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილში ეს არაინვერსიული თურმეობითები წარმოდგენილია არა ცალკე სერიის ფორმებად (რაც შესაძლოა უფრო გამართლებული იყოს), არამედ, ამ თურმეობითების შესაბამისი ფუძის მორფოლოგიური მახასიათებლების მიხედვით, ან პირველი ან მეორე სერიის ფორმებთან.

ხატება მორფემათა გარკვეული კომბინაციით. საკითხს ართულებს დიალექტური სხვაობებიც.

სერიები და მწკრივები

სრ	მწ	დასახელება ⁵²	ნიმუში	ფორმა	ფორმის თარგმანი
I	1	ანმყო	ჭარ-უფ ⁵³ - (რ)/მ/ს	ძირი+სნ+პნ	ნერს
	2	ნამყო უსრული	ჭარ-უფ-ტ-ი/უ	ძირი+სნ+ტ+პნ	ნერდა
	3	კავშირებითი-I	ჭარ-უფ-ტ-ა-ს	ძირი+სნ+ტ+ა+პნ	ნერდეს
	4	ნანამყოუსრული თურმეობითი-I	ჭარ-უფ-ტ-ერენ ⁵⁴ / ჭარ-უმ-ტ-უ- დორენ	ძირი+სნ+ტ+დამხ. ზმნა+პნ ⁵⁵ /ძირი+სნ+ ტ+პნ+დამხ. ზმნა	ნერდა თურმე
	5	პირობითი-I	ჭარ-უფ-ტ-ი/უ- კონ ⁵⁶ / ჭარ-უმ-ტ-ი/უ- კონ ⁵⁷	ძირი+სნ+ტ+პნ+პირ.	რომ ნერდა
	6	მყოფადი-I	(რ)ტასუნონ ⁵⁸ / (რ)ტასენ ⁵⁹ / ორტასენ	დამხმარე ზმნისა და ძირითადი ზმნის ანმყო	ნერს იქნება
	7	მყოფადი-I-ის ნამყო	(რ)ტასუნტუ ⁶⁰ / ტასტუ ⁶¹ /ორტასენ	დამხმარე ზმნისა და ძირითადი ზმნის ნამყო	ნერდა იქნებოდა
II ⁵⁴	8	აორისტი	(დო)-ჭარ-ი/უ	ძირი+პნ	(და)ნერა
	9	კავშირებითი-II	ჭარ-ა-ს	ძირი+ა+პნ	ნეროს
	10	ნააორისტალი თურმეობითი-I	ჭარ-ე(ლე(რ))ენ ⁶² / ჭარ-უ-დორენ	ძირი+დამხმარე ზმნის ანმყო	ნერა თურმე
	11	ნააორისტალი თურმეობითი-II	ჭარ- ე(ლე(რ))ეტუ ⁶³ / ჭარ-უ-დორტუ(ნ ⁶⁴	ძირი+დამხმარე ზმნის ნამყო	ენერა თურმე
	12	ნააორისტალი კავშირებითი	ჭარ- ე(ლე(რ))ეტას ⁶⁵	ძირი+ დამხ. ზმნა+ა+პნ	ენეროს
	13	პირობითი-II	ჭარ-ი/უ-კონ(ნ ⁶⁶ /ა ⁶⁷	ძირი+პნ+პირ.	რომ ნერა
	14	მყოფადი-II	ჭარ-ა-ს-უნონ ⁶⁸ / ჭარ-ა-ს-(რ)ენ ⁶⁹	ძირი+ა+პნ+დამხ. ზმნა	(უნდა) ნეროს

⁵² დასახელებები და ნიმუშები მისდევს გ. კარტოზიას მიერ ჩამოყალიბებულ მწკრივთა ცხრილს (კარტოზია 2005).

⁵³ ხოფურ-ჩხალურის -აფ-ის ნაცვლად ვინურ-არქაბულსა და ათინურ-ართამენულში გვაქვს -აშ-. ქვემოთ ყველგან დიალექტურ სხვაობებს აღვნიშნავთ ინდექსური შემოკლებებით: ხ(ხოფურ-ჩხალური), ვ(ვინურ-არქაბული), ა(ათინურ-ართამენული)

⁵⁴ მეორე სერიის ფორმები, როგორც წესი, აკლია იმ ზმნებს, რომლებიც, თავისი სემანტიკიდან გამომდინარე, გამორიცხავენ მოქმედების წყვეტილობა-დასრულებულობას (ასეთი ზმნები, ძირითადად, პროცესუალური, სტატიკური ზმნებია).

	15	მყოფადი-II-ის ნამყო	ჭარ-ა-ს-უნტუ ⁵⁵ / ჭარ-ა-ტ-უ ⁵⁵ / ჭარ-ა-ს-ერტუ ⁵⁵	ძირითადი+პნ+დამხ. ზმნა	უნდა (ენერა)
	16	ნააორისტალი თურმეობითი პირობითი	ჭარ-ე(ლერ)ე-ტ- უ-კონ ⁵⁵	ძირითადი+პნ. ზმნა+ტ+პნ+პირ	რომ ენერა თურმე
	17	მყოფადის ნამყოს თურმეობითი	ჭარ-ა-ს- უნტერენ ⁵⁵ / ჭარ-ა-ტ- უდორენ ⁵⁵	ძირითადი+დამხ. ზმნა	უნდა ენერა თურმე
	18	მყოფადის ნამყოს პირობითი	ჭარ-ა-ტ-უ- კონ(ნ) ⁵⁵	ძირითადი+პნ+პირ	რომ უნდა ენერა
III 55	19	ინვერსიული თურმეობითი-I	ი/უ-ჭარ-უ-ნ	ი/უ+ძირითადი	უნერია
	20	ინვერსიული თურმეობითი-II	ი/უ-ჭარ-უ-ტ-უ	ი/უ+ძირითადი+ტ+პნ	ენერა
	21	ინვერსიული კავშირებითი-III	ი/უ-ჭარ-უ-ტ-ა-ს	ი/უ+ძირითადი+ტ+ა+პნ	ენეროს
	22	ინვერსიული პირობითი-III	ი/უ-ჭარ-უ-ტ-უ- კონ(ნ)	ი/უ+ძირითადი+ტ+პნ+ პირ	რომ ენერა

შენიშვნები და განზოგადებები⁵⁶:

- ნათლად გამოიყოფა რამდენიმე მოდელი:
 - არაინვერსიული თურმეობითები დამხმარე ზმნით შედგენილი კონსტრუქციებია და ფორმალურად უპირისპირდება მარტივი ზმნური ძირიდან ნაწარმოებ თხრობითი და კავშირებით-პირობითი კილოს მწკრივებს;
 - მყოფადის მწკრივები, ასევე, დამხმარე ზმნიანი კონსტრუქციებია – ან რთული (მყოფადი-I და მყოფადი-I-ის ნამყო) ან შედგენილი (სხვა ყველა);
 - კავშირებითებში ყველგან დასტურდება *მა-სუფიქსი*;
 - პირობითი კილოს *კონ(ნ)* სუფიქსი ყოველთვის ზმნური ფორმის ბოლოშია პირის ნიშნების შემდეგ;
 - ნამყო უსრულის (უფრო ზუსტად უწყვეტლის – იხ. ასპექტი) მანარმოებელია *-ტ-*, რომელიც დასტურდება ყველა იმ მწკრივის (ან მარტივი

⁵⁵ ამ სერიის ე.წ. ინვერსიული ფორმები ახასიათებთ მხოლოდ (1) და (3) კლასის ზმნებს.

⁵⁶ კონკრეტულ ფორმათა ვარიანტულობისა და შესაძლო ახსნებისათვის იხ. გ. კარტოზიას ნაშრომი (კარტოზია 2005).

ან რთული/შედგენილის) ფორმაში, სადაც ნამყო უსრულობის სემანტიკა შენარჩუნებულია;

- ანმყოს ფუძე გავრცობილია ძირზე ე.წ. სერიის ნიშნების დართვით: **-უმ/-ამ/-ომ/-იმ/-ემ**(ვინურ-არქაბულსა და ათინურ-ართაშენულში) და **-უფ/-აფ/-ოფ/-იფ/-ემ**(ხოფურ-ჩხალურში). ამათგან **ა** და **უ**ზმოვნიანი ალომორფები უფრო ხშირია; სპორადულად გვხვდება **ე**ზმოვნიანი ვარიანტებიც; ვნებითის I-სერიის ფორმებისათვის დამახასიათებელი დაბოლოებებია: **-ე** და **-უ**. ტექსტებსა და ზეპირმეტყველებაში სპორადულად შეიძლება დაფიქსირდეს: **-უმერ(-უმელ)/-ონ/-ან/-ინ/-ოლემ/-ფ**- სერიის ნიშნებიც;
- I/II და III პირის ფორმები დრო-კილოთა მიხედვით ქმნიან ზმნურ ფორმათა დიქტომიას (შდრ.: პოლისკი 1991):

	I/II პირი	III პირი	
		მხოლოებითი	მრავლობითი
ანმყოს რიგი	-რ (ზმოვან-ფუძიანებთან ანმყოში)/ ფ	-მ (ანმყო, ინვ. თურმ. -I)/ -ს (კავშ)	-ამ (ანმყო)/ -ნამ (ანმყო, თურმ-I)
აორისტისა და უწყვეტლის რიგი	-ი	-უ	-ეს
კილოების რიგი	ფ	-ს	-ნ
ხმოვანიპრეფიქსები	ი-	უ-	

სუპლექტივიზმი

თავისებური უღვლილების მქონე ზმნების რაოდენობა ლაზურში საკმაოდ მცირეა. რამდენიმე ზმნა სუპლექტურია I და II სერიების ფუძეთა მიხედვით: **ქ-იფ:ყვ**(ქმნა), **(ო)რ:ყვ**(ყოფნა), **ზოპონ/იტურს:თქვ**(თქმა), **მზორ:ჭკომ**(ჭამა), **ულუ:ხთ/ხტ**(სვლა), **მერ:ღ**(მოტანა); დასტურდება, ასევე, რიცხვის (**ზინ:ბღ**(ყრა-ცვენა)) და სახელის სულიერობის (**ყონ:ღუმყოლა-ქონა**), (**ნ)ჯირ:ღ(ვ)**(წევს-ღევს)) მიხედვით სუპლექცია.

ნაზმნარი სახელები

ნაზმნარი სახელი (resp. **მასდარი**, **საწყისი**) ლაზურში იწარმოება ზმნურ ძირზე⁵⁷ **ო-უ** ცირკუმფიქსის დართვით: **შალიშ-აფ-ს→ო-შალიშ-უ**(მუშაობა), **ჭარ-უფ-ს→ო-ჭარ-უ**(წერა), **ძირ-ოფ-ს→ო-ძირ-ამ-უ**(ხედვა) და სხვ. ზმნისწინიან საწყისებში ცირკუმფიქსის პრეფიქსული ნაწილი გაუჩინარებულია: **ღო-ბერგ-უ**(თოხნა), **მე-ჩამ-უ**(მიცემა) **მო-ჭარ-უ**(მოწერა) და სხვ.

⁵⁷ ზოგჯერ სერიის ნიშანი საწყისში ჩნდება, თუმცა ის ხშირად შესაბამის ანმყო ფუძეში დადასტურებული სერიის ნიშნისგან განსხვავებულია.

ნაზმნარი ზედსართავი (resp. მიმლეობა) სხვადასხვა სახისაა და ქმნის გარკვეულ მოდელებს (ნადარეიშვილი 1962):

მიმლეობა

	აქტიური ⁵⁸	პასიური		
		ნარსული		მომავალი
		დადებითი	უარყოფითი	
მანარმოებელი	<i>მ-მა-⁵⁹ - უ-ე/-ალე/-თ</i>	<i>X-ე(რ)/-ელ</i>	<i>უ-X-უ</i>	<i>ნო-/ნა- X -ე/-თ, ო-X-ალ/ო⁶⁰-X-ონ</i>
შინაარსი	ის, ვინც X მოქმედებას ასრულებს	ის, რაც X მოქმედების შედეგია	ის, რაც X მოქმედების შედეგი არ არის	ის, რაც X მოქმედების შედეგად უნდა გაქეთდეს
ნიმუშები	<i>მ-ცხუნ-უ</i> (მრჩეველი) <i>მ-კიდ-ალე</i> (მშენებელი) <i>მა-კვანდ-ე</i> (მათხოვარი)	<i>ტახ-ერ-ი</i> (გატეხილი) <i>გუბ-ერ-ი</i> (მოხარშული) <i>მეკირ-ელ-ი</i> (შეკრული)	<i>უ-გიბ-უ</i> (მოუხარშავი) <i>უ-თას-უ</i> (დაუთესავი) <i>უ-გურ-აფ-უ</i> (უსწავლელი)	<i>ნო-ტახ-ე</i> (ნატეხი) <i>ნა-გორ-ე</i> (შესახედი) <i>ო-შუმ-ონ-ი</i> (სასმელი) <i>ო-ჭკომ-ალ-ე</i> (საჭმელი)

მიმლეობური მსაზღვრელის ფუნქციით ლაზურში საკმაოდ ხშირად ნაბრუნები ზმნაც გამოიყენება, რაც ლაზურის სპეციფიკაა⁶¹ – სახელთა გარდა, ლაზურში ზმნაც იბრუნვის (კარტოზია 2005); მაგ.:

- *პე-ნა იშქიდუ-ში ნოლამისა ოხორი მუშის ტუ.*
დამხჩვალის (=რომ დაიხრჩო-ს) საცოლე თავის სახლში იყო.

⁵⁸ აქტიური მიმლეობების სანარმოებლად ზოგჯერ თურქული -ჯი სუფიქსიც გამოიყენება; მაგ., *ლალ-ე-ჯი*(მოლაპარაკე).

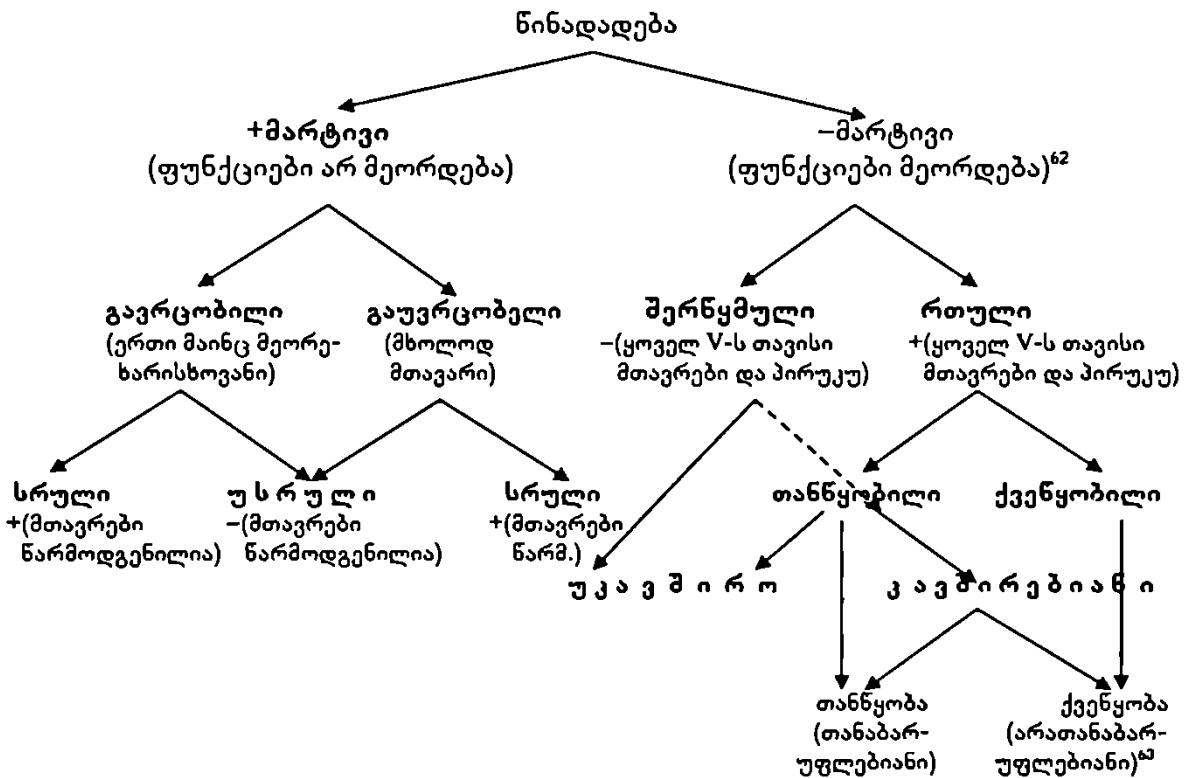
⁵⁹ X აღნიშნავს ზმნის ძირს.

⁶⁰ ზმნისწინიან ფორმებში ამ ცირკუმფიქსის პრეფიქსული ო-იკარგება (დანელია 2006).

⁶¹ ზმნური ფორმების ბრუნება ლაზურში თურქულის გავლენის შედეგია (ჯიქია 1967).

ლაზური ზმნის თავისებურებანი და სირთულე განაპირობებს მისი წინადადებებისა და სინტაქსური კონსტრუქციების თავისებურებებსა და სირთულეს. ქართული გრამატიკული ტრადიციის მიხედვით, V-ზმნა და მისი არგუმენტული სტრუქტურის შემქმნელი S/DO/IO-ფუნქციები (იხ. ზემოთ, *პირის ნიშნები*) განსაზღვრულია როგორც მთავარი, ხოლო ყველა დანარჩენი (უბრალო დამატება-COM, განსაზღვრება-AT, გარემოება-AD) როგორც – მეორეხარისხოვანი.

წინადადება აგებულია მიხედვით შეიძლება იყოს, მარტივი, შერწყმული და რთული (თანწყობილი ან ქვეწყობილი):

⁶² შეიძლება გამეორდეს როგორც მთავარი, ისე მეორეხარისხოვანი ფუნქციები; უკანასკნელ შემთხვევაში ფუნქციების გამეორებად მიიჩნევა მხოლოდ სტრუქტურულად და სემანტიკურად ერთგვაროვანი მეორეხარისხოვანი ფუნქციების (COM, AT, ADV) გამეორება.

⁶³ resp. ერთ-ერთი შემადგენლური წინადადება მთავარია, დანარჩენები კი დაქვემდებარებული.

ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურას და, შესაბამისად, მარტივი წინადადების ძირითად, ბირთვულ კონსტრუქციას ქართველურ ენებში განსაზღვრავს ორი ნიშანი:

- (1) ზმნური კლასები;
- (2) დრო-კილოთა სერიები.

ეს ორი შეზღუდვა სხვადასხვაგვარად ფუნქციონირებს ქართველურ ენებში სუბიექტ-ობიექტის ნომინატურსა თუ ერგატიულ ბრუნვათა ყალიბში წარმოდგენის თვალსაზრისით. რაც შეეხება მიცემითბრუნვიან (ე.წ. ინვერსიულ) სუბიექტს, მისი განმსაზღვრელი ნიშნები ყველა ქართველური ენისათვის მეტ-ნაკლებად⁶⁴ ერთია და შემოისაზღვრება აფექტური ზმნებისა და მესამე სერიის ფორმებში პირველი და მესამე კლასის ზმნური ფორმების სუბიექტით; მათ ლაზურში ემატება პოტენციალისის ფორმები; თუმცა, ლაზური ავლენს ტენდენციას, ერთი მხრივ, ინვერსიულ ფორმაში ირიბი ობიექტის მიცემითში შენაჩუნებისა – სამპირიანი გარდამავალი ზმნების ირიბი ობიექტი მესამე სერიაში მიმართულებითი ბრუნვის ნაცვლად მიცემითშია – და, მეორე მხრივ, ინვერსიული ფორმების სუბიექტის ერგატივში წარმოდგენისა (კარტოზია 2005); ანუ, ტენდენცია ინვერსიული კონსტრუქციების მოშლისა.

ზემოთ ჩამოყალიბებული (1) და (2) ნიშნები ერგატიული (უფრო ზუსტად, გაფართოებულ ერგატიული – რამდენადაც მესამე კლასის ზმნების სუბიექტიც ერგატივშია) თუ ნომინატიური კონსტრუქციების განმსაზღვრელი შეზღუდვებია და თუ ქართულსა და სვანურში ორივე შეზღუდვა ფუნქციონირებს, მეგრულსა და ლაზურში სიტუაცია გამარტივებულია და მხოლოდ ერთი შეზღუდვალა რჩება ნომინატიური თუ ერგატიული კონსტრუქციების განმაპირობებელ ნიშნად:

- ქართულსა და სვანურში ორივე შეზღუდვაა ღირებული – მხოლოდ მეორე სერიაში და მხოლოდ პირველი/მესამე კლასის ზმნების სუბიექტია ერგატივში;
- მეგრულში მხოლოდ მე-(2) ფუნქციონირებს – ნებისმიერი ზმნის სუბიექტი მეორე სერიის ფორმებში ყოველთვის ერგატივშია;
- ლაზურში კი მხოლოდ (1)-ლი – პირველ და მეორე სერიაში, პირველი ან მესამე კლასის ზმნათა სუბიექტი ყოველთვის ერგატივშია.

⁶⁴განსხვავება შეიძლება იყოს კონკრეტული აფექტური ზმნის ინვერსიულად ინტერპრეტაციის თვალსაზრისით: რომელიმე ზმნა შეიძლება ინვერსიული იყოს რომელიმე ქართველურ ენაში, სხვაში კი იმავე სემანტიკის ზმნა პირდაპირ წყობას ავლენდეს; მაგ.: ქართული *ე-იცი* : მეგრული *მ-იცი* : ლაზური *მ-იშკურენ*.

ამგვარად, ლაზურში მარტივი გაუვრცობელი წინადადებების მოდელები (resp. ზმნის არგუმენტული სტრუქტურა) განისაზღვრება მხოლოდ ზმნის კლასებით (იხ. ზემოთ, *ზმნის მორფოლოგია*):

მარტივი გაუვრცობელი წინადადების მოდელები⁶⁵

I კლასი			II კლასი			III კლასი			IV კლასი		
S	DO	(IO)	S	-	(IO)	S	-	(IO)	S	DO	IO
ERG	NOM	DAT	NOM	-	DAT	ERG	-	DAT	DAT	NOM	DAT/ALL

ნიმუშები:

- I-კლასის ზმნა: *ემუ-ქ* *ია* *დო-ქარ-უ*
 ის-ERG ის-NOM PR-წერა-AOR.S.3.SG
 მან ის დაწერა.
კულან-ეფე-ს არ-არ თანე მანკინდ-ეფე ქო-მო-დ-უ
 ქალი-PL-DAT ერთ-ერთი თითი ბეჭედ-PL.NOM AFF-PR-დება-AOR.S.3.SG
 ქალებს სათითაოდ თითზე ბეჭედი ჩამოაცვა.
- II-კლასის ზმნა: *ბერე* *გონდუნ-უნ*
 ბავშვი.NOM PR-დაკარგვა-AOR-S.3.SG
 ბავშვი დაიკარგა.
- III-კლასის ზმნა: *ბერე-ქ* *ი-მგარ-ს*
 ბავშვი-ERG CV-ტირილი-PRS.S.3.SG
 ბავშვი ტირის
- IV-კლასის ზმნა: *ემუ-ს* *ია* *უნონ*
 ის-DAT ის-NOM SINV.3.CV-მოწონება-PRS.OINV.3.SG
 იმას ის უნდა.

სახელურ მთავარ ფუნქციებსა და ზმნას შორის არსებულ ამ ფორმალურ კავშირებს აძლიერებს S, DO, IO-ის ზმნასთან რიცხვში შეთანხმების წესები (ეზუგბაია 2010), რომლებიც, სხვა ქართველური ენების მსგავსად, ნათლად ავლენენ I/II~III პირთა დიქტომიას:

⁶⁵ პირველი და მესამე კლასის ზმნები მესამე სერიის ფორმებში მისდევენ მეოთხე კლასისთვის დამახასიათებელ მოდელს, თუმცა ავლენენ ტენდენციას პირველი კლასის ზმნებისათვის დამახასიათებელი ერგატიული მოდელის შენარჩუნებისა. პირდაპირ წყობასთან გათანაბრების ამგვარი ტენდენცია გარდაუვალ ზმნათა ინვერსიულ ფორმებში იჩენს თავს – ინვერსიული სუბიექტი, პირდაპირი წყობის გარდაუვალი სუბიექტის მსგავსად, ამჯერად მიისწრაფვის გარდაუვალი ზმნის კანონიკური ბრუნვისკენ – სახელობითისკენ (კარტოზია 2005).

- SI-SII ყოველთვის ითანხმებს ზმნას რიცხვში;
- SIII-ის მარკირება დამოკიდებულია ამ ფუნქციაში წარმოდგენილი კონკრეტული სახელის სულიერობაზე:
 - უსულო არ ითანხმებს;
 - სულიერის შეთანხმებას განაპირობებს ზმნის კონკრეტული სემანტიკა და მორფოლოგიური კლასი: აქტიურები, უფრო ხშირად, ითანხმებენ, სულიერები – ნაკლებად.
 - OI-OII ყოველთვის შეთანხმებულია ზმნასთან რიცხვში, OIII – არასდროს.⁶⁶

მარტივ წინადადებაში მთავარ ფუნქციათა არამარკირებული რიგია:

{S-IO-DO-V}

არგუმენტული სტრუქტურების ტრანსფორმაცია სახელურ (resp. ნაზმნარ) კონსტრუქციებად

არგუმენტული სტრუქტურა, რომელიც მარტივი გაუვრცობელი წინადადების ფარგლებში შეიძლება ტრანსფორმირდეს სახელურ კონსტრუქციად, სადაც ზმნა ნაზმნარ სახელად (საწყისად ან მიმდებარედ) იქცევა, ხოლო სახელური ფუნქციები იცვლიან ბრუნვის ფორმებს. ეს ნაზმნარი სახელური ფრაზა, თავის მხრივ, ახალი (მეორე) არგუმენტული სტრუქტურის S, IO ან DO მთავარი ფუნქციების როლში შეიძლება მოგვევლინოს და, შესაბამისად, ამ “მეორე” არგუმენტული სტრუქტურის შესაბამისი ბრუნვათა ყალიბების მიხედვით გაფორმდეს. ლაზურში ამგვარი ტრანსფორმაციები ბრუნვათა ფორმების შემდეგ ცვლილებებს გულისხმობს (კარტოზია 2005):

- არგუმენტული სტრუქტურის პირდაპირი დამატება რჩება სახელობითში; მაგ.:

მამუდი-ქ დიშქა ო>კვათ<უ-ს ქო-გმოჭკ-უ
 მამუდი-ERG შეშა.NOM ჭრა<INF>-DAT AFF-დანყება-AOR.S.3.SG
 (მამუდმა შეშა-ჭრას ხელი მიჰყო.)
 მამუდმა შეშის ჭრა დაინყო.

აქ პირველადი არგუმენტული სტრუქტურა: *მამუდი ჭრის შეშას* – ტრანსფორმირებულია სახელურ ფრაზად: *დიშქა ო-კვათ-უ* (შეშის ჭრა), სადაც ყოფილი პირდაპირი ობიექტი *დიშქა* (შეშა) ქცეულია მსაზღვრელად ზმნიდან მიღებული

⁶⁶ აფექტური ზმნების შეთანხმებაც მათი ფუნქციონალური კვალიფიკაციის მიხედვით მიმდინარეობს და იცავს ამ წესებს.

საწყისისა *ო-კვათ-უ*(ჭრა); მთლიანი ფრაზის ბრუნვა (DAT) კი განისაზღვრა ახალი კონსტრუქციის შესაბამისი ზმნით *ქო-გაოჭე-უ*(კი-დაიწყო).

- არგუმენტული სტრუქტურის გარდაუვალი ზმნის ირიბი დამატება გადადის მიცემითში; მაგ.:

სქანი კულანი-ა ბიჭი-ჩქიმი-ს მეჩამ-უ მ-ინონა-ა.
შენი.NOM ქალიშვილ.NOM-IS ბიჭ-ჩემ-DAT მიცემა-INF SINV.1-ნდომა-Q.3
(შენი ქალიშვილიო ჩემს ვაჟს მიცემა მინდაო.)
შენი ქალიშვილისო ჩემი ვაჟისთვის მითხოვება მინდაო.

- გარდაუვალი ზმნის სუბიექტი გადადის სახელობითში; მაგ.:
მაჭანკალ-ეფე მო-ხთიმ-აფ-ა-შა სუმი-თი ოდა-ს გ-ი-ყოუნ-ტ-ა-ს.
მაჭანკალი-PL.NOM PR-სვლა-SM-ALL-მდე სამი-ვე ოთახი-DAT SINV.2-CVყოლა-IMP-SBJ.OINV.3.SG
(მაჭანკლები მოსვლამდე სამივე ოთახს გყავდეს)
მაჭანკლების მოსვლამდე სამივე ოთახში გყავდეს.
- გარდამავალი ზმნის სუბიექტი გადადის ნათესაობითში; მაგ.:
ქო-ძირ-ე ხოლო პაპა წყარი-შ შოლერი.
AFF-ნახვა-PASS.AOR.S.3.SG კიდევ მღვდელ.NOM წყალ-GEN დასველება.PRC.NOM
(კი-ნახა კიდევ მღვდელი წყლის დასველებული)
ნახა კიდევ მღვდელი წყლით დასველებული.
- გარდამავალი ზმნის ირიბი დამატება გადადის ნათესაობითში; მაგ.:
მუში კოჩი-ში ძირაფა ვა უნტუ.
თავად.ის.GEN კაცი-GEN ჩვენება.NOM არ უნდოდა
(თავად მისი, კაცის ჩვენება არ უნდოდა.)
სწორედ ამ კაცის ჩვენება არ უნდოდა.

ამდენად, არგუმენტული სტრუქტურის ნაზმნარ სახელურ ფრაზად გარდაქმნის შედეგად ჩნდება მეორეხარისხოვანი წევრი, რომელიც ნაზმნარი სახელის განსაზღვრებად გვევლინება და მარტივი გაუვრცობელი წინადადება იქცევა მარტივ გავრცობილ წინადადებად.

მარტივი გავრცობილი წინადადება

საზოგადოდ, მარტივი წინადადების ზემოთ წარმოდგენილ მოდელებში შეიძლება ნებისმიერი მთავარი ფუნქციის გავრცობა: სახელებისა – განსაზღვრებით, ზმნებისა კი გარემოებით; ამასთანავე, განსაზღვრებაც და გარემოებაც შეიძლება იყოს ერთზე მეტი. ასეთ შემთხვევებში, თუ, ერთი მხრივ, განსაზღვრებები და, მეორე მხრივ, გარემოებები სტრუქტურულად და/ან სემანტიკურად სხვადასხვაგვარებია

(არაეთგვაროვნებია), წინადადება არ იცვლის არგუმენტული სტრუქტურის ძირითად, ბირთვულ ყალიბებს და, შესაბამისად, არც მისი კვალიფიკაცია იცვლება – ე.ი. ის რჩება მარტივ წინადადებად. მთავარ და მეორეხარისხოვან ფუნქციებს შორის მყარდება გარკვეული ფორმალური მიმართებები – მოქმედებას იწყებს მართვისა (როდესაც სახელი ან ზმნა მოითხოვს გავრცობის შედეგად დამატებული წევრის გარკვეულ ფორმას) და შეთანხმების (როდესაც მთავარი და მისი განმვრცობნი შეწყობილნი არიან ფორმალურადაც) წესები. თუ ამგვარი ფორმალური კავშირები აუცილებელი არაა (ე.ი. მართვა-შეთანხმება არ დასტურდება), ქართული გრამატიკული ტრადიციის მიხედვით, უბრალოდ, გავრცობილ ელემენტთან განმვრცობის შირთვასთან გვაქვს საქმე.

სახელების გავრცობა: განსაზღვრება

განსაზღვრება შეიძლება შეუთანხმდეს და/ან იმართოს ნებისმიერ ფუნქციაში რეალიზებული რომელიმე სახელის მიერ. ამის მიხედვით განასხვავებენ მართულ და შეთანხმებულ განსაზღვრებას. ეს ფორმალური კავშირები რეალიზდება ბრუნვისა და რიცხვის კატეგორიებში და გამოიყოფა გარკვეული მოდელები (იხ. ზემოთ, *მორფოლოგია, მსაზღვრელ-საზღვრულის ბრუნება*)⁶⁷.

მარტივი გავრცობილი წინადადების არამარკირებული რიგი

თუ სტრუქტურულ-სემანტიკურად განსხვავებულ მსაზღვრელთა რაოდენობა ერთ-ზე მეტია (თუმცა ლაზურში იშვიათია ერთ სახელთან დაკავშირებული ორზე მეტმსაზღვრელიანი სახელური ფრაზები), ისინი ლაგდებიან სახელის წინ⁶⁸ გარკვეული თანმიმდევრობით – რიგით (ჰოლისკი 1991):

{ჩვენებითი დეტერმინანტი – კუთვნილების გამომხატველი მართული განსაზღვრება⁶⁹ – კვანტორი – რიცხვითი – ზედსართავი ან მიმღეობა}⁷⁰

⁶⁷ ლაზურ-მეგრული გაშტოება ქართველური ენებისა, საზოგადოდ, მოდელებისა და შემზღუდელი წესების უნიფიკაციისავე მისწრაფვის. უნიფიკაციის ტენდენცია განსაკუთრებით ძლიერია ლაზურში და ამ შემთხვევაშიც მსაზღვრელ-საზღვრულის ორი მოდელის (პრეპოზიციული – შეზღუდული ბრუნებისა და პოსტპოზიციური – სრული ბრუნებისა) უნიფიკაცია საკმაოდ ხშირად დასტურდება: მსაზღვრელი ხან გვიჩვენებს შეთანხმებას, ხან – არა; მეტიც, შეიძლება საზღვრული (მართვა-შეთანხმების განმაპირობებელი მთავარი სახელი) არ იყოს მარკირებული ბრუნვის ნიშნით, მსაზღვრელი კი (როგორც მართული, ისე შეთანხმებული) გვიჩვენებდეს ბრუნვის ნიშნებს.

⁶⁸ დასაშვებია პოსტპოზიციაც, რომელიც განსაკუთრებით ხშირია (შეიძლება ითქვას, კანონიკურიც კი), როდესაც განსაზღვრებად რეალიზებულია კუთვნილებითი ნაცვალსახელი (კარტოზია 2005); ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ეს ორივე რიგი არამარკირებულია.

⁶⁹ ლაზურში, სადაც ზმნაც შეიძლება იბრუნებოდეს, მართული განსაზღვრების ფუნქციით შეიძლება ნათესაობითის ნიშანდართული ზმნაც მოგვევლინოს; მაგ.: *პენა იმქიდუ-ში ნოლამისა ოხორი მუშის ტუ* (რომ დაიხრჩო-ს(ი) საცოლე, თავის სახლში იყო) (იხ. ზემოთ, *ნაზმნარი სახელები*).

ნიმუშები:

- *ჰამ უურ არქადაშეფე* (=ის ორი მეგობრები)
- *ჩქიმი მათხა სკირი* (ჩემი მეოთხე შვილი)
- *ამ კოჩიში მთელი დიდი ქითაბეფე* (=ამ კაცის ყველა დიდი წიგნები)
- *არ ალთუნიში ჰემამი* (ერთი ოქროს აბაზანა)

განსაზღვრებებით შეიძლება განივრცოს ნებისმიერი სახელური მთავარი ფუნქცია; შედეგად მთავარი ფუნქციების რეალიზაციები იქნება არა მარტივად სახელი, არამედ მთლიანად სახელური ფრაზა, რაც გავლენას არ ახდენს მთავარი ფუნქციების რიგზე: მარტივ გავრცობილ წინადადებაში შენარჩუნებულია გაუვრცობელის არამარკირებული რიგი {S – IO – DO – V}; განსაზღვრებებით გავრცობილ მარტივ წინადადებაში ეს რიგი უბრალოდ “დაგრძელებულია” პრეპოზიციული თუ პოსტპოზიციური მსაზღვრელებით. იშვიათია შემთხვევები ერთდროულად სამივე მთავარი ფუნქციის სახელურ ფრაზად წარმოდგენისა (განსაკუთრებით, თუ საზღვრული წარმოდგენილია ნაცვალსახელებით). არამარკირებული რიგის გადალაგებას განსაზღვრავს წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურა: ფოკუსური შემადგენელი (განსაკუთრებით კონტრასტული ფოკუსი) იკავებს ზმნის წინა პოზიციას, თუ ეს პოზიცია არ არის შევსებული უარყოფითი ნაწილაკით და/ან კითხვითი სიტყვით. თუ წინადადებაში წარმოდგენილია როგორც უარყოფითი ნაწილაკი, ისე კითხვითი სიტყვა, მათი რიგი მკაცრად განსაზღვრულია (ჰოლისკი 1991):

{კითხვითი სიტყვა – უარყოფითი ნაწილაკი – ზმნა}

ზმნის გავრცობა: გარემოება და/ან უბრალო დამატება

თუ სახელური ფრაზის გავრცობა ქმნის ერთ მთლიანობას – სახელურ ფრაზას, ზმნის გავრცობაც სხვადასხვა ტიპის ზმნიზედებითა⁷¹ (resp. გარემოება) თუ სახელის თანდებულიანი ფორმებით (resp. უბრალო დამატება)⁷² ქმნის ერთ

⁷⁰ ეს არის ძირითადი, კანონიკური, არამარკირებული რიგი, რომლის შეცვლა ცვლის წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურას; თუმცა ზოგჯერ გართულებულია კონკრეტული გადალაგების ტოპიკ-ფოკუსური ბუნების გარკვევა.

⁷¹ ზმნიზედა შეიძლება იყოს როგორც პირველადი, ისე სახელებისგან ნაწარმოები სხვადასხვა ბრუნვებითა თუ თანდებულებით; რამდენადაც ლაზურში ვითარებითი ბრუნვა ფაქტობრივად არ გამოიყოფა, არის შემთხვევები, როდესაც ზედსართავი (სახელობითი=ფუძის სახით) გამოდის ვითარების გარემოების ფუნქციით და ამ ფუნქციების განმასხვავებელი ერთადერთი ნიშანია სინტაქსური მიმართება – სახელთან სემანტიკურად დაკავშირებული ზედსართავი ქმნის სახელურ ფრაზას, ზმნასთან დაკავშირებული კი – ზმნურს.

⁷² ლაზურში ამ ფუნქციით შეიძლება მიმართულებითი და დანიშნულებითი ბრუნვებიც გამოიყენებოდეს.

მთლიანობას – ზმნურ ფრაზას. ამ შემთხვევაში, ზუსტდება მოქმედების ადგილი, დრო, ვითარება, მიზეზი, მიზანი, ჯერობა და ა.შ., რასაც არ სდევს რაიმე სახის ფორმალური ცვლილებები და, ამდენად, მხოლოდ დაკავშირების მესამე სახეობასთან, მირთვასთან, გვაქვს საქმე. ზმნური ფრაზა შეიძლება გათიშული იყოს მთავარი ფუნქციების მქონე სახელებით ან სახელური ფრაზებით⁷³ და წინადადების თავშიც აღმოჩნდეს (არამარკირებულ წინადადებაშიც კი). თუ ზმნა ფოკუსირებულია, გარემოების ჩვეული ადგილია ზმნის მომდევნო პოზიცია. წინადადებაში გარემოებებისა და უბრალო დამატებების არამარკირებული პოზიციის დადგენა ნაკლებად არის გამოკვლეული, თუმცა ერთი ტენდენცია მაინც გამოიკვეთება: ადგილის გარემოება იკავებს დროის გარემოების მომდევნო პოზიციას (პოლისკი 1991); მაგ.:

- *მა ანი დულთა ვა მ-ა-ხონ-ე-ნ*
მე ახლა რამე არ მ-ე-კეთ-ებ-ა (არ შემიძლია გავაკეთო)
- *ლაზისტანი-ს ოჩილუ დიდო ზორი რე-ნ.*
ლაზისტან-ს დაოჯახება ძალიან ძნელი არი-ს.
- *ხორცი ი-გიბ-ე-ნ მორდერი ქუკანი-თე.*
ხორცი ი-ხარშ-ებ-ა (მზადდება) მოზრდილი ქვაბ-ით.

სრული-უსრული წინადადებები

მარტივი წინადადების ზედაპირული რეალიზაციისას, თუ ზმნის არგუმენტული სტრუქტურით განსაზღვრულ მთავარ ფუნქციათაგან (S, DO, IO, V⁷⁴) რომელიმე წარმოდგენილი არაა – გამოტოვებულია, მარტივი წინადადება იქნება არასრული; თუკი ყველა რეალიზებულია – სრული. მეორეხარისხოვანი ფუნქციები წინადადების სრულობა-უსრულობაზე გავლენას არ ახდენენ.

პერწყმული წინადადება

შერწყმულია წინადადება, თუ სინტაქსური ფუნქციები მეორდება იმგვარად, რომ მათი სტრუქტურული ერთგვაროვნება შენარჩუნებულია:

- 1) არ ირღვევა მარტივი არგუმენტული სტრუქტურა; ანუ გამეორებული სახელური მთავარი ფუნქციები (ორი ან მეტი S, DO, IO) მიემართებიან ერთსა და იმავე ზმნას და, პირიქით, გამეორებული ზმნური ფუნქციები მიემართებიან სტრუქტურულად (და არა რეფერენციულად) ერთსა და იმავე სუბიექტს;

⁷³ სახელური ფრაზის გათიშვა იშვიათია და, როგორც წესი, მარკირებულ – საინფორმაციო სტრუქტურის თვალსაზრისით არანეიტრალურ – წინადადებას იძლევა.

⁷⁴ ზმნის გამოტოვების შემთხვევები ლაზურში იშვიათია (ცალკე ტიპს არ ქმნის) და გვხვდება, ძირითადად, დიალოგებში – მოკლე პასუხებისას.

2) არ ირღვევა მეორეხარისხოვანი ფუნქციების სტრუქტურული და სემანტიკური ერთგვაროვნება.

საზოგადოდ, ნებისმიერი გამეორებისას, ერთგვაროვანი ფუნქციები შეიძლება გაერთიანდნენ კავშირით ან მის გარეშე.⁷⁵

შერწყმულ წინადადებაში მართვა-შეთანხმების წესებს ემატებათ კომბინატორიკის წესები, რომლებიც აღწერენ ფუნქციათა გამეორებისას წარმოქმნილ გრამატიკულ თავისებურებებს; ლაზურში ამგვარი კომბინატორიკის შემდეგი წესები მოქმედებს (კარტოზია 2005):

- **დო** კავშირით⁷⁶ გართიანებულ სახელურ ჯგუფში, სადაც კავშირი, ჩვეულებრივ, ბოლო სახელის წინა პოზიციას იკავებს, ბრუნვის ნიშანს დაირთავს მხოლოდ ბოლო, **დო**-ს მომდევნო სახელი, დანარჩენები კი ფუძის (=სახელობითის) ფორმით არიან წარმოდგენილნი⁷⁷;
- **დო** კავშირი შეიძლება რამდენჯერმე იყოს გამოყენებული; ასეთ შემთხვევაშიც ბრუნვის ნიშნით წარმოდგენილი იქნება მხოლოდ ბოლო სახელი;
- რიცხვის თვალსაზრისით განსხვავებული ვითარებაა – ყოველი გამეორებული სახელი თავ-თავისთვის დაირთავს რიცხვის ნიშანს;
- უკავშირო შეერთებისას სახელურ ჯგუფში წარმოდგენილი ყველა სახელი, როგორც წესი, იბრუნვის, თუმცა არის შემთხვევები ბოლოს წინა სახელის უბრუნველობისა;
- გამეორებულ ზმნათა ჯგუფში, როგორც წესი, პირველად დასახელებული ზმნა განსაზღვრავს სახელის ბრუნვას.

მეორეხარისხოვანი ფუნქციების გამეორებისას ასეთი კომბინატორული წესების საჭიროება თავისთავად გამორიცხულია, რამდენადაც განსაზღვრებები ფორმალურად მიჰყვებიან მსაზღვრელ-საზღვრულის ბრუნვის ზოგად მოდელს, სადაც მსაზღვრელი უბრუნველია; ხოლო გარემოებები, ძირითადად, ფორმაუცვლელი სიტყვებია⁷⁸.

⁷⁵ რთულ-ქვენყობილ წინადადებაში კავშირი აუცილებელი ჩანს (იხ. ქვემოთ, *რთული ქვენყობილი წინადადება*).

⁷⁶ **დო** კავშირის გარდა, ერთგვარი ფუნქციების გასაერთიანებლად ლაზურში გამოიყენება სხვა კავშირიც. მაგ., მაპირისპირებელი *ვარ(ნ)ჟ(=ან/ანჴნ)* და სხვ. (იხ. ქვემოთ, *რთული თანყობილი წინადადება*).

⁷⁷ ასეა მაშინაც, თუ ბოლო სახელი უბრუნველია (მაგ., *ამედი დო მან-თი არ-არ ქვა ქობძირათ* [ახმედი (ახმედმა) და მეც თითო-თითო ქვა მოვნახეთ]). ასეთ შემთხვევაში სახელური ჯგუფის ფუნქცია მხოლოდ კონტექსტით შეიძლება გაირკვეს.

⁷⁸ ნაწარმოები ზმნიზედებისა და/ან უბრალო დამატების შემთხვევაში, როგორც ჩანს, იგივე წესი მოქმედებს – კავშირის მომდევნო, ბოლო სახელია წარმოდგენილი ზმნიზედისა ან უბრალო დამატების მანარმოებლით.

რთულია წინადადება, თუ ფუნქციითა გამეორება ეფუძნება დამოუკიდებელი არგუმენტული სტრუქტურების გამეორებას; ანუ, გამეორებული სახელური ფუნქციები (ორი ან მეტი S, DO, IO) მიემართებიან თავ-თავიანთ ზმნას და, პირიქით, გამეორებული ზმნური ფუნქციები მიემართებიან რეფერენციულად (და/ან სტრუქტურულად) განსხვავებულ თავ-თავიანთ სუბიექტს.

თუ გამეორებული არგუმენტული სტრუქტურები სინტაქსურად თანაბარი ძალისანი არიან და მათ შორის არ გამოიყოფა მთავარი და მასზე სინტაქსურად დამოკიდებული არგუმენტული სტრუქტურები – ე.ი. მათი გაერთიანება კოორდინაციის, უბრალო თანწყობის პრინციპს ეფუძნება – წინადადება **რთული თანწყობილია**; და, პირიქით, თუ გამეორებული არგუმენტული სტრუქტურები სინტაქსურად თანაბარი ძალისანი არ არიან და მათ შორის გამოიყოფა ერთი მთავარი და მასზე სინტაქსურად დამოკიდებული ერთი ან მეტი არგუმენტული სტრუქტურა – ე.ი. მათი გაერთიანება სუბორდინაციის, ქვეწყობის პრინციპს ეფუძნება – წინადადება **რთული ქვეწყობილია**.

რთული თანწყობილი წინადადება

თანწყობა (ისევე, როგორც ერთგვაროვანი ფუნქციების გამეორება შერწყმულ წინადადებაში) შეიძლება გაფორმდეს კავშირებით ან იყოს უკავშირო. თანწყობის ხასიათის და იმ სემანტიკური ნიუანსების შესაბამისად, რაც თანწყობის სემანტიკური საფუძველს ქმნის, კავშირები შეიძლება იყოს მაჯგუფებელი, მაცალკეებელი და მაპირისპირებელი.

ლაზურში თანწყობის კავშირებია: **და**(და), **მა-მა/მადა**(ან...ან), **ნე-ნე**(არც...არც), **ამა/ჰამა**(მაგრამ), **ოკულე**(და მერე). ამათგან პირველი ორი მეორდება და ჩნდება ყოველი არგუმენტული სტრუქტურის (=შემადგენლური წინადადების) თავში, ხოლო დანარჩენი ორი – ბოლო შემადგენლური წინადადების წინ.

ლაზურში დ.ჰოლისკი გამოყოფს თანწყობის ერთ თავისებურ კონსტრუქციას (ჰოლისკი 1991), სადაც დროითი მიმართებებისა და მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების მიხედვით პირველი მოვლენის ამსახველი შემადგენლური წინადადება კი არ იწყებს თანწყობილ წინადადებას (რაც ლოგიკურად უფრო მოსალოდნელი იქნებოდა), არამედ მოსდევს მეორე შემადგენლურ წინადადებას თავის კავშირთან ერთად და შედეგად **და** კავშირი აღმოჩნდება ხოლმე თანწყობილი წინადადების ბოლოს; მაგ.:

- **ნგენი ნჯა-ს ქო-მონჭ-უ-ქი, ბუტკა ჭკომ-ა-ს-ენ-მა და.**
ხბო.NOM ხე-DAT AFF-კიდება-AOR.S.3.SG-CONJ ფოთოლ.NOM ჭამა-SBJ-S.3-FUT-Q.3 და
(ხბო ხეზე ჩამოკიდა-რომ, ფოთოლს შეჭამდეს იქნებაო და.)

(იფიქრა) ფოთოლს შეჭამსო და ხბო ხეზე ჩამოკიდა (პოლისკის ინტერპრეტაცია).
ხბო ხეზე ჩამოკიდა, რომ ფოთოლს შეჭამსო-და.

მაგრამ ლაზური ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, უპირატესობას ანიჭებს ამ მიზეზ-
შედევობრივ მიმართებების სტრუქტურირებას დაქვემდებარებული კონსტრუქციის
სახით, სადაც ნარმოდგენილია დაქვემდებარების მაჩვენებელი - *ქი* (=რომ) ნაწილაკ-
კავშირი, ხოლო თანწყობის *დო* ასრულებს არა მაჯგუფებელი კავშირის, არამედ
თხრობისათვის (=ნარატიული ტექსტებისათვის) დამახასიათებელი გადაბმის ნაწი-
ლაკის ფუნქციას. ამ ფუნქციით და-კავშირის გამოყენება არც თანამედროვე ქარ-
თულისათვის არის უცხო (განსაკუთრებით ნარატიულ ტექსტებში) და მეტად გავრ-
ცელებულია ძველ ქართულში. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ გადაბმის და
ქართულში იწყებს ხოლმე წინადადებას და არა, ლაზურის მსგავსად, მთლიანად
წინადადების ბოლოშია განთავსებული. მაგ.: და მოვიდა, რომ ეთქვა; და გამოვიდა
იესუ; და რქუა მათ; და ჭამეს ყოველთა; და სხვ.

რთული ქვეწყობილი წინადადება

ქვეწყობისას, როგორც წესი, ჩნდება მაქვემდებარებელი კავშირები და მათი
გამოტოვება ნაკლებად მისაღებია. ლაზურში ამგვარი კავშირების როლს, ძირითა-
დად, სხვადასხვა სახის ნაწილაკები, ბრუნვის ნიშნები და/ან თანდებულები ასრუ-
ლებენ (ჩიქობავა 1936):

- თურქულიდან ნასესხები *ქი/ჩი*(ათინურში);
- ბერძნულიდან გადმოღებული *ოტი*;
- *ნა* (ნაწილაკი *რომ*, თუ კავშირის ფუნქციით);
- *ში/ს/ის/სი/სის* (*რომ*, *როცა*, *როდესაც*);
- *ში/ს/ის/სი/სის* *ჟუჟულე/კულე* (შემდეგ); *ში+კულე* → *ჭკულე*
- *შა/შა-ქის* (სანამ);
- *შენი* (რამდენადაც)⁷⁹;
- *სთერი* (როგორც კი);
- *შაკის* (სანამ).

ლაზურში მიმართებითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები საერთოდ არ გამოიყოფა
ნაცვალსახელების მორფოლოგიურ ქვეკლასად და, შესაბამისად, ისინი ვერც
კავშირის ფუნქციით იქნებიან დაფიქსირებულნი. ამდენად, მიმართებითი წინადა-
დებები ლაზურში ცალკე სტრუქტურულ ტიპს ვერ ქმნიან⁸⁰.

⁷⁹ *ნა* და *ის/სი* ნაწილაკების გარდა, ყველა სხვა ელემენტი სახელებსაც დაერთვის ბრუნვის ნიშნად
ან თანდებულად.

⁸⁰ იშვიათად, მიმართებითი კონსტრუქციების მთავარ წინადადებაში განთავსებულ სახელურ
ფუნქციას შეიძლება მოსდევდეს კითხვითი სიტყვები ან მესამე პირის დისკურსულად მარკირებული
მუჟ ნაცვალსახელი, რომლებიც, თავის მხრივ, შეიძლება გართულებულნი იყვნენ -*ნა* ნაწილაკით.

სტრუქტურული ნიშნები (ჩიქობავა 1936, კარტოზია 2005):

- **ნა** ნაწილაკი კავშირის ფუნქციით იწყებს სუბიექტ-ობიექტურ დამოკიდებულ წინადადებებს და, ძირითადად, დამოკიდებული წინადადების ზმნის წინა პოზიციაში დასტურდება; თუ **ნა** ნაწილაკი პირობით დამოკიდებულ წინადადებას აკავშირებს მთავართან, მაშინ ის მოსდევს ზმნას;
- ყველა სხვა ნაწილაკი კავშირის ფუნქციით დასტურდება სხვადასხვა ტიპის დამოკიდებული წინადადებების ფარგლებში და, ძირითადად, ზმნის მომდევნო პოზიციას იკავებს;
- **ქი/ჩი**(ათინურში), როგორც წესი, პირობით დამოკიდებულშია და რამდენადაც ზმნის არამარკირებული პოზიცია არის წინადადების ბოლო, ხოლო პირობით დამოკიდებული, როგორც წესი, მოსდევს მთავარს, ის ასრულებს მთლიანად რთულ დაქვემდებარებულ წინადადებას;
- **ოტი** ნაწილაკი, განსხვავებით **ქი/ჩი**-სგან, იწყებს პირობით დამოკიდებულ წინადადებას;
- **ში/ს/ის/სი/სის** ნაწილაკები, რომელთაც ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის ნიშნებიდან მომდინარე მარკერებად მიიჩნევენ, კავშირის ფუნქციით დასტურდება დროის გარემოებით წინადადებებში: **ში** – მეტ-ნაკლებად ყველა კილოკავში; **ს/ის/სი/სის** – ათინურ-ართაშენულში და, სპორადულად, არქაულში; ვინურში გვხვდება მხოლოდ **ის**; მათი განაწილება (იმ დიალექტებში, სადაც მეტ-ნაკლებად ყველა ვარიანტი ფიქსირდება) პოზიციური ჩანს: ხმოვნების მომდევნოდ გვაქვს **ს/სის**, თანხმოვნების მომდევნოდ კი **ის**. ბოლოკიდური **ს** შეიძლება დასუსტდეს და დაიკარგოს კიდევ და მაშინ ჩნდება **ი/→ა** ალომორფებიც;
- **უკულე/კულე** თანდებულები ნაწილაკები მოსდევნენ დროის გარემოებითის ზემოთ დასახელებულ **ში/ს/ის/სი/სის** ნაწილაკებს და, დამატებით, პირობითობის ელფერი შემოაქვთ; გავრცელებულია **ჭკულე** ვარიანტიც, რომელიც მიღებული უნდა იყოს **შ+კულე** → **ჭკულე** ფონეტიკური ცვლილების შედეგად;
- **შენი, სთერი** თანდებულების კავშირებად გამოყენებისას, რომლებიც ზმნის ბოლოს თავსდებიან, მათთან ერთად, მეორე კავშირად, დასტურდება **ნა**-ც, რომელიც თავის ჩვეულ, დამოკიდებული წინადადების ზმნის წინა პოზიციაში; ე.ი. კავშირების დუბლირება ხდება.

ამათ გარდა, სპორადულად, კავშირებად შეიძლება იყოს გამოყენებული: **ორას**(მაშინ, როდესაც), **ემუშენი/პემუშენი**^ა, იშვიათად, **პუნ-ქი/პუმ-ქი**(იმითომ, რომ), **სონა**(სადაც), **ეგერე-ნა**(თუ), **მუნდეს-ნა/მუნდეს-თი**(როდესაც).

ასეთი კონსტრუქციები ქართული მიმართებითი წინადადებების კალკად მიიჩნევა; ყოველ შემთხვევაში, ისინი იმდენად სპორადულია, რომ ლაზურში მიმართებითი წინადადების სტრუქტურულად ღირებულ ფორმად მათი მიჩნევა არ უნდა იყოს მისაღები.

ლაზურში მეტად გავრცელებულია რთული დაქვემდებარებული წინადადების ერთ-ერთი სახე, ე.წ. გათიშული (resp. cleft) კონსტრუქციები. მათი ფუნქცია წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურის ცვლაა (პარისი 1991, ჰოლისკი 1991).

გათიშული (resp. cleft) კონსტრუქციები

გათიშულ კონსტრუქციებს უწოდებენ ისეთ კონსტრუქციებს, სადაც ინფორმაციის რომელიმე ნაწილის გამოსაკვეთად მარტივი წინადადება გარდაისახება რთულ კონსტრუქციად, რომლის ასაგებად სხვადასხვა ენაში განსხვავებული სტრატეგიები გამოიყენება, თუმცა შეიძლება გამოიყოს უნივერსალური მახასიათებლებიც (პარისი 1993):

- წინადადება იგება ორი შემადგენლური წინადადებით;
- ერთ-ერთი ამ შემადგენლური წინადადებაებიდან არის მთავარი, მეორე კი დამოკიდებული (ძირითადად, ე.წ. მიმართებითი დამოკიდებული);
- მთავარი წინადადება შეიცავს მეშველ ზმნას მყოფნა და საინფორმაციო ნაკადში გამოკვეთილ, დაწინაურებულ წევრს;
- რომელიმე კონკრეტული ენის სტრატეგიის შესაბამისად დაქვემდებარებულში შესაძლებელია ზედაპირულად არც კი იყოს წარმოდგენილი კავშირები: მიმართებითი ნაცვალსახელები, მიმართებითი ზმნიზედები, მაქვემდებარებელი კავშირი და სხვ., რაც არ ცვლის დამოკიდებული წინადადების მიმართებით წინადადებად კვალიფიკაციის საკითხს;
- ასეთი რთული წინადადების მთავარი ფუნქციაა, დისკურსულად გამოიკვეთოს და ტოპიკ-ფოკუსის კვალიფიკაცია მიეცეს წინადადების რომელიმე წევრს. ეს შეიძლება იყოს: სახელური ფრაზა, ზმნური ფრაზა, თანდებუიანი ფრაზა, ზმნიზედა ან მთლიანად შემადგენლური წინადადება.

ასეთი კონსტრუქციებია, მაგალითად პასუხი კითხვაზე: *ვინ მოვიდა? ეს კაცია, ვინც მოვიდა.* (აქ ფოკუსირებულია *კაცი*); ან – *რაც შეეხება კაცს, ის უკვე მოვიდა.* (აქ *კაცი* ტოპიკალიზებულია)

ლაზურში ამგვარი გათიშული კონსტრუქციების ანალიზისას ა. პარისი (პარისი 1993) შემდეგ ინტერპრეტაციებს გვთავაზობს:

- მეგრულისაგან განსხვავებით, სადაც ეს მოდელი ძირითადად ფოკუსის (resp. ახალი ინფორმაციის) სინტაქსურ მარკირებას ემსახურება, ლაზურში ტოპიკის (resp. ძველი ინფორმაციის) შემცველი კონსტრუქციის გამომხატველია;⁸¹

⁸¹ რის გამოც, ა.პარისი ამგვარ კონსტრუქციებს თარგმნის ტოპიკისათვის დამახასიათებელი ფრაზით *As for X* (მაგ., *რაც შეეხება გოგოს, ის ხდება ბიჭს*).

- მეგრულსა (და, როგორც წესი, სხვა ენებშიც) საინფორმაციო ნაკადში დანი-
ნაურებული ტოპიკალური წევრი (resp. ტოპიკი) და ყოფნა-ზმნა მთავარ
წინადადებაშია წარმოდგენილი, ლაზურში კი სპეციფიკური ვითარებაა და
გათიშული კონსტრუქციის ძირითადი მახასიათებელი: ტოპიკი და ყოფნა-
ზმნა – დამოკიდებულში დასტურდება:
 - *ართელი კულანი ნა ჟენ ქა-გამი-ყონ-უ*
ერთი.NOM გოგო.NOM რომ ყოფნა-S.3.SG AFF-PR-ყვანა-AOR.S.3.SG
(ერთი გოგო რომ არის, კი გამოიყვანა მან.)
(‘As for the girl, he brought her out’ – ა. ჰარისის თარგმანი)
- მეგრულში ინფორმაციულად დანიანაურებული სახელი, რომელიც მთავარშია
განთავსებული, იმართვის არა მთავარ წინადადებაში წარმოდგენილი ყოფნა-
ზმნით, არამედ დამოკიდებული წინადადების (ძირითადი ინფორმაციის
გადმომცემი) ზმნით, ლაზურში კი ასეთი ფორმალური კავშირი დანიანაუ-
რებულ სახელსა და ძირითად ზმნას შორის არ დასტურდება – ინფორ-
მაციულად დანიანაურებული სახელი, რომელიც დამოკიდებულშია განთავ-
სებული, ფორმალურ მიმართებებს ამყარებს დამოკიდებულშივე მოცემულ
ყოფნა-ზმნასთან;
- მეგრულში მიმართების დამამყარებელი კავშირი *ნი* დამოკიდებულის ზმნის
მომდევნოდაა და, როგორც წესი, კეტავს მთლიანად წინადადებას, ლაზურში
კი შესაბამისი *ნა* მოსდევს ტოპიკს და წინ უსწრებს ყოფნა-ზმნას; ორივე
დამოკიდებულშია და, ამასთანავე, დამოკიდებული წინადადება, ჩვეულებ-
რივ, უსწრებს მთავარს.

ა. ჰარისი ამ ნაშრომში (ჰარისი 1993) საერთოდ არ იძლევა გათიშული კითხვების
მაგალითებს, რომლებიც ხოფურში, მეგრულის მსგავსად, გავრცელებულია (ყოველ
შემთხვევაში, ჩვენი ინფორმანტების მონაცემებით):

- *მი (რ)ენ, ნა მულუნ?*
ვინ არის, რომ მოდის?
- *მუ (რ)ენ, ნა ჭარუმს?*
რა არის, რომ წერს?
- *სო (რ)ენ, ნა მულუნ?*
სად არის, რომ მოდის?
- *მუნდეს (რ)ტუ, ნა მოხტუ?*
როდის იყო, რომ მოვიდა?

ეს კონსტრუქციები ლაზურში, მეგრულის იმავე ტიპის კონსტრუქციების მსგავსად,
ფოკუსის გამოსაყოფად გამოიყენება და ერთადერთი სხვაობა მორფოსინტაქსური
დონისაა – ლაზურში ფოკუსირებული წევრი იმართვის მთავარში მოცემული
ყოფნა-ზმნით და არა, მეგრულის მსგავსად, დამოკიდებულში წარმოდგენილი
ძირითადი ზმნით.

ამგვარად, ლაზურში შეიძლება გამოიყოს ორი ტიპის გათიშული კონსტრუქციები: ერთი (ა.პარისის ნაშრომში განხილული) ტოპიკის ფორმალიზაციას ემსახურება, მეორე კი ფოკუსის მარკირების მოდელია. ეს დისკურსულ-ფუნქციური სხვაობა განაპირობებს, როგორც ჩანს, მათ ფორმალურ განსხვავებულობებსაც:

- ფოკუსი მთავარშია, მისი ფონი კი (ძველი ინფორმაცია) დამოკიდებულში. ტოპიკალიზაციისას კი, პირიქით, ტოპიკი (გამოკვეთილი წევრი) დამოკიდებულშია, ხოლო ის ინფორმაცია, რომელსაც მასზე მოვიპოვებთ მთავარში.

ეს კონსტრუქცია ფორმალურად ასახავს იმ ფაქტს, რომ ინფორმაციულად ღირებულია არა მხოლოდ ძველი ინფორმაციის (resp. თხრობის თემის) დაწინაურება და მისი ტოპიკალიზაცია, არამედ განსაკუთრებით ის ინფორმაცია, რომელიც გვატყობინებს, თუ რა შეემთხვა ტოპიკს, ამ ინფორმაციას კი გადმოგვცემს ძირითადი ზმნა, რომელიც სტრუქტურირდება მთავარ წინადადებაში.

ლაზურისა და მეგრულის გათიშული კითხვების შეპირისპირებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ლაზურის კითხვითი კონსტრუქციები გათიშულობის უფრო მაღალ ხარისხს გვიჩვენებენ, ვიდრე მეგრულისა. ლაზურში მთავარი წინადადება იკეტება მორფოსინტაქსური მიმართებებით – გამოყოფილი წევრი მართულია მთავარში წარმოდგენილი ყოფნა-ზმნით და ყოველთვის სახელობითშია მაშინ, როდესაც მეგრულში მთავარი წინადადება სტრუქტურულად ღიაა და მასში წარმოდგენილი ფოკუსი მართულია დამოკიდებული წინადადების ზმნით:

მეგრული:

მუ-სუ რე, ჭარუნს ნი?
რა-DAT. არის წერს რომ
რასაა, რომ წერს?

ლაზური:

მუ (რ)ენ, ნა ჭარუმს?
რა.NOM არის რომ წერს
რა არის, რომ წერს?

რთულ კონსტრუქციებში ასევე გვხვდება სხვათა სიტყვის ნაწილაკები, რომლებიც ერთმანეთისგან განასხვავებენ პირდაპირ და ირიბ ნათქვამს.

პირდაპირი ნათქვამის შესაბამისი რთული კონსტრუქციები

სხვათა სიტყვის გადმოსაცემად ლაზურში გამოიყენება შემდეგი სპეციალური ნაწილაკები (ჩიქობავა 1936): -ა/-*აა*, -*დერი/დერი*, -*შო*, -*შა*. ამათგან:

- 1) -ა/-*აა* გამოიყენება, როდესაც მეტყველი (resp. პირველი პირი) სიტყვა-სიტყვით გადმოგვცემს მესამე ან მეორე პირის ნათქვამს (ამავე მნიშვნელობით, უმეტესად ათინურში, გამოიყენება თურქულიდან ნასესხები -*დერი/დერი*);
- 2) -*შო* ჩნდება, როდესაც მეტყველი თავის ნათქვამს გადასაცემად აბარებს მეორე პირს; ხოლო
- 3) -*შა* გამოიყენება, როდესაც მეტყველი გადმოგვცემს საკუთარსავე ნათქვამს ან ადრე ნაფიქრს.

ყველა შემთხვევაში იგულისხმება რომელიმე პირის ნათქვამის გადმოცემა და, ამდენად, ამ კონსტრუქციებში ხშირად (მაგრამ არა აუცილებლად, განსაკუთრებით ტუ სხვათა სიტყვის ნაწილაკი წარმოდგენილია) ფიქსირდება მეტყველების გამომხატველი ზმნები, ან მეტყველის სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულების ამსახველი, ემოციურად შეფერილი სამეტყველო აქტის გამომხატველი ზმნები; მაგ.: *თქმა, დაბარება, მოხსენება, ბრძანება, საყვედური, გაცინება, გაბრაზება* და სხვ. ამდენად, იქმნება რთული კონსტრუქციები, სადაც ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად წარმოდგენილია ეს მეტყველების გამომხატველი ზმნები, თავად სათქმელი კი, თავისი ნაწილაკებით, წარმოდგენილია მეორეში. ფორმალური კავშირი ამ ორ შემადგენელ ნაწილს შორის თანწყობის პრინციპს მისდევს და, ძირითადად, უკავშიროდ ხორციელდება.

(3) შემთხვევაში, ორივე შემადგენელ ნაწილად ზმნა სუბიექტური პირველი პირის ფორმითაა წარმოდგენილი, ხშირად ობიექტური წყობისა (მაგ., *გეუბნები, კარგად ვარ-მეთქი; ვერ გაიგე, ვამბობ, კარგად ვარ-მეთქი*);

(2) შემთხვევაში, თუ მეტყველი თავის ნათქვამს გადასაცემად აბარებს მეორე პირს, მეტყველის სიტყვები მესამე პირის ფორმითაა გადმოცემული და მას ემატება შესაბამისი ნაწილაკი, ხოლო მეტყველების ამსახველი ზმნა მეორე პირშია (მაგ., *ჩემგან მოიკითხე და გადაეცი, კარგად არის-თქო*);

(1) შემთხვევაში, მეტყველების გამომხატველი ზმნა წარმოდგენილია მესამე პირის ფორმით, ხოლო ნათქვამის ძირითადი ზმნა – ნებისმიერი პირის ფორმით, სათქმელის შესაბამისად (მაგ.: *ასე მითხრა, კარგად ვარ-ო/კარგად ხარ-ო/კარგად არისო*).

ეს მიმართებები მეტ-ნაკლებად მუშაობს ყველა ენაში, სადაც ამგვარი ორი სალოკუციო აქტის გაერთიანება ხდება ერთ რთულ კონსტრუქციად, და მათ შორის ლაზურშიც.

ნიმუშები⁸²:

- *თილქი-ქ – ნეკნა ვა გო-მ-ა-ნწკ-ე-ნ-მა.*
მელა-ERG კარი.NOM არ PR-SINV.1-PASS-გალება-PASS-OINV.3-Q.3
მელამ (თქვა), კარს ვერ გავალებო.
- *თითო მარქვალე ქო-დო-სქვი-თ დო ქო-პ-ჭკომ-ა-თ-შო, თქვი.*
თითო კვერცხი.NOM AFF-PR-დება-S.2.PL და AFF-S.1-ჭამა-SM-S.1.PL-Q.2 S.2.თქმა
თითო კვერცხი კი-დადეთ და ვჭამოთ-ო.
- *ეკულე ქო-პ-ჭკომ-ა-თ-მა, გ-ინუმერ-თ.*
მერე AFF-S.1-ჭამა-SM-S.1.PL-Q.1 O.2-თქმა.FUT-S.1.PL
მერე ვჭამოთ-მეთქი, გეტყვით.

შინაარსის მიხედვით განსხვავებულ წინადადებათა ტიპები

აგებულების მიხედვით მარტივი, შერწყმული და რთული წინადადებები, შინაარსის მიხედვით შეიძლება იყოს თხრობითი (დადებითი ან უარყოფითი), კითხვითი ან ბრძანებითი⁸³.

უარყოფითი წინადადება ლაზურში მიიღება ზმნის წინ უარყოფითი ნაწილაკის *ვა/ვა(რ)*(ხოფურში) დასმით და, რამდენადაც უარყოფითი ნაცვალსახელები ლაზურში არ არის, ეს არის ერთადერთი მექანიზმი წინადადებაში უარყოფითი შინაარსის გადმოსაცემად (თუ არ ჩავთვლით უქონლობის გამომხატველ დერივაციულ მოდელს – იხ. ზემოთ, *სახელთა დერივაციული მოდელები*).

ბრძანებითი კი გამოიხატება, ქართულის მსგავსად, ზმნის აორისტის ან კავშირებითის ფორმებით.

უარყოფით-ბრძანებითი, ანუ *აკრძალვითი*, იწარმოება *მო(ნუ)* ნაწილაკით, რომელიც *ვა/ვა(რ)* უარყოფითი ნაწილაკის პოზიციაში ჩნდება და მის მორფოლოგიურ ვარიანტადაც შეიძლება იყოს განხილული.

⁸² შეიმჩნევა ტენდენცია პირველი და მეორე პირის ნაწილაკების ნაცვლად მესამე პირის ნაწილაკის ხმარებისა

⁸³ ბრძანებითი ხშირად თხოვნასაც გამოხატავს.

რაც შეეხება *კითხვით წინადადებებს*, ზოგადი კითხვა (<კი/არა> სისტემის) გამოიხატება ან მხოლოდ სპეციფიკური (თხრობითისგან განსხვავებული) ინტონაციით ან კითხვითი ნაწილაკით *ო/მა*, რომელიც, ძირითადად, დაერთვის ზმნას (თუკი ასეთი არის) ან ნებისმიერ სიტყვას (ეს ხდება ძირითადად დიალოგებში, მეორადი კითხვის – ე.წ. ჩაკითხვის შემთხვევაში). კითხვითი ნაწილაკი, როგორც წესი, ასრულებს ზმნურ ფორმას, და მას შეიძლება მოსდევდეს მხოლოდ სხვათა სიტყვის ნაწილაკი და/ან მის მომდევნოდ კავშირი. მაგ.:

- *ნანა-ს ხუა დო-ბონ-ი-ი-მა-შა?*
დედა-DAT ტანი.NOM PV-ბანა- SM.S2. -QP-Q.3-CONJ
(დედას ტანი დაბანე-კითხ.-ო-როცა)
როცა დედას ტანი დაბანო?

კომბინატორიკის წესები (კარტოზია 2005):

- კითხვითი *ი* + სხვათა სიტყვის *მა* → *იია* (ხოფურის სარფულ თქმაში);
- სარფულშივე, თუ ზმნური ფორმა *ი*-ზე ბოლოვდება, წარმოიქმნება *იიია* სეგმენტი (მაგ., *ძირი-ი-ა* → *ძიიია* (ინტერვოკალურ პოზიციაში *რ*-ს დაკარგვით) – *ვა ძიიია* (ვერ ნახე)). ეს სეგმენტი შეიძლება გამარტივდეს და შედეგად სარფელთა მეტყველებაში გვხვდება *იიია/იია* პარალელური ფორმები;

სპეციალურ კითხვაში გამოიყენება კითხვითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები. აქ კითხვითი ნაწილაკი არ გვხვდება და თხრობითის ინტონაციაც, როგორც წესი, შენარჩუნებულია. მაგალითად:

- *ა ბიჭი-ს მუშენი ათხოზ-ი?*
ამ ბიჭ-DAT რატომ გაგდება-SM.S.2
ამ ბიჭს რატომ აგდებ გარეთ?

თუ ამ ნაწილაკებსაც ჩავრთავთ მარტივი ზმნური ფორმების ზემოთ წარმოდგენილ მორფმათა ჯაჭვში (იხ. ზემოთ, *ზმნის მორფოლოგია*) და მომავალი დროისა თუ თურმეობითის რთული ფორმების მეშველზმნიან წარმოებასაც გავითვალისწინებთ, მივიღებთ სხვადასხვაგვარი ზმნური ფორმების ამსახველ ამომწურავ სტრუქტურულ მოდელს:

- {(1) მტკიცებითი ნაწილაკი+
- (2) ზმნისწინაპი+
- (3) პირის ნიშნაპი+
- (4) ხმოვანპრაფიქსაპი+
- (5) ძირი+
- (6) სარიპის ფუძეთა მანარმოებლაპი+
- (7) უწყვეტლის მანარმოებლაპი+
- (8) კავშირაპითი და პირობითი კილოს მანარმოებლაპი+
- (9) თურმეობითაპის მანარმოებლაპი - *ერე*.⁸⁴
- (10) *სი* პირის ნიშნაპი+
- (11) ობიექტის მრავლობითობის მანარმოებლაპი+
- (12) მომავალი დროის მანარმოებლაპი უღლებადი მავშალი ზმნა *უნონ* ან *მანარმოებლაპი - ერე*.⁸⁵
- (13) პირობითობის - *კონ*+
- (14) თურმეობითაპის მანარმოებლაპი *დორენ/დორტუნ/დორტან*.⁸⁶
- (15) კითხვითი ნაწილაკი+
- (16) სხვათა სიტყვის ნაწილაკი+
- (17) მაკავშირებელი ნაწილაკი}

და ბოლოს – ლაზურის გრამატიკის ამ კონსპექტის მიხედვით დამუშავებული ტექსტის ნიმუში შეგიძლიათ იხილოთ დანართში.

⁸⁴ *ერე* ფორმანტი დასტურდება მხოლოდ ხოფურში; ის შეუთავსებელია მე-(12) და მე-(13) პოზიციაში წარმოდგენილ მორფებთან.

⁸⁵ *უნონ* უღლებადი მეშველი ზმნა გვხვდება მხოლოდ ხოფურში, დანარჩენ დიალექტებში კი გავრცელებულია *ერე* ფორმაუცვლელი დამხმარე ელემენტი.

⁸⁶ ეს ფორმაუცვლელი სუფიქსები-(14) გავრცელებულია ვინურ-არქაბულსა და ათინურ-ართაშენულში და გამორიცხავენ პირობითობის მანარმოებელ სუფიქსს *კონ*-(14) – ზმნაში წარმოდგენილია მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანი – ან (13) ან (14).

RUSUDAN ASATIANI

**LAZ GRAMMAR:
CONSPECTUS**

Editors: *Marine Ivanishvili*
 Ivane Lejava
 Omar Memishishi
 Eter Soselia
 Marika Jikia

Translated by: *Tamar Gigani*

Computer design: *Sandro Asatiani*

© Rusudan Asatiani, 2011

Publishing House “**UNIVERSAL**”

19, I. Chavchavadze Ave., 0179, Tbilisi, Georgia ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-467-4

CONTENTS

I. GENERAL INFORMATION-----	73
II. PHONETICS-PHONOLOGY-----	77
III. MORPHOLOGY: NOUNS-----	83
IV. MORPHOLOGY: VERBS-----	95
V. SYNTAX-----	113
BIBLIOGRAPHY (M. Ivanishvili)-----	129
 <i>APPENDIX:</i>	
1. <i>Laz Text: Translated and Annotated</i> (E.Soselia)-----	139
2. <i>Abbreviations</i> -----	146
3. <i>Photos</i> -----	147
4. <i>Map</i> -----	151

GENERAL INFORMATION

The Laz (viz. Chan) language originates from a common Kartvelian root language and along with Georgian, Svan and Megrelian belongs to the Kartvelian (viz. South-Caucasian) language family.

Nowadays, majority of Laz speaking population lives in Turkey, along the Black sea coast extending from the North-East to South-East. Until 1925 the territory was called Lazistan. Due to certain historical processes only a small part of Lazs (appr. 5000) have remained in Georgia. They compactly reside in a bordering with Turkey village Sarphi, the rest in Batumi, Anaklia and other villages of Georgia. In 1960s a certain number of Lazs migrated from Turkey to Germany.

Total number of Laz speaking population is not estimated (due to specific census policy in Turkey), therefore it varies from 30000 to 500000.

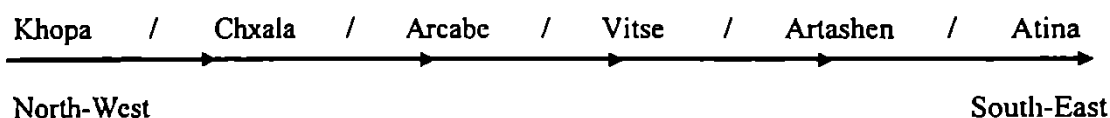
Strong dialectic differences in Laz (nearly every Laz village speaks in a peculiar accent) make it difficult to qualify Laz and its varieties either as a language¹ or a dialect². To describe the Laz linguistic situation most efficient seems a special-derivational model of language-system

¹ At a contemporary stage of development of linguistics definitions of a language and a dialect require to distinguish between the pure linguistic and sociolinguistic approaches. Linguistic definition bases on understanding a language as a system: *if a speech is generated on the basis of specific rules creating unique linguistic system (that is, it can't comply with the main communicative function for any other speakers without special 'studying' of the system) the speech is considered as an independent linguistic system (resp. language) and vice versa, if it is understandable for some language-speakers without studying of special rules – it is defined as a dialect.* According to such an approach Georgian, Svan, Megrelian and Laz (viz. Chan) having created independent linguistic systems are qualified as languages. Sociolinguistic definition grounds on understanding a language as a phenomenon having a social character: *if any speech functions within a certain social group as a matter of intra family affair whereas cultural, religious or social functions are realized through a common (resp. literal, standard, unifying) relative to this speech language, the speech is considered to be a dialect.* Through such a definition Georgian, Megrelian, Svan and Laz (viz. Chan) are the dialects of genetically relative Georgian (being common, literary, state) language.

² At various stages of development of linguistics the approach towards the differences between a language and a dialect was diverse. For example, some representatives of Roman Dialectology (H. Schuchardt, P. Meyer, G. Paris, G. Gilliéron etc.) negated the existence of dialects at all. They considered isolation of a dialect impossible as far as specific speech differences can not create a formal unity of structural signs and/or features, on the grounds of which any differentiation of dialects would have been possible. On the contrary, some German and Swiss linguists consider the isolation-differentiation of dialects possible as far as within some specific speech-features there might be separated main and peripheral ones and on the basis of basic, core characteristics can be defined a dialect boundaries and the general diasystem of dialects can be 'reconstructed'.

differentiation based on a, so called, "wave theory" depicting changes and innovations in a language, this means: peculiarities of speech spreads gradually, wave like from one linguistic space to another the way that putting strict linguistic boundaries between them is becoming quite difficult. The process may proceed the way that if in geographically neighboring areas people understand each other quite well, the residents of geographically distant areas fail to understand each other.

Exactly similar process has taken place in case of Laz – if you follow the way through villages from Sarphi to Artvini people speaking Khopian understand Chkhalian quite well, the latter is understandable for Arkabes; Arkabian – for Vitsians, Vitse for Artashenians and Artashenian for Atinians, however, Khopians and Atinians can't understand each-other. Thus, this total linguistic space is divided into the following units³:

Yet, if we isolate basic and peripheral markers and qualify them according to basic structural features, three dialects could be marked out: Khofa-Chkhala, Vitse-Arkabe, Atina-Artashen – and the Laz language can be distinguished as a specific formal diasystem.

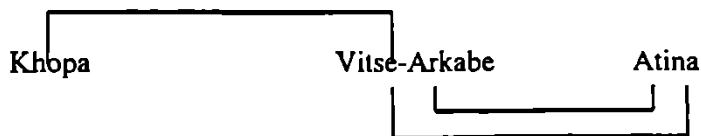
The morphosyntactic features defining basic differences between the main dialects of Laz are the following (Chikobava 1936):

		Khopa	Vitse-Arkabe	Atina
1	Reflexes of <i>q'</i> phoneme	<i>q' or k'</i>	<i>' or k'</i>	<i>y or ø</i>
2	Frequency of <i>u/i</i> substitution	+		
3	Reduction of <i>r, s</i>	+		
4	Palatalization of <i>g, k, k'</i>			+
5	Formation of future tense	<i>m-inon</i>	<i>-ere-</i>	<i>-ere-</i>
6	Formation of evidentially	<i>-ere-</i>	<i>-doren</i>	<i>-doren</i>
7	Suffix present tense forms	<i>-up/-ip</i>	<i>-um/-om</i>	<i>-um/-om</i>

³ If Megrelian (to be exact, its dialects) is included in this linguistic space and the fact, that Khopa-Chkhala speech is closer to Megrelian than to any other speeches of Laz (Kartozia 2005), is taken into account, then we can qualify Laz and Megrelian as the dialects of one language. Georgian linguistic tradition calls such a unity of Megrelian and Laz – as Zan (or Kolkhuri).

8	Undifferentiation of NOM, ERG. and DAT. cases	-	-	+
9	S.1 marked by <i>b</i> allomorph	-	+	-
10	Undifferentiation of Allative and Ablative cases	-	-	+

Distribution of those markers makes obvious that Atina and Vitse-Archabe are closer to each other than either of them to Khopa though by some signs Khopa and Vitse-Archabe give a similar picture of opposing Atina. At the same time none of above mentioned markers appeared to be common for Khopa and Atin. The way things come out could be presented as it follows, where the double line reflects a stronger similarity (Holisky 1991):

II. PHONETICS-PHONOLOGY

Like other Kartvelian languages Laz is poor in vowels and rich in consonants.

VOWEL PHONEMIC SYSTEM consists of five simple vowels:

	Front	Mid (Neutral)	Back (Rounded)
High	<i>i</i> [i]		<i>u</i> [u]
Mid	<i>e</i> [ɛ]		<i>o</i> [ɔ]
Low		<i>a</i> [a]	

As far as the allophones of the phoneme *a* could be the Back ones as well, the given system could be reinterpreted as a more economically represented system, where to the feature of labialization will be given a distinctive function:

	Front	Back	
	Unrounded		Rounded
High	<i>i</i> [i]		<i>u</i> [u]
Mid	<i>e</i> [ɛ]		<i>o</i> [ɔ]
Low		<i>a</i> [a]	

This vowel system in Laz is complicated through the following phonetic alternatives obviously not having any phonologic value (Kutelia 2005):

Pharyngalized vowels: *‘a*, *‘e*, *‘i*, *‘o*, *‘u*.

Aspirated vowels: *ha*, *he*, *hi*, *ho*, *hu*.

Palatalized vowels: *ya*, *ye*, *yi*, *yo*, *yu*.⁴

There also are semivowels: *y*, *ʉ*.⁵

CONSONANT PHONEMIC SYSTEM

There are 29 consonant phonemes in Laz (Consonant *f* occurs only in loan words). The stops show a three-way opposition in terms of phonation: voiced, voiceless aspirated and voiceless glottalized (viz. ejective).

⁴ For the phonological status of palatalized vowels see (Marr 1910), (Dumézil 1967), (Kutelia 2005).

⁵ Phonological status of *ʉ* is problematic (see – Kutelia 2005).

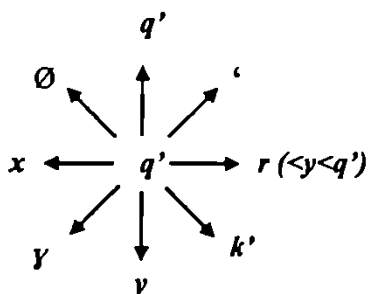
The system of consonant phonemes

	Noncontinuants			Affricates			Fricatives		Resonates	
	voiced	unvoiced		voices	unvoiced		voiced	un-voiced	nasal	non-nasal
		aspira- ted	glotta- lized		aspi- rited	glotta- lized				
Labial	<i>b</i>	<i>p</i>	<i>p'</i>				<i>v</i>	<i>(f)</i>	<i>m</i>	
Dental	<i>d</i>	<i>t</i>	<i>t'</i>	<i>ʒ</i> =[dz]	<i>c</i> =[ts]	<i>c'</i> =[ts']	<i>z</i>	<i>s</i>	<i>n</i>	<i>l</i>
Alveolar				<i>ʃ</i> =[dʒ]	<i>č</i> =[tʃ]	<i>č'</i> =[tʃ']	<i>ʒ</i> =[j]	<i>š</i> =[ʃ]		<i>r</i>
Velar	<i>g</i>	<i>k</i>	<i>k'</i>							<i>y</i>
Uvular		<i>(ʕ)</i>	<i>q'</i>				<i>ʁ</i>	<i>x</i>		
Glottal								<i>h</i>		

Phonetic peculiarities of consonant phonemes:

- *v* – like in other Kartvelian languages phonetically is labia-dental, yet in Laz, quite often, particularly after velars, it is realized as a bilabial consonant as well (Zhghenti 1953);
- *f* – as a rule appears in loans though, its share is so big that it can be regarded as an independent unit of a Laz phonemic system (Kartozia 2005); this is not doubtful for some researchers think it undoubtful as well (Kutelia 2009);
- *ʒ*, *c*, *c'* – affricates and *z*, *s* – fricatives are mostly realized as pre-alveolar consonants;
- *l* – in Laz might be palatalized with back vowels as well, but its "Megrelian like" mildness seems to be characteristic just for some individuals and is more or less intensively realized in various linguistic areas of Laz (Kartozia 1993);
- *g*, *k*, *k'* – become palatalized before front vowels and/or *l* (Zhghenti 1953); in Atina and Artashen they correspond to affricates (Chikobava 1936);
- *r* is weak phoneme in Laz – contrary to Georgian *r* it is not characterized by tension and/or strong vibration and often transforms either into *y* or *Ø* (just disappears) (Zhghenti 1953);
- *j* sometimes weakens and transforms into *y* (particularly in the forms with preverbs) (Kutelia 1980);
- *h* is mostly mentioned before vowels in a word-initial position (Dumézil 1967);
- *q'* phoneme has been preserved only in Khopa and Chkhala before vowels and *v*, *l* consonants; it can be mentioned after consonants, yet only in some words (for the list of such words see Kutelia 2005). In Vitse-Arkabe: *q'*→*ʔ* and as a compensation the vowel undergoes pharyngalization; In Atina *q'* is lost: *q'*→*y*/*ʔ*;

- *q'* reflexes are quite different according to various dialects, individual speeches, and undergo some phonetic changes provoked by various phonetic processes (Kutelia 2005):

PHONOTACTICS

1. In Laz the vocal groups consisting of three, four and five members are identified. All logically possible combinations of vowels are realized through two-member groups. Their simplification proceeds through two rules: a) *u* and *i* are never lost (except *ia*→*a*); b) only first vowel is lost (except *ia*→*i*). Three-member groups are derived from the two-member ones through inserting *y* (seldom *i*) phoneme between the vowels. Four-member group might be derived from a three member group by adding *a*, *e*, *i/y* to the latter. As for a five-member group, it builds the most canonical structure: (*a, i - y - a, e, i - i/y - i*) (Kutelia 2006). Such kind of vowel combinations mostly occur at morphemes boundary as the result of a weak consonant loss and are often simplified according to various rules.
2. Strong diphthongization is characteristic for Laz. Basic source of it is adding *y* and thus giving the grounds for all the five vowels to give corresponding falling *ay*, *ey*, *iy*, *oy*, *uy* diphthongs, to which *eû*, *aû* are added.
3. Combinations of identical vowels as a rule give a long vowel if those identical (homogeneous) vowels are not derived in the result of *r* phoneme reduction – in such cases they merge and we get one simple vowel (Asatiani 1974); a simple vowel is ascertained at a morpheme boundaries as well.
4. At a morpheme disjuncture as the result of consonant loss vowel combinations can be derived showing regressive (full or partial) assimilation.
5. In Khopa, the first vowel of vowel groups turns into a semivowel and results in creating a rising diphthong yet, in Arkabe the second vowel weakens giving falling diphthongs (Holisky 1991).
6. The basic syllable structure of single morphemes is: N–C1–C2–V–C3–C4 (Holisky 1991), where:

- N – is a nasal, *n* or *m*;
- C1 – may be a single obstruent or a decessive harmonious cluster;
- C2 – is a resonant or semivowel *y*; *v* – is most frequently found in this position, particularly when the previous slots are filled;
- There is no evidence of word initial clusters consisting of either two sonorants or two fricatives;
- V – is any vowel;
- C3 – this position is rarely realized;
- C4 – any consonant (mostly resonant or semivowel).

7. A much larger number of clusters are observed morpheme-internally across syllables and rarely in the result of morpheme junction there might occur various kinds of consonant complexes.

8. In a word-initial position any phoneme is possible, while word-finally – only vowels, semivowels and resonants (+*v*), as well as *k*, *s*, *ʃ*, *t*, *p* consonants, that mostly are functioning as various morphemes.

PHONETIC PROCESSES :

1. Consonant weakening (>*y*) or loss (>Ø) (Chikobava 1936):
 - *r* – between vowels and before *s*; majorly in Khopa, also in Arkabe and rarely in Vitse;
 - *v* – between vowels;
 - *s* – (>*y*) in the end of a word – in Artashen;
 - *n* – especially in Atina and rarely in Khopa, (there are some cases of inverted processes: appearance of *n* (or rarely *m*) in a word-initial, a pre-consonant position;
 - In Khopa may also take place a spontaneous deletion of *l*, *f*, *ʃ*, *γ*, *k*' (Asatiani 1974). These consonants are mostly deleted when homogeneous consonants are separated by a vowel – as a rule, first consonant is lost. (Jikia, 1974).
2. Word-finally vowel reduction in Atina, Arkabe and seldom in Khoha (Zhghenti 1953);
3. *u/o>i* vowel substitution (Chikobava 1936); and *ir>er* alternation in Khopa (Asatiani 1974);
4. Regressive processes – full or partial assimilation in vowels, particularly, when a preverb final vowel coincides with a root initial vowel (Chikobava 1936); also regressive voicing of consonants: *s>z*, *t>d*, *k>g*, *ʃ>ʒ*, *c>ʒ*, *f>b*; or devoicing – *b>p'*, *g>k*; or glottalization: *b>p'*, *p>p'*, *g>k'*;
5. *o*, *e* vowels progressive assimilation: *ou>oo*, *oi>oo*, *ei>ee* (Kartozia 2005);
6. *r>l* progressive distant dissimilation (similar to Georgian);
7. *m*, *n* consonants metathesis in Khopa (Asatiani 1974);

8. Unstable glotalization – as disappearance of glottalized consonants (especially in Turkish borrowings (Jikia 1974) and clusters (mostly including the consonant *k'*) (Dumésil 1967), so their appearance: all the voiced stops or aspirated consonants can become glottalized or free-alternatives to glottalized stops (Kutelia 2005).

STRESS

Stress in Laz as in Georgian is weak. It generally falls on the first syllable of a word; in polysyllabic words main stress mostly falls on the first syllable as well, yet there also occurs a co-stress on the second from the end of a word syllable. In Arkabe, and less but still in Atina and Khopa (Asatiani 1974) a higher in pitch stress is stated which obviously is sporadic and depends on a speaker's peculiar intonation. It is particularly frequent in the speech women and children (Chikobava 1936). When a verb occurs with a preverb, stress shifts to the latter. If the verb is preceded by a negative or prohibitive particle, it receives the stress.

WRITING SYSTEM

Laz uses Georgian writing system though for the Lazs living in Turkey the alphabet based on the Altaic version of Latin, extended by specific, necessary for the Laz phonemic system, additional graphic elements was created:

Laz alphabet

Georgian	Latin	Transliteration
a	a	a
b	b	b
g	g	g
d	d	d
e	e	e
v	v	v
z	z	z
T	t	t
i	i	i
k	k'	k'
l	l	l
m	m	m
n	n	n
o	o	o
p	p'	p'
J	j	ž
r	r	r
s	s	s

t	t'	t'
u	u	u
f	p	p
q	k	k
R	ǧ	Y
y	q	q'
S	š	š
C	ç	č
c	ts/ʒ	c
Z	z'	ʒ
w	ts'/ʒ'	c'
W	ç'	č'
x	x	x
j	c	ǰ
h	h	h
y	y	y
f	f	f
(q)	-	'

III. MORPHOLOGY: NOUNS

Laz, like other Kartvelian languages, is characterized by relatively simple morphological Noun structures and complex formal models of the Verb.

Nouns can change their forms in accord with a number (singular or plural) and various functions in a sentence and, consequently, create some formal models (resp. various paradigms of declension). On the basis of these formal models there must be distinguished the grammatical categories of Number and Case; Some derivational models defining semantic changes of a noun lead to differentiation of specific derivational grammatical categories as well.

DECLENSION: CASES

Nouns undergo formal changes along with their different functions (resp. roles) in a sentence and are realized through different endings (resp. suffixes) representing various cases. There are seven different cases in Laz (Chikobava 1936) making up the system of declension – Paradigm that as compared to other Kartvelian languages is simplified: e.g., in Georgian we have four types of declension, whereas in Laz there is only one type, as far as in Laz:

- A noun root doesn't change its form – there is no any reduction of a root vowel: it does not disappear either root internally or root finally (in Georgian grammatical tradition these phonetic processes are called, respectively, either *k'unšva* or *k'veca*);
- A noun root ended either in consonants or in vowels doesn't differ in declension and doesn't create independent paradigms, since *-i/-e* endings (resp. case markers) that are corresponding to the Common Kartvelian nominative *-i*, in Laz are merged to a root and as for declension, actually only vowel-ended roots are marked out.

As compared to other Kartvelian languages, the number of cases is also decreased:

- There is no Vocative case – this function (that is, addressing forms) is represented by nominative;
- There is no Adverbial case – according to published texts, it is preserved just only in some reminder words. (Kartozia 1993);
- Specific for Megrelian and Laz cases – Allative and Ablative might be qualified as prepositional forms of Genitive: *-š(i)+a>-ša*, *-š(i)+e>-še*.⁶

⁶ If we share such a qualification, we'll have to assume a five-case paradigm in Laz, though according to the tradition Allative and Ablative are regarded to be independent cases and not the postpositional ones as far as to them can be attached independent postpositions as well (see below, *Postpositional cases*). With regard the principles of morphemic analysis such a qualification is quite acceptable and we are following this tradition as well.

Basic Paradigm of declension can be presented as follows:

Basic paradigm of declension

Cases	Functions	Case markers
Nominative	S of an intransitive and O of an transitive verb.	Ø
Ergative	S of an transitive and intransitive-atelic verbs	-k
Dative	IO and S of an affective and, so called, inersive forms.	-s ⁷
Genitive	Postpositional case; O of verbal nouns; Nominal modifier expressing possession, part-whole relationships, material, extraction and so on.	-š(i) ⁸
Allative	IO of causatives, analytic passives, and III series forms, and an adverbial adjunct expressing the direction or goal of motion or purpose.	-ša
Ablative	An adverbial adjunct expressing direction from a particular location both concretely and metaphorically, and O of comparison.	-še(n)
Instrumental	Instrument of an action or the means by which something is done.	-t(e)(n)

Examples of declension

Root ending Case	a	o	u	+i	+e
Nominative	toma(hair)	orzo(chair)	k'al'u(cat)	k'oč+i(man)	k'čx+e(foot)
Ergative	toma-k	orzo-k	k'al'u-k	k'oč+i-k	k'učx+e-k
Dative	toma-s	orzo-s	k'al'u-s	k'oč+i-s	k'učx+e-s
Genitive	toma-š(i)	orzo-š(i)	k'al'u-š(i)	k'oč+i-š(i)	k'učx+e-š(i)
Allative	toma-ša	orzo-ša	k'al'u-ša	k'oč+i-ša	k'učx+e-ša
Ablative	toma-še(n)	orzo-še(n)	k'al'u-še(n)	k'oč+i-še(n)	k'učx+e-še(n)
Instrumental	toma-te(n)	orzo-te(n)	k'al'u-te(n)	k'oč+i-te(n)	k'učx+e-te(n)

⁷ There are some cases of loss of dative case marker -s in Khopa, where a couple of cases of root-finally consonant reduction in dative case are also identified: *k'o-s<k'oč-(i)-s* (a man.DAT), *laus-s<laust-(i)-s* (a maize.DAT), *gu-s<gur-(i)-s* (a heart.DAT) (Asatiani 1974).

⁸ In brackets are given these elements of case markers that due to the morphologic or phonetic processes (loss of *n* or word final vowel, see chapter II) might not be preserved. With some speakers consonant element -s of the Genitive marker disappears as well and the allomorphs of genitive – *y/Ø* appear (Kartozia 1993).

This paradigm characteristic for the Laz diasystem undergoes certain changes with regards to dialects:

- In Arkabe and partially in Atina-Artashen Ablative and Allative cases are not marked out and depending on individual speakers and/or speeches can be expressed by Allative *-ša* or more seldom – by Ablative *-še* variants (some speakers instead of those two cases use pure Genitive (Kartozia 1993);
- In Artashen (partially in Atina) there is no formal difference between Nominative-Ergative-Dative and to express the appropriate functions of all the three cases the Nominative form (=root) is used.

If we generalize both peculiarities, for Atina-Artashen we have to think about the only four-member case system of declension: Direct case (=Nominative-Ergative-Dative) and Indirect cases – Genitive, Accusative, Adjectival (=Allative-Ablative) and Instrumental.

DECLENSION: NUMBER

There are two formally opposed Numbers in Laz – Singular and Plural. The singular one is unmarked whereas the plural marker occupies the position between the name root and case marker: {Root+Number+Case}. The allomorphs of plural number are the following:

- *-pe-* ~ *-epe-* are positional allomorphs: *-epe-* occurs with *+i/+e* roots⁹, yet, that of *-pe-* with all the rest roots ending in *a, o, u* vowels¹⁰;
- *-lepe-* ~ *-elepe-* morphological allomorphs are mostly met with adjectives (with monosyllabic ones *-elepe-* and with polysyllabic *-lepe-*) also, with possessive pronouns (Kartozia 2005) and sporadically with some nouns (Zhghenti 1953).

Examples of plural noun declension

	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>+i</i>	<i>+e</i>
Nom.	<i>toma-pe</i>	<i>orzo-pe</i>	<i>k'at'u-pe</i>	<i>k'oč+e-pe</i>	<i>k'učx+e-pe</i>
Erg.	<i>toma-pe-k</i>	<i>orzo-pe-k</i>	<i>k'atu-pe-k</i>	<i>k'oč+e-pe-k</i>	<i>k'učx+e-pe-k</i>
Dat.	<i>toma-pe-s</i>	<i>orzo-pe-s</i>	<i>k'at'u-pe-s</i>	<i>k'oč+epfe-s</i>	<i>k'učx+e-pe-s</i>
Gen.	<i>toma-pe-š(i)</i>	<i>orzo-pe-š(i)</i>	<i>k'at'u-pe-š(i)</i>	<i>ko'č+e-pe-š(i)</i>	<i>k'učx+e-pe-š(i)</i>
All.	<i>toma-pe-ša</i>	<i>orzo-pe-ša</i>	<i>k'at'u-pe-ša</i>	<i>ko'č+e-pe-ša</i>	<i>k'učx+e-pe-ša</i>
Abl.	<i>toma-pe-še(n)</i>	<i>orzo-pe-še(n)</i>	<i>k'at'u-pe-še(n)</i>	<i>ko'č+e-pe-še(n)</i>	<i>k'učx+e-pe-še(n)</i>
Inst.	<i>toma-pe-te(n)</i>	<i>orzo-pe-te(n)</i>	<i>k'at'u-pe-te(n)</i>	<i>ko'č+e-pe-te(n)</i>	<i>k'učx+e-pe-te(n)</i>

⁹ Taking into account the diachronic analysis of plural markers, *-epe-* can also be parsed differently: *-ep-* (corresponding to Kartvelian plural marker *-eb-*) + *-e-* (corresponding to Kartvelian nominative marker *-i*); yet, in Laz, nominative marker in plural just like singular forms merge with a root and is maintained before the other case markers.

¹⁰ In Laz the nominative plural form could serve as a criterion to define a noun stem: the stems formed by *-ep-* are consonant-final stems, and those formed by *-p-* are vowel-final ones (Chikobava 1936).

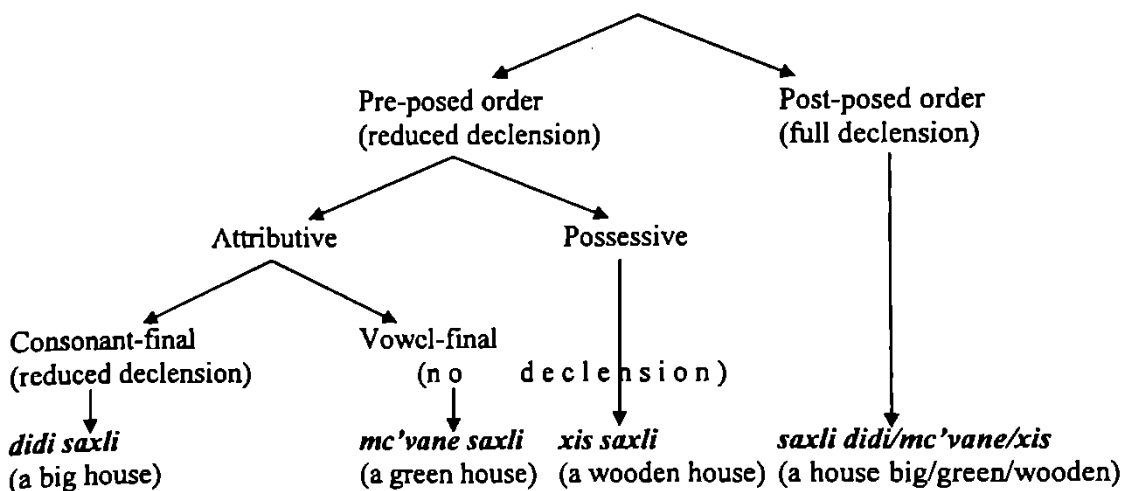
These models of declension with some insignificant structural variations are maintained for all types of names (Adjectives, Numerals, Pronouns).

ADJECTIVES

Adjectives don't reveal any difference when being independently declined, yet, while composing a Noun Phrase they reveal certain peculiarities:

- Adjectives (both attributive and possessive) usually precede the noun they modify and show no agreement with the noun for case or number, no matter their roots end in a consonant or a vowel. (In Georgian there are some structural differences between a consonant-final and a vowel-final adjectives; the first shows reduced declension, while the latter, like in Laz, does not decline at all.) This peculiarity resulted from merging of *i/e* nominative marker with an adjective-stem, unlike of the Common-Kartvelian two types of paradigm, gives only one.
- Inverted order of an NP is rare yet possible¹¹, and in such case both the head noun and the adjective are similarly declined;
- From the view point of agreement in number neither pre-posed nor post-posed adjectives agree in number with a head noun and are always in a singular form.

Thus, in contrast to Georgian where there are four models of NP declension:

– Laz has two models that differ according to the order: The pre-posed model showing no declension and the post-posed, inverted model showing full declension.¹²

¹¹ Except pronominal possessives which are mostly post-posed.

¹² G. Kartozia mentions that post-posed adjectives can be un-declensional as well, especially, when the attributive possessive pronouns modify a noun and create an NP.

Examples of NP declension

(*didi* – “big” / *mskva* – “beautiful” / *ayne* – “new” / *žaši* – “wooden” *oxori* – “house/houses”)

	pre-posed adjective	Post-posed adjective
sax.	<i>didi/mskva/ayne/žaši</i> <i>oxori/oxorepe</i>	<i>oxori/oxorepe</i> <i>didi/mskva/ayne/žaši</i>
moT	<i>didi/mskva/ayne/žaši</i> <i>oxori-q/oxorepe-k</i>	<i>oxori-k/oxorepe-k</i> <i>didi-k/mskva-k/ayne-k/žaši-k</i>
mic.	<i>didi/mskva/ayne/žaši</i> <i>oxori-s/oxorepe-s</i>	<i>oxori-s/oxorepe-s</i> <i>didi-s/mskva-s/ayne-s/žaši-s</i>
naT.	<i>didi/mskva/ayne/žaši</i> <i>oxori-ši/oxorepe-ši</i>	<i>oxori-ši/oxorepe-ši</i> <i>didi-ši/mskva-ši/ayne-ši/žaši-ši</i>
mim	<i>didi/mskva/ayne/žaSi</i> <i>oxori-ša/oxorepe-ša</i>	<i>oxori-ša/oxorepe-ša</i> <i>didi-ša/mskva-ša/ayne-ša/žaši-ša</i>
daS.	<i>didi/mskva/ayne/žaSi</i> <i>oxori-še(n)/oxorepe-še(n)</i>	<i>oxori-še(n)/oxorepe-še(n)</i> <i>didi-še(n)/mskva-še(n)/ayne-še(n)/žaši-Se(n)</i>
moq.	<i>didi/mskva/ayne/žaši</i> <i>oxori-te(n)/oxorepe-te(n)</i>	<i>oxori-te(n)/oxorepe-te(n)</i> <i>didi-te(n)/mskva-te(n)/ayne-te(n)/žaši-te(n)</i>

NUMERALS

Numerals do not show any changes for the declension – being used independently they follow the basic paradigm, yet as modifiers they undergo same changes as attributive adjectives and follow the two marked out paradigms of NP declension.¹³

In Laz, alike other Kartvelian languages, the counting system proceeds in twenties. Complex numerals are created through the following recursive rules:

- (1) Complex numerals up to 20 are composed as an independent word: a numeral expressing the numeral **ten** – *vit* plus *o* plus a simple numeral: *vit + o + X*;
- (2) Even tens up to a 100 – simple numerals *žur/sum(e)/otxo + n* + a numeral denoting the numeral **twenty** – *eči*: *žur-n-eči* (40), *sume-n-eči* (60), *otxo-n-eči* (80);
- (3) Odd tens up to a 100 – simple numerals *žur/sum(e)/otxo + n* + the numeral denoting twenty – *eči* + conjunction *do*(and) + numeral expressing the numeral **ten** – *vit*: *eči-do-vit* (30), *sume-n-eči-do-vit* (70), *otxo-n-eči-do-vit* (90);
- (4) Complex numerals up to a 100 – tens derived through the rules (2) or (3) + *do* + a simple or created through the rule (1) complex numerals;

¹³ When the numeral is used as a modifier usually it does not agree with a head noun and is represented by a singular form, though the rule that operates in all Kartvelian languages (*no plural form for a head noun with numerals*) in Laz is not strictly canonized and, even in a speech of a concrete individual speaker, some parallel noun phrases can be identified where a head noun could be either in singular or in plural; e.g.: *žiri k'oči* // *žiri k'očepe* (Vamling&Chanturia).

- (5) Numerals above 100 are composed through phrases: {a simple numeral, *oši* (denoting a hundred), separately staying conjunction *do*, separately staying simple or complex numerals derived via the abovementioned rules};
- (6) In accord with the rule (5) recursively are obtained complex numerals involving thousand – *šilya/vitoši*; and so on.

Numerals differ from other names by certain derivational models:

- The {*ma- -a*} circumflex derives Ordinal Numerals¹⁴ from Cardinal ones; the suffix -*ni* optionally could also be added (in complex, composed by -*do-* numerals the circumflex goes after a numeral followed by -*do-*);
- The {*na- -al/-ar*} circumflex is used to form Fractional Numerals (in complex, composed by -*do-* numerals the circumflex goes after a numeral followed by -*do-*).

Examples of cardinal, ordinal and fractional numerals

	Cardinal	Ordinal	Fractional
1	<i>ar(t)</i>	<i>maartani</i>	<i>mteli</i>
2	<i>žur/žur</i>	<i>mažura(ni)</i>	<i>gverdi</i>
3	<i>sum</i>	<i>masuma(ni)</i>	<i>nasumari</i>
4	<i>otxo</i>	<i>maotxa(ni)</i> ¹⁵	<i>naotxali</i>
5	<i>xut</i>	<i>maxuta(ni)</i>	<i>naxutali</i>
6	<i>anši</i>	<i>maanša(ni)</i>	<i>naanšali</i>
7	<i>škvit</i>	<i>maškvi(ni)</i>	<i>naškvitali</i>
8	<i>ovro</i>	<i>maovra(ni)</i>	<i>naovrali</i>
9	<i>čxoro</i>	<i>mačxora(ni)</i>	<i>načxorali</i>
10	<i>vit</i>	<i>mavita(ni)</i>	<i>navitali</i>
11	<i>vitoar</i>	<i>mavitoarta(ni)</i>	<i>navitoartali</i>
12	<i>vitojur</i>	<i>mavitojura(ni)</i>	<i>navitojurali</i>
13	<i>vitosum</i>	<i>mavitosuma(ni)</i>	<i>navitosumari</i>
14	<i>vitotxo</i> ¹⁶	<i>mavitotxa(ni)</i>	<i>navitotxali</i>
15	<i>vitoxut</i>	<i>mavitoxuta(ni)</i>	<i>navitoxutali</i>
20	<i>eči</i>	<i>maeča(ni)</i>	<i>naečali</i>
21	<i>ečidoar</i>	<i>ečidomaarta(ni)</i>	<i>naečidoar</i>
30	<i>eidovit</i>	<i>eidomavita(ni)</i>	<i>ečidonavitali</i>
40	<i>jurneči</i>	<i>majurneča(ni)</i>	<i>najurnečiali</i>
50	<i>jurnečidovit</i>	<i>jurnečidomavia(ni)</i>	<i>jurnečidonavitali</i>
60	<i>sumeneči</i>	<i>masumeneča(ni)</i>	<i>nasumenečali</i>

¹⁴ Rarely, in some speeches of Laz, ordinal nouns can be derived via -*muši* that follows a cardinal numeral; e.g.: *ar muši*, *žur muši* etc.

¹⁵ *ma-otxo-a(ni)* > *maotxani* and similarly in below examples.

¹⁶ *vit-o-otxo* > *vitotxo* and similarly in below examples.

70	<i>sumenečidovit</i>	<i>sumenečidomavita(ni)</i>	<i>sumenečidonavitali</i>
80	<i>otxoneči</i>	<i>maotxoneča(ni)</i>	<i>naotxonečali</i>
90	<i>otxonečidovit</i>	<i>otxonečidomavita(ni)</i>	<i>otxonečidonavitali</i>
100	<i>oši</i>	<i>maoša(ni)</i>	<i>naošali</i>
101	<i>oši do ar</i>	<i>ošmaarta(ni)</i>	<i>ošinaartali</i>
110	<i>oši do vit</i>	<i>ošmavit(ni)</i>	<i>ošnaivitali</i>
200	<i>turoši</i>	<i>maturoša(ni)</i>	<i>natjurošali</i>
500	<i>xutoši</i>	<i>maxutoša(ni)</i>	<i>naxutošali</i>
1000	<i>šilya/vitoši</i>	<i>mašilya(ni)/mavitoša(ni)</i>	<i>našilYali/navitošali</i>
1999	<i>šilya čxoroš otxonečdovito- čxoro</i>	<i>š ilya čxoro otxonečdomavitočxora(ni)</i>	<i>šilYa čxoroš otxonečdonavitočxoral</i>
2000	<i>juršilya</i>	<i>majuršilya(ni)</i>	<i>najuršilyali</i>
1000 0	<i>vitšilya</i>	<i>mavitšilya(ni)</i>	<i>navitšilyali</i>

PRONOUNS

Most pronouns in Laz are declined for number and case, generally following the model described for nouns; yet some groups, particularly **Personal Pronouns**, demonstrate certain peculiarities:

Declension of I and II Personal Pronouns

	I person		II person	
	singular	plural	singular	plural
Nom.	<i>ma/man</i>	<i>čku/čkun/čkin/šku</i>	<i>si/sin</i>	<i>tkva/tkvan</i>
Erg.				
Dat.				
Gen.	<i>čkim-/škim-</i>	<i>čkun-/čkin-/škun-</i>	<i>skan-</i>	<i>tkvan-</i>
All.	<i>čkim/škim-da/de</i>	<i>čkun/čkn/škun-da/de</i>	<i>skan-da</i>	<i>tkvan/tkvan-da/inde</i>
Abl.	<i>čkim/škim-de(n)</i>	<i>čkun/čkin/škun-de(n)</i>	<i>skan-de(n)</i>	<i>tkvan-de(n)</i>
Ins.	-----			

Some peculiarities and characteristics:

- Stem suppletion – different stems derive as plural forms so indirect cases;
- Undifferentiated form for the Nominative-Ergative-Dative case functions – one non-declined stem is fixed showing some insignificant differences across the dialects:
 - Stems in Chkhala end in *n* (Kipshidze 1914), in Khopa and Vitse-Arkabe the same *n* is characteristic only for plural forms, yet such an ending is unfamiliar to Atina;
 - Found in Khopa *čkin* variant must be due to *u/i* vowel substitution;

- In Atina stems with *č* give variants with *š*; and at that aspirated consonants could be glottalized; consequently, *šk'im-*, *šk'un-*, *sk'an-*, *šku*, *tk'va* variants also are documented;
- Disappearance of Instrumental case – like Georgian, to fill the gap, instrumental case form of corresponding possessive pronouns is used;
- Undifferentiation of the Ablative and Allative cases – in Arkabe and particularly in Atina-Artashen the Ablative usually substitutes (almost freely) the Allative case.

Declension of the third person pronoun

	Singular	Plural
Nom.	<i>mu-k</i>	<i>mu-t-epe/ee</i>
Erg.	<i>mu-k</i>	<i>mu-t-epe/ee-k</i>
Dat.	<i>mu-s</i>	<i>mu-t-epe/ee-s</i>
Gen.	<i>mu-š(i)</i>	<i>mu-t-epe/ee-š(i)</i>
All.	<i>mu-ša</i>	<i>mu-t-epe/ee-ša</i>
Abl.	<i>mu-še(n)</i>	<i>mu-t-epe/ee-še(n)</i>
Ins.	<i>mu-te(n)</i>	<i>mu-t-epe/ee-te(n)</i>

It seems that this pronoun is used when the third person is foregrounded in the information flow and is highlighted in a certain discourse (resp. topicalized); It could be translated as "he himself, definitely him, as for him ..."

Along with the discourse function of this pronoun there have arisen some interesting topics that need further studies as well:

- Appearance of ergative case *k-* marker in the function of Nominative;
- Qualification of *-t-* that appears in plural forms as well as analysis of origins of plural *-epe/-ee* allomorphs;
- Formal resemblance with *mu* (what) interrogative pronoun (in singular they actually give homonymous forms; see below);
- Existence of *mu-* in indirect stems of demonstrative pronouns (see below).

In neutral discourse the third person is canonically represented by **Demonstrative Pronouns**. Laz has a rich system of demonstrative, characterized by two-way deixis signalled by vowels: *a* (close to the speaker) opposed to *e*¹⁷ (away from the speaker). The singular demonstratives show the typical for the Laz pronouns stem suppletion; As for the case endings, they do not differ from the basic paradigm and show the similar case markers.

¹⁷ In Atina same opposition is shown by *a:i* vowels.

Demonstrative pronouns

	Singular				Plural	
	this		that		this	that
	direct case	oblique case	direct case	oblique case		
Khopa	<i>aya</i>	<i>amu</i>	<i>ia</i>	<i>emu</i>	<i>antepe</i>	<i>entepe</i>
Arkabe	<i>haya</i>	<i>hamu</i>	<i>hea</i>	<i>hemu</i>	<i>hamtepe</i>	<i>hemtepe</i> ¹⁸
Vitse		<i>haya</i>		<i>hea</i>	<i>hatee</i>	<i>hetee</i>
Atina-Artashen	<i>ham</i>	<i>hamu</i>	<i>him</i>	<i>himu</i>	<i>hani</i>	<i>hini</i>

Possessive Pronouns are formed either by adding vowel *-i* to the oblique stem of corresponding personal pronouns (in case of I/II person) or by the genitive form (in case of III person). They preserve all above shown dialectic or other changes. When independently declined they keep to the basic model of declension established for the names; and in the role of modifier – to the two models singled out for the declension of adjectives; the only distinction is that apart from other types of modifiers (the adjective and the numeral) they also may be presented in plural and in such a case mainly are expressed with the plural suffix *-lepe* (rarely, some individual speakers use the allomorph *-epe* as well).

Interrogative Pronouns *mi(n)* : *mu/muya* (in Atina) like other Kartvelian languages express contrast – **a human** (plus highest creatures: the God, Angels etc.) : **the rest** (animals, birds, insects, things, names denoting abstract notions etc.). Interrogative pronouns show comparatively little dialect variation and are declined regularly.

Declension of interrogative pronouns who: what

	Singular		Plural	
Nom.	<i>mi(n)</i>	<i>mu/muya</i>	<i>mi-pe</i>	<i>mu-pe</i> ¹⁹
Erg.	<i>mi-k</i>	<i>mu-k/muya-k</i>	<i>mi-pe-k</i>	<i>mu-pe-k</i>
Dat.	<i>mi-s</i>	<i>mu-s/muya-s</i>	<i>mi-pe-s</i>	<i>mu-pe-s</i>
Gen.	<i>mi-š(i)</i>	<i>mu-š(i)/muya-š(i)</i>	<i>mi-pe-š(i)</i>	<i>mu-pe-š(i)</i>
All.	<i>mi-ša</i>	<i>mu-ša/muya-ša</i>	<i>mi-pe-ša</i>	<i>mu-pe-ša</i>
Abl.	<i>mi-še(n)</i>	<i>mu-še(n)/muya-še(n)</i>	<i>mi-pe-še(n)</i>	<i>mu-pe-še(n)</i>
Ins.	<i>mi-te(n)</i>	<i>mu-te(n)/muya-te(n)</i>	<i>mi-pe-te(n)</i>	<i>mu-pe-te(n)</i>

¹⁸ In Vitse-Arkabe *hamtepe/hantepe/hateepe* parallel forms are obtained; and similarly the parallel forms of *hemtepe/hentepe/hetepe* are usual.

¹⁹ In Khopa the forms of plural are: *mu-epe*, *mi-epe* (remember that according to the general rule, *-epe* occurs with monosyllabic forms and *-pe* with polysyllabic ones). There also are possible the forms with inserted *r*: *mi-r-epe*, *mu-r-epe*.

Other interrogative pronouns as a rule are changed mostly in accord with the basic paradigm and models of declension; e.g. *muk'o* (how much) *muyperi* (what kind/sort of smth.), etc. Slight differences are characteristic just for the interrogative pronouns, e.g., *namu* (which) has two plural forms *nani* (in Atina) and *namtepe* (in other dialects).

Question words: *mundes* (when), *muč'o* (how), *mušeni* (for what), *mot* (why), *so* (where), *solen* (from where) and others. – which have the function of adverbs and, consequently, don't change a form.

Interrogative pronouns and question words may derive **Indefinite Pronouns** by adding the suffixes (resp. particles): *-ti/-tu* or *-txani*; e.g. *mi-ti* (somebody), *mu-ti* (something); or *mitxani* (someone), *mutxani* (some concrete thing).

POSTPOSITIONS AND POSTPOSITIONAL CASES

An important peculiarity of Laz is a considerably small number of prefixes (as compared to Georgian) (Chikobava 1936) that is compensated by a high number of preverbs and their complex functions (see III, Preverbs). Some units expressing location also fill in this gap. These units may be related as to a noun so to a verb that makes difficult to interpret them as a separate single parts of speech, although it is possible to diversify their functions: when they are related to a noun and, consequently, create some PP, they may be interpreted as postpositions, while being related to a verb they create VP, they serve as adverbial modifiers and so, may be interpreted as adverbs. Mostly such units with the function of adverbs are independent words; e.g.: *aras* (between, among), *doloxe* (in, inside of), *tude* (below, under), *mele* (there, on that side of), *mole* (here, on this side of), *meta* (besides, instead of), *yanis* (beside, next to), *yanışa* (near), *yriñe/yeis* (instead of, in place of), *ok'vačxe/ok'ačxe* (behind, backwards), *oyine* (before, in front of), *žin* (on, on top of, above), *c'oxle* (opposite, in front of), etc. But with the function of postposition they mainly merge with a noun and govern either the stem or more often the genitive case; thus, make it possible to speak about prepositional cases.

	Postpositions merged with a noun
Nom. ²⁰	<i>-k'ele</i> (towards) ²¹ , <i>-k'or/k'orani</i> (as much as, as far as, in the same way as)
Erg.	_____
Dat.	_____
Gen.	<i>-steri/-stei</i> (as, like) ²² , <i>-k'ala</i> (with, along with) ²³ , <i>-k'ap'ulas</i> (behind, at the back of), <i>-k'ule/-uk'ule</i> (after, afterwards)

²⁰ Attached to a stem postpositions are given in the Nominative graph, as the stem and the Nominative case are formally identical.

²¹ With possessive pronouns this postposition governs a noun in Ablative.

²² We keep to Arn. Chikobava's interpretation.

All.	-ki/-kis (until, up to)
Abl.	-ni (for)
Ins.	-----

In Laz such units have an additional function as well – some of them can be attached to a verb standing in the end of a clause (as a rule, in the second clause of complex sentences) expressing an adverbial subordinate clause (see below IV, Syntax, Complex sentence); that is, it bears the function of a conjunction as well. Due to such a variety of functions of the units it is possible to give them more generalized qualification of a formally unchanged part of speech having just an auxiliary meaning – so called, **Particle**.

In general, particles attached to a noun are very rare in Laz – actually there is only one particle **-ti** corresponding to Georgian **-c** (also, as well). It stands in the end of a word-form. The particle **-ti** also occurs in numerals bearing the meaning of “each” (= Georgian **-ve**): *žur-i-ti* (both), *sum-i-ti* (all the three), *xut-i-ti* (all the five) and etc.

DERIVATIONAL MODELS OF NOUNS

Derivational models in Laz are not as productive as in Georgian. The models are mostly borrowed either from Georgian or Turkish. The issue is lesser studied and definitely needs further investigation.

Derivational models of nouns

	Markers	Examples
Geographic names	-et, -at	<i>k'ostan-et-i, maman-at-i</i>
Coming from	-ur, -ar, -li ²⁴	<i>atin-ur-i, odiš-ar-i, atina-li</i>
Having something/somebody	-on, -iar	<i>jum-on-i</i> (solted), <i>nos-iar-i</i> (clever),
Not having something/somebody	u-N-e//el	<i>u-nan-el-i</i> (without a mother), <i>u-nos-e</i> (without a brain)
For something/somebody	o-N-e//ale	<i>o-kotum-e/o-kotum-ale</i> (Khopa)(hen-house)
Abstract nouns	-ola, -oba ²⁵ , -luyi ²⁶	<i>ber-ola</i> (childhood), <i>bad-oba</i> (poverty), <i>avži-luyi</i> (hunting)

²³ It is right for Atina, but actually the Genitive marker is not presented in other dialects and the postposition could be put in the line of attached to the Nominative (more exactly to a stem) postpositions (Holisky 1991).

²⁴ Borrowing from Turkish (Marr 1910).

²⁵ Borrowing from Georgian.

²⁶ Borrowing from Turkish; It is possible to have parallel forms; e.g., *genž-luyi/genžoba*(childhood).

Diminutives	<i>-a, -i, -ot'</i>	<i>dal-a</i> (dear, little), <i>baba-i</i> (Deddy), <i>lak-ot-i</i> (puppy)
Adjectives	<i>-on, -er,</i>	<i>goc'on-er-i</i> (last night's), <i>ak-on-i</i> (from here), <i>andy-er-i</i> (today's)

Finally, all points connected with a noun formal changes could be summed up through the following formula expressing basic structure of a noun word-form in Laz:

{ROOT + NUMBER + DERIVATION + POSTPOSITION + PARTICLE}

IV. MORPHOLOGY: A VERB

Verb forms in Laz represent various grammatical categories. The principle of agglutination along with inflexion builds a string of morphemes and a verb morphology mirrors the system of very complex and complicated verb categories. Structurally a Laz verb may incorporate the following elements:

- (1) **AFFIRMATIVE PARTICLE** (*ko-*)
- (2) **PREVEB(S)**
- (3) **S/O AGREEMENT PREFIX** (*-v-/-m-/-g-*)
- (4) **CHARACTERISTIC VOWEL** (*-a-/-i-/-u-/-o-*)
- (5) **ROOT**
- (6) **SERIES SUFFIX** (*-um-(-am-/-om-/-im-)/-up-(-ap-/-op-/-ip-)/-e-/-u-/-umer-(-umel-)/-on-(-an-/-in-)/-olem-/-em-(-ep-)/-ø-*)
- (7) **IMPERFECT MARKER** (*-t'-*)
- (8) **TENSE/MOOD VOWEL** (*-i-/-a-/at'-*)
- (9) **S.3 AGREEMENT SUFFIX** (*-n-/-s-/-u-/-nan-/-an-/-n-/-es-*)
- (10) **PLURAL SUFFIX** (*-t-/-an-/-es-*)
- (11) **CONDITIONAL** (*-k'on*)

The string of morphemes might be “lengthened” by the auxiliary verb forms representing the future tense (in Khopa dialect of Laz) and/or the modality of “evidentiality”.

Although, the maximum positions for a theoretically possible string of morphemes in the structural formula for one verb root are 11 (4 – for prefixes; 6 – for suffixes; and a root), the verb form can consist of no more than 10 morphemes. Hence, some implicational and/or restrictive rules take place:

1. Imperfect Marker (7) implies existence of Series Marker (6);
2. Plural Suffix (10) phonetically excludes the appearance of S.3 suffixes (9);
3. The conditional *-k'on* suffix appears only with simple verb forms and never with complex verb forms derived by auxiliary verb.

All other combinations of morphemes are possible and a concrete verb form is defined via various verb categories: Combinations of several categories might be represented by one morpheme and vice versa – combinations of several morphemes might represent one category.

(1) AFFIRMATIVE PARTICLE

The affirmative particle *k-* (before consonants) or *ka-/ko-* (before vowels) added to a verb positive form and intensifies, emphasizes its meaning by confirming an utterance²⁷: *ko-dodgip* (yes, you will put it, you're sure to put it), *ko-minxors* (yes, he'll eat it, he's sure to eat it) etc. Hence, it might be given the status of a focus (so called Verum Focus) in the information structure of a sentence.

Additionally *ka-* may show that the action is oriented to I person, and *ko-* – to II/III person; and sometimes, especially in verb forms without preverbs, it expresses the perfective aspect as well.

(2) PREVERBS

Laz uses quite a complicated and complex preverbs system. Apart from Georgian here preverbs obviously show not only a direction, but also a point of an action (Georgian mainly uses postpositions fulfilling this function).

In Laz alike Megrelian there is no evidence of distinguishing the orientation of an action which in Georgian is systematically expressed by *mi-*(over here) : *mo-*(over there) opposition; Like other Kartvelian languages a preverb expresses a perfective aspect in Laz as well, yet, for future forms the Laz language gives priority not to the future tense formation via preverbs, but to building of complex verb forms by *ere*, *minon* auxiliary verbs which very often have a shade of modality.

There are one-syllable (=simple) and two-syllable (=complex) preverbs. The simple ones show direction (except *do-/o-* preverb corresponding to Georgian *da-*); some elements are added to simple preverbs showing precise point of a final action and as a result we get preverbs with complex semantics. With high approximation (particularly concerning complex preverbs) the semantics of preverbs in Laz could be generalized through putting out prototypical spatial interrelations later being summed up as given in the following table.²⁸

²⁷ In Khopa the parallel forms of *-ho//>-o* are used as well (Asatiani 1974).

²⁸ The situation becomes particularly complicated because of phonetic processes taking place at a cross-road of preverbs and verb form (see I, *Phonotactics and Phonetic processes*).

The issue needs further investigation; the given table mainly represents generalization of data given by Arn. Chikobava and Ir. Asatiani (Chikobava 1936, Asatiani 1953). To the given preverbs can be added: *še-*, *a-ma-*, *ga-ma-*, *o-xo-*, *de-ža-*, which stay separately and are not involved in regular combinations. D. Holisky identifies 42 preverbs (Holisky 1991).

Preverbs

	upwards: -ža-/že- /-žo-	behind: -k'(n)a- /-k'o-	downwards: -c'a-/c'e-/ c'o-	inside: -ša-/še- /-šk'a- ²⁹	on the side:-la- /-le-/lo-
from below to upwards: <i>e-/ye-</i>	+	+	+	+	+
in that direction, thither: <i>me-</i>	+	+	+	+	+
in this direction, here: <i>mo-</i>	+	+	+	+	+
from up to downwards: <i>ge-</i>	+	+	+	+	+
from N to outside: <i>-go-</i>	+	–	+	+	+
on outer part: <i>do-/o-</i>	–	+	–	–	+

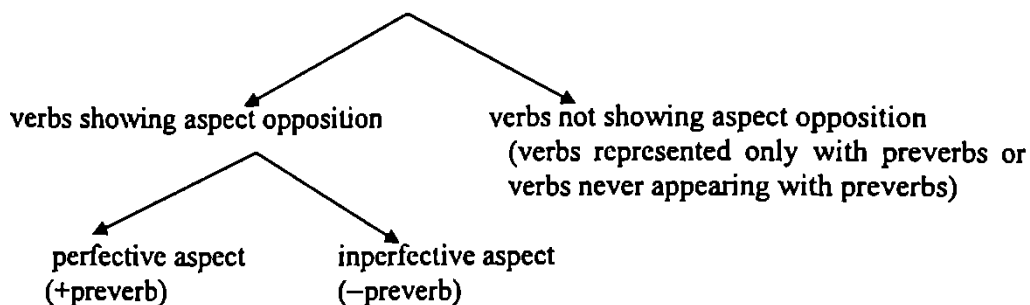
Aspect

The aspect, according to a Georgian grammatical tradition, shows completeness of an action can express as completed (resp. Perfective) so incompleted (resp. Imperfective) actions. As for formal representations of the perfective aspect, Laz verb forms reveal the same problems as we have in Georgian C qualification of so called aspectless verbs. Such verbs, mostly representing motions, static or psycho-physiologic state, atelic processes and actions, can not semantically differentiate completed/incompleted “actions”; and the neutralization the opposition is represented either by perfective or imperfective verb forms.

Moreover, it is necessary to put a line between the Imperfect : Aorist tense opposition on the one hand and the opposition between the Imperfective : Perfective aspect on the other. These categories don't overlap each other – interruption of an action (=Aorist) doesn't necessarily mean its completeness (=Perfective) – incompleted action might be interrupted, stopped as well, but completed action a priori means that the action is finished. So, theoretically aorist can be as complete so incomplete, while imperfect tense can be just only incompleted and can not distinguish the aspect oppositions. As for Laz, such a difference is reflected in the verb morphology – incompleteness of an action is expressed by preverbs, while Aorist : Imperfect tenses are represented by the specific suffixes (see below, *Tense and Mood*).

Perfective aspect in Laz like other Kartvelian languages is expressed by preverbs. (With this very function affirmative particle *ko-* can also be applied.) With some verbs (e.g. the ones expressing a movement) a preverb shows only direction and not the perfective aspect; besides, some verbs due to their semantics may not express completeness of an action, correspondingly, they never show a preverb in verb forms. These two types could be defined as aspect-free, aspectless forms of a verb:

²⁹ -ška- is Atina form (Danelia 2006).

(3)-(9)-(10) PERSON MARKERS

Laz verbs (like other Kartvelian languages) are polypersonal – via certain markers (so called person markers); there may indicate both the Subject and the Object in a verb form; meanwhile the verb structure may simply refer to two objects as well. Therefore, regarding the person combinations, structurally there can be mono-personal, bi-personal and tri-personal verbs:

Arguments combinations

	Subject – S	Direct object – DO	Indirect object – IO
mono-personal	+		
bi-personal ³⁰	+	+	
	+		+
tri-personal	+	+	+

A verb always has the subject person marker (except SI/OII combination; see below, *Restrictive rules*), but as for the object person markers, either DO or IO might be presented.

Subject markers

	Singular	Plural
I person	<i>v-</i>	<i>v-</i> <i>-t</i>
II person	—	<i>-t</i>
III person	<i>-n, -s, -u</i>	<i>-an/-nan/-n/-es</i>

These markers are realized as certain allomorphs brought about various dialects or positions:

³⁰ Bi-personal verbs according to two possibilities of argument combinations usually are qualified as transitive (+direct object) or intransitive (–direct object, + indirect object) ones. Regarding the transitivity, mono-personal verbs a priori are the intransitive ones as far as no object is thought out with them, while tri-personal verbs having two objects mostly are the transitive ones; they are called ditransitives.

- Variants of the third person subject vary according to the different tense-mood forms and are morphologically determined allomorphs (Kartozia 2005):
 - *-n* – in the present tense and with inersive forms;
 - *-s* – in the subjunctive mood;
 - *-u* – in the past tenses;
 - *-an* – in the present tense;
 - *-nan* – in the present tense and the evidential forms;
 - *-n* – in plural forms of the subjunctive mood;
 - *-es* – in plural forms of the past tenses.
- The first person subject marker *v-* before a vowel in Vitse-Arkabe transforms into *b-*; before consonants in all dialects it gives either *b-* (before the voiced consonants) or *p-* (before aspirated and unvoiced fricatives) or *p'-* (before glottalized consonants; in Vitse-Arkabe this very *p'-* is freely substituted by *b-*); before nasals it may change to *m-*; or may just disappear before labial consonants or after some preverbs:

Distribution of S.1 allomorphs (Ezugbaia 2010)

Position	Allomorphs ³¹
V	<i>v-, b-</i>
V V	<i>v-, b-, Ø</i>
C-voiced	<i>b-</i>
C-aspirated	<i>p-, b-, f-, v-</i>
C-glottalized	<i>p'-</i>
<i>b, p, p', m</i>	<i>Ø-, b-</i>
<i>n</i>	<i>m-</i>

Direct and indirect objects do not differ according to the person markers.

Object markers

	singular	plural
I person	<i>m-</i>	<i>m- -t/-S.3PL</i>
II person	<i>g-</i>	<i>g- -t/-S.3.PL</i>
III person		<i>-(-S.3.PL)</i>

Notes and comments:

- *g* undergoes assimilation and gives *k'* before glottalized consonants and *k* – before other unvoiced phonemes;

³¹ The allomorphs are given regarding the spreading area. In pre-vowel position they are distributed according to the dialects, elsewhere this distribution doesn't give any difference – the principles remain the same for all dialects.

- If in combinations S and O.3 subject is singular its plural markers *-an/-nan/-n/-es* (within above mentioned conditions) are used to express the plurality of the object, in other combinations *-t* is used.
- In the table third person markers are given in brackets to show that they appear only with certain (so called inersive) verbs to express plurality of a subject. Such verbs express the semantics of reception-perception or physical state (resp. affective verbs). The subject of an affective verb "acts" without its own will; e.g.:
 - *hemu-s anžire-n* : *hemtepe-s anžire-nan*
 he-DAT sleep.PRS.S.3.SG : he.PL-DAT sleep-PRS.S.3.PL
 (S/he sleeps : They sleep)
 - *si(n) go-g-oč'k'und-u* : *tkvan go-g-oč'k'und-es*
 you.DAT PR-S.2-forgot-AOR.O.3.SG : you.PL.DAT PR-S.2-forgot-AOR.S.2.PL
 (You've forgotten : You.pl've forgotten)
 - *ma(n) m-aškurin-u* : *čkun m-aškurin-es*
 I.DAT S.1-scare-PST.O.3.SG : I.PL.DAT S.1-scare-PST.S.1.PL
 (I got scared : We got scared)

Those verbs like other Kartvelian languages build non-canonical structures in Laz as well: The Subject is in Dative case (instead of Nominative or Ergative) and, respectively, doesn't triggers the active (viz. subject) but the passive (viz. object) person markers in a verb form. Because of such inversion of person markers' functions, Georgian grammarians call these forms inersive.

Since in the morpheme-string there is just only one slot for person and number markers (the (3) – for prefixes and the (9) – for suffixes) to overcome this "conflict", the following restrictive rules reflecting the actual representations of person markers operate (Holisky 1991):

- The O.2.SG marker overcomes the S.1.SG marker;
- S.PL marker overcomes O.PL marker;
- The S.3.SG marker *-s* (yet not *-n*) is prevailed by the O.PL marker *-t*;
- The S.3.SG marker *u-* is prevailed by the O.PL marker *-es*.

Examples of the conjugation pattern of bi-personal verb – zumums (S/he measures sth.)

The object is singular

S \ O	I – <i>ma</i>	II – <i>si</i>	III – <i>hea</i>
I – <i>ma</i>	– ³²	<i>g-zumum</i>	<i>b-zumum</i>
II – <i>si</i>	<i>m-zumum</i>	–	<i>zumum</i>
III – <i>hea</i>	<i>m-zumum-s</i>	<i>g-zumum-s</i>	<i>zumum-s</i>
I.PL – <i>čkun</i>	–	<i>g-zumum-t</i>	<i>b-zumum-t</i>
II.PL – <i>tkvan</i>	<i>m-zumum-t</i>	–	<i>zumum-t</i>
III.PL – <i>hemtepek</i>	<i>m-zumum-an</i>	<i>g-zumum-an</i>	<i>zumum-an</i>

The object is pluular

S \ O	I.PL – <i>čqun</i>	II.PL – <i>tkvan</i>	III.PL – <i>hemtepe</i>
I – <i>ma</i>	–	<i>g-zumum-t</i>	<i>b-zumum</i>
II – <i>si</i>	<i>m-zumum-t</i>	–	<i>zumum</i>
III – <i>hea</i>	<i>m-zumum-an</i>	<i>g-zumum-an</i>	<i>zumum-s</i>
I.PL – <i>čkun</i>	–	<i>g-zumum-t</i>	<i>b-zumum-t</i>
II.PL – <i>tkvan</i>	<i>m-zumum-t</i>	–	<i>zumum-t</i>
III.PL – <i>hemtepek</i>	<i>m-zumum-an</i>	<i>g-zumum-an</i>	<i>zumum-an</i>

(4) CHARACTERISTIC VOWELS

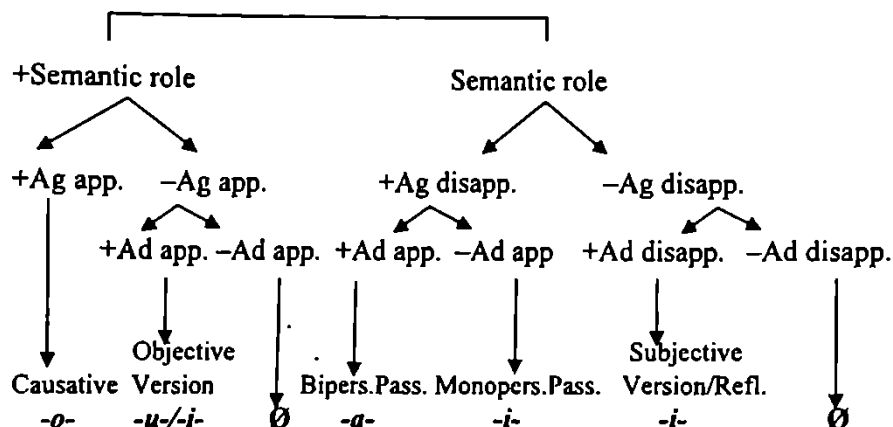
In all Kartvelian languages and among them in Laz as well, some preroor vowel prefixes are observed in various verb forms. There are four verbal vowel prefixes in Laz: *-a-*, *-i-*, *-o-*, *-u-*. The vowels are poly-functional and represent semantically different derivational verb forms – transitive, causative, contact, reflexive, passive, subjective version (resp. middle), and objective version.

Based on a semantic and functional analysis of vowel prefixes the following generalization could be suggested: *The main function of verbal vowel prefixes is formalization of conceptual changes raised as a result of either increasing or decreasing of the verb valency implying either appearance or disappearance of semantic roles (viz. Ag or Ad³³) in the arguments structure of a verb.*

Various possibilities of verb valency variations in Laz can be summarized by the following scheme:

³² The combinations marked by “–” are logically excluded: I or II can not be a subject and an object of an action at the same time; in such cases we get reflexive constructions.

³³ Patient is a role closely connected with the verb semantics; its appearance or disappearance leads to a radical changes of the verb semantics; hence, in derivational models reflecting the increase or the decrease in the verb valency the Patient doesn't take part.

With regard to concretely which and what semantic role disappears or appears in the defined by the verb valency arguments structure the categories of voice (= disappears an Agent), version (= either appears or disappears an Addressee) and causation (= appears an Agent) have to be distinguished.

Voice

Voice is a functional verb category that reflects essential ways of functional qualifications of semantic roles (Ag, Ad, P): If an Agent is realized as a Subject (Ag→S) and a Patient – as a Direct Object (P→DO), the verb is considered to be an active one; while, if a Patient is promoted to a Subject position (P→S) and an Agent demoted to a prepositional phrase (resp. PP) or sometimes completely disappears (that is, it does not take part in the argument structure of a verb and is not defined by the verb valency anymore) a verb is considered to be a passive one. According to such functional approach the active-passive semantics is actually distinguished just for bi- or tri-valentic verbs that are characterised by having the semantic roles of Ag or P and as a rule passive voice is regarded to be conversive form of the active:

- if Ag→S and P→DO the verb is active;
- if P→S and Ag→PP//→Ø³⁴ the verb is passive (resp. conversive of an active one).

However, Ag is not an obligatory semantic role characteristic for all kinds of verbs' semantic structure (in contrast, the Subject is an obligatory function that must be realized with any kind of predication); e.g., with the verbs of passive semantics: *is standing*, *is lying*, *is getting up* – an Ag is not even supposed. Therefore, for active-passive opposition its weakening and /or disappearing might not be taken as an essential distinguishing feature either. Through such an

³⁴ As far as the agent may disappear and wouldn't be considered as even a "weakened" prepositional phrase.

approach explicit distinction between an active-passive opposition seems possible if some semantic (and not only functional) differences are taken into account as well. We can generalize the definition of active-passive opposition by comprising into analysis mono-personal verbs and including into functional qualifications the semantic role of an Addressee as well:

- if $Ag \rightarrow S$, a verb is active;
- if $P \rightarrow S$, a verb is passive;
- if $Ad \rightarrow S$, a verb is affective.³⁵

Analysis of the verb forms of Kartvelian languages seems simpler and more adequate through the second approach, since so called Active Morphosyntactic Models are followed not only by bi- or tri-personal active, transitive (resp. active voice) verbs but also by mono or bi-personal intransitive, active – semantically dynamic and atelic verbs (e.g.: S/he lives, works, resides, rolls, and etc.); and Passive Morphosyntactic Models are supported not only by mono- or bi-personal agent-disappeared verbs but also by intransitive, inactive, yet, semantically dynamic and telic verbs (e.g.: S/he is getting up, is drying, is getting drunk, is whitening, and etc).

On the basis of those morphosyntactic markers, four types of verb classes have been distinguished (comp. Shanidze 1973, with slight difference Harris 1991³⁶, Holisky 1991):

- I-class verbs – transitive, dynamic, telic (resp. active verbs);
- II-class verbs – intransitive, dynamic, telic (resp. passive verbs);
- III-class verbs – intransitive, active-dynamic, atelic (resp. medio-active verbs);
- IV-class verbs – intransitive, static³⁷, a prior atelic (resp. medio-passive verbs) and affective verbs³⁸.

These classes of verbs differ not only by syntactic relations but also by the verb morphology as well. II- and partially IV-class verbs' different morphological structure is considered to be the marked one expressing so called passive voice form and in Laz its morphological peculiarities are the following:

- In the present³⁹ passive forms⁴⁰ of mono-personal verbs have either ending *-u* or vowel prefix *i-* together with the ending *-e* (rarely *-u*)⁴¹. Out of them *-e* ending is

³⁵ For characteristic morphosyntactic features of affective verbs see *object person markers* and *series and lines*.

³⁶ A. Harris gives priority to syntactic features (in particular, case patterns of verb arguments) and defines medio-passive and static verbs as II-class verbs.

³⁷ In the present tense forms of III- and IV-class verbs (in some speeches of Artashen) appears a new (different from active-passive) model with an auxiliary verb conjugation (Kartozia 2005).

³⁸ Affective (or inersive) verbs create specific non-canonical syntactic constructions (with Dative Subject and Inverted person markers) yet, from the viewpoint of morphology they follow either active or passive models of representation.

³⁹ Neither in Aorist, nor in the derived from it tenses, the suffix markers are not shown, hence, to distinguish active-passive forms just only syntactic markers remain (For the functions of various case

mostly met in the verb forms without any series marker (see below, *Series marker*) and *-u* in ones showing some series marker⁴²;

- Bi-personal passive is distinguished by a vowel prefix *a-*;
- Mono-personal, I/II person singular forms take a prefix *-r* (alike the active ones, after vowel-final verb forms).

Examples: *i-gib-e-n* (It is going to start boiling, It might be boiling), *i-č'ar-e-n* (It's being written, It might be written), *i-č'k'om-e-n* (It could be eaten, It is eatable), *a-č'k'om-e-n/a-č'k'om-ap-u-n* (He may eat it, It is eatable for him), *p'-t'u-b-u-r* (I'm getting warm), *b-γur-u-r* (I'm dying to die), *a-č'ar-e-n* (It is being written to him, It might be written to him), *i-kt-ap-u-n* (S/he's coming back), *a-nt'al-ap-u-n* (It's getting mixed together), and etc.

Version

In Kartvelian languages a specific grammatical category is distinguished showing subject-object relationship regarding the orientation of an action:

- If (1) the subject's action is oriented towards an indirect object and/or (2) the subject's action is intended for an indirect object, there appear pre-root vowel-prefixes in a verb form. In (1)-case, if the verb is passive, in Laz appears the vowel-prefix *a-*, and in other cases the vowel-prefixes: *u-* (when the indirect object is the third person) and *i-* (when the indirect object is either the first or second person); Thus, an indirect object appears in the argument structure of a verb and hence such an increase of a verb-valency formally is depicted in the verb morphological structure, it is possible to mark out the category of so called **Objective Version**;
- If (3) a subject's action is oriented towards the subject itself (resp. reflexive) or (4) the object of an action is designated to the subject⁴³ (that is, the referent of a

patterns see below, *Syntax*), as far as the vowel-prefixes are poly-functional and their qualification as of simple passive- markers seems inadequate.

⁴⁰ Laz passive forms particularly derived by *a-* *-e* circumfixes, mostly are used to express potencialis (in Megrelian the forms of passive and potencialis are different; yet, in other Kartvelian languages the semantics of potencialis is not as strongly different as it is in Megrelian or Laz). Passive verb forms used in the function of potencialis show the inversion of person markers and the subject case (Kartozia, 2005).

⁴¹ In Laz as a remainder there are just few examples of passives with *d-* suffix (e.g. *go-m-o-č'k'un-d-u-n* (I'll forget it = It will be forgotten to me), *mo-γor-d-u* (S/he got cheated = It makes me to be cheated), and etc. (Chikobava 1936).

⁴² Some parallel forms are documented as well (Kartozia 2005).

⁴³ (4)-case of subjective version in Laz is quite limited and unacceptable, especially for Sarpheans (Chikobava 1936); that is, Laz speakers use subjective version form mostly for grammaticalization of reflexives – (3)-case. Possibly this might be the reason for the absence of reflexive pronouns in Laz

subject and a structurally indirect object is one and the same leading to disappearance of an indirect object and decreasing of verb valency), in the Laz verb form appears *i-* prefix; hence, it is possible to point out the category of so called **Subjective Version**;

- If such kind of S/O relations is not reflected in an argument structure of a verb and, respectively, no changes of a verb valency takes place, the verb remains unchanged – no vowel-prefixes are observed; Yet through comparison it is possible to mark out a so called **Neutral Version**.

So, regarding the category of version there are three different forms: subjective, objective and neutral versions. The neutral version in Laz has no marker, the subjective version is expressed through the morpheme *i-* and the objective version – by the morphologically defined allomorphs: *u-*, *i-*, *a-*.

Examples of version

Neutral version S, (IO), (DO)	Subjective version S→IO(=S)>∅ (S, DO→IO(=S)>∅)	Objective version			
		Transitive verbs S, DO→IO		Intransitive verb S→IO	
		IO=I/II	IO=III	active	passive
<i>do-p'-č'k'iri</i> (I have cut sth.)	<i>do-v-i-č'k'iri</i> (I have cut my sth.)	<i>do-g-i-č'k'iri</i> (I've cut you sth.)	<i>do-v-u-č'k'iri</i> (I've cut sth. for him)	<i>v-u-bir</i> (I am singing for you)	<i>m-a-giben</i> (It is boiling for me)
<i>byaps</i> (S/he shaves sb./sth.)	<i>i-byaps</i> (He shaves himself)	<i>m-i-byaps</i> (S/he shaves sth. for me//my sth.)	<i>u-byaps</i> (S/he shaves sth. for him//his sth.)	<i>do-v-i-q'uri</i> (I shout to sb.)	<i>m-a-q'vilen</i> (It is slaughtering for me)
<i>bonums</i> (S/he washes sb.)	<i>i-bonums</i> (S/he washes him/herself)	<i>m-i-bonums</i> (S/he washes my sth.//sth. for me)	<i>u-bonums</i> (S/he washes his/her sth. for sb.)	<i>m-i-k'ank'al-s</i> (My sth. shakes//It shakes for me)	<i>m-a-mbinen</i> (It is binding for me)

(or, on the contrary, due to the absence of reflexive pronouns, subjective version form in Laz mainly expresses the meaning of reflexive).

Causatives

If in the course of increasing of verb-valency an agent appears to bear the role of an initiator, "forcer"⁴⁴ of an action, not only the number of verb arguments increases but also changes the functional qualification of the arguments structure.

In Laz (similar to other Kartvelian languages) such a change is followed by the structural, morphological changes of a verb form: the vowel-prefix *o-* appears and a verb root becomes complicated either by the suffix *-in* or by a so called series marker *-ap* (see below, *Series of tense-mood combinations*) that further can't be qualified as a series marker, as far as it merges with a verb root and remains in all tense forms; at the same time in the present tense forms this *-ap* is followed by a formally similar *-ap* marker⁴⁵ which according to a common rule must be removed to the second series forms. Hence, the circumfixes *o- -in* and *o- -ap* might be suggested as causative markers. As for the changes of the verb arguments structure there are two options:

- A transitive verb transforms into a tri-personal one: the agent-initiator is actualized as a subject; the former subject transfers into an indirect object; an indirect object (if any, viz. the verb is initially tri-personal) loses its functional status of the argument and becomes an adverb⁴⁶; the direct object's qualification remains unchanged;
- An intransitive verb transforms into a bi-personal transitive verb: the agent-initiator is actualized as a subject; the former subject becomes a direct object, and the indirect object (if any, viz. the verb is initially bi-personal) loses its functional status of the argument and becomes an adverb.

Examples of causative forms

Functional changes	Present	Aorist
bi-personal transitive verb: Ag _{int} →S, S→IO, DO=DO (S/he writes→S/he makes sb. write)	<i>č'ar-up-s</i> → <i>o-č'ar-ap-ap/am-s</i>	<i>o-č'ar-ap-u</i>
tri-personal transitive verb: Ag _{int} →S, S→IO, DO=DO, IO→ADV (S/he washes sth. to sb. →S/he makes sb. wash sth. for him/her)	<i>bon-um-s</i> → <i>o-bon-ap-ap/am-s</i>	<i>do-(o)-bon-ap-u</i>

⁴⁴ "Causation" in its wide sense may mean "giving a permission" as well; usage of causative forms in this sense in Laz is quite frequent (Hollisky 1991).

⁴⁵ The *-ap* series marker is documented in Khopa; in other dialects of Laz it is substituted by *-am*.

⁴⁶ An indirect object is given in Allative or Ablative cases and doesn't govern verb agreement models anymore (see below, *Syntax*).

mono-personal intransitive verb: Ag _{int} →S, S→IO (S/he dies →S/he kills sb.)	<i>yur-u-n</i> → <i>o-yur-in-ap/am-s</i>	<i>o-yur-in-u</i>
bi-personal intransitive verb: Ag _{int} →S, S→IO, IO→ADV (S/he sings for sb. → S/he makes sb. sing for sb.)	<i>u-bir-s</i> → <i>o-bir-ap-ap/am-s</i>	<i>o-bir-ap-u</i>

Nearly all the vowel-prefixes are poly-functional and are used for various additional purposes as well; e.g.: *u-* appears in evidential forms, also to introduce an indirect object not expressing an objective version; *i-* appears in some verbs with concrete semantics representing neither voice nor version forms; etc. (Holisky 1991).

Above presented interpretation of vowel-prefixes as valency changing markers seems more adequate as far as it gives a possibility to generalize all specific cases and give a comprehensive analysis of the semantics and the functions of pre-root vowel-prefixes:

- *a-* marks out the increase of verb valency when (1) Agent or Initiator of an action appears in the verb arguments structure (resp. causatives and equal to causative forms); or (2) Addressee mostly (but not always) showing possessive-benefactive relations is added to the verb argument structure (resp. bi-personal passives usually expressing the meaning of potentialis);
- *u-/i-* marks out the increase of verb valency to introduce an Addressee-Possessor-Benefactive into the verb arguments structure (resp. objective version) or to add a pure Addressee that doesn't mean possession at all;
- *i-* marks out a decrease of verb valency when in the verb arguments structure disappears either an Agent (resp. mono-personal passives often expressing the semantics of potentialis) or Addressee-Possessor-Benefactive (resp. subjective version mostly expressing the semantics of reflexive).

(5) ROOT

The verb root is stable in Laz and the Common Kartvelian verb-flexibility models is quite unusual there (Gamkrelidze, Machavariani 1965). The verb-root-flexion is characteristic only for a small number of verbs with slight dialectic differences (full list of such verb roots is given in a work by G. Kartoza (Kartoza 2005).

(6) SERIES OF TENSE-MOOD COMBINATIONS

In the structural formula of a verb form the string of suffix morphemes is: **{(6) the formants of series-roots + (7) formants of imperfective + (8) formants of subjunctive and conditional mood}** contributing to grammaticalization of tense-mood various combinations

and creates three Series and 22 concrete forms called *Mtskrivi* (resp. *mc'k'riv*). by Georgian grammarians.

Basic morphosyntactic features to distinguish the Series are: complexity of verb-roots and inversion of S/O person-triggering markers in a verb form (resp. a Subject is represented by the person-triggering markers as a rule expressing the Object; whereas an Object itself is represented by the person-triggering markers usually showing the Subject).

In the **First Series** a verb-root is complicated by so called **Series Markers** (resp. *theme markers* – according to Shanidze terminology) that are not admitted in the **Second Series**⁴⁷; yet in the **Third Series** two lines of verb forms are allotted: the old (inversive according to subject-object cases and verb concord models) and the new (non inersive⁴⁸) ones.

The concrete verb forms of series are distinguished through complex formal markers, that mostly follow the principle of inflection: one marker expresses several meanings and, on the contrary, one meaning is expressed via a certain morpheme combination. The issue is also complicated by the dialectical differences.

Series (SR) and mc'k'rivs (M)

SR	M	Names of forms ⁴⁹	Example	Simplified glosses	Translation
I	1	Present	<i>čar-up</i> ⁵⁰ - (r)/θ/s	Root+Series Marker+Person Marker	S/he writes sth.
	2	Imperfect	<i>čar-up-t'-i/u</i>	R+SM+t'+PM	S/he was writing sth.
	3	Conjunctive-I	<i>čar-up-t'-a-s</i>	R+SM+t'+a+PM	That s/he writes sth.
	4	Imperfect evidential-I	<i>čar-up-t'-eren^x/ čar-um-t'-u-doren^v</i>	R+SM+t'+Auxiliary Verb+PM¹//R+SM+t' +PM+AV	S/he was writing sth. apparently

⁴⁷ The distinction between the syntactic features of I and II series (resp. various case patterns of the verb arguments structure) isn't valuable for Laz (see below, *Syntax*).

⁴⁸ According to N. Marr (Marr 1910) Am. Chikobava (Chikobava 1936) and others, inersive evidential forms in Laz remained only as relicts; though those forms with slight dialectical variations are quite spread and reveal the tendency of broadeningning (Kartozia 2005). In the presented table these non-inersive evidentials are given not as the separate series, but according to the relevant to stem-morphological-features within either the first or the second series forms.

⁴⁹ The names of concrete verb forms (resp. *mc'k'riv*) and patterns are given in accord with the table of series created by G. Kartozia (Kartozia 2005).

⁵⁰ Instead of Khopa-Chkhala *-ap-* in Vitse-Arkabe and Atina-Artashen *-am-* is used; Further, dialectic differences will be denoted by the following abbreviations: **x** = Khopa, **c** = Chkhala, **v** = Vitse, **ark** = Archabe, **a**=(Atin-Artashen).

	5	Conditional-I	<i>čar-up-t'-i/u-k'on^{x/}</i> <i>čar-um-t'-i/u-</i> <i>k'o(n)^{v/a}</i>	R+SM+t'+PM+k'on	If s/he writes sth.
	6	Future-I	<i>(r)t'asunon^{x/}</i> <i>(r)t'asen^{v/}</i> <i>ort'asen^a</i>	The present of AV and Main Verb	It will be – s/he writes sth.
	7	Future-I in past	<i>(r)t'asunt'u^{x/}</i> <i>t'ast'u^{v/}ort'asen^a</i>	The past of AV and MV	It would be – s/he wrote sth.
II 51	8	Aorist	<i>(do)-čar-i/u</i>	R+PM	S/he wrote sth.
	9	Conjunctive-II	<i>čar-a-s</i>	R+a+PM	S/he would write sth.
	10	Aorist evidential-I	<i>čar-e(le(r))en^{x/}</i> <i>čar-u-doren^v</i>	R+the present of AV	S/he wrote sth. apparently
	11	Aorist evidential-II	<i>čar-e(le(r))et'u^{x/}</i> <i>čar-u-dort'u(n)^v</i>	R+the past of AV	S/he had write sth. apparently
	12	Aorist conjunctive	<i>čar-e(le(r))et'as^x</i>	R+AV+a+PM	that s/he wrote sth.
	13	Conditional-II	<i>ar-i/u-k'o(n)^{a/v/c}</i>	R+PM+k'on	if s/he wrote sth.
	14	Future-II	<i>čar-a-s-unon^{x/}</i> <i>čar-a-s-(r)en^{v/a}</i>	R+a+PM+the present of AV	S/he must write sth.
	15	Future-II in past	<i>čar-a-s-unt'u^{x/}</i> <i>čar-a-t'-u^{x/v}</i> <i>čar-a-s-ert'u^a</i>	R+a+PM+the past of AV	S/he might wrote sth.
	16	Conditional of aorist evidential	<i>čar-e(ler)e-t'-u-</i> <i>kon^x</i>	R+AV+t'+k'on	If s/he had written sth. apparently
	17	Future-II of past evidential	<i>čar-a-s-unt'eren^{x/}</i> <i>čar-a-t'-udoren^{arq}</i>	R+a+AV	S/he must wrote apparently
	18	Conditional of future in the past	<i>čar-a-t'-u-</i> <i>k'o(n)^{x/arq}</i>	R+a+PM+k'on	If s/he would wrote sth.
	19	Inversive evidential-I	<i>i/u-čar-u-n</i>	<i>i/u+R+PM</i>	S/he has written sth. apparently

⁵¹ The forms of the second series As a rule the verbs that according to their semantics exclude imperfective-perfective opposition of an action lack the forms of the second series; such verbs mainly are the procedural, static verbs.

III 52	20	Inversive evidential-II	<i>i/u-čar-u-t'-u</i>	<i>i/u+R+u+tPM</i>	S/he had written sth. apparently
	21	Inversive conjunctive-III	<i>i/u-čar-u-t'-a-s</i>	<i>i/u+R+u+t'+a+PM</i>	S/he would had written
	22	Inversive conditional-III	<i>i/u-čar-u-t'-u-k'o(n)</i>	<i>i/u+R+u+t'+PM +k'on</i>	If s/he s/he had written

Some remarks and generalizations⁵³ – several models are obviously distinguished;

- Non-inversive evidentials are the constructions created through an auxiliary verb; they formally oppose the derived from a simple verb root forms;
- The forms of future tense (which mostly express the modal meanings) are also the constructions built by an auxiliary verb and create either complex (Future-I and Future-I in the past) or composed (all the other future) forms;
- In all conjunctive mood forms the suffix *-a-* is presented;
- The suffix *k'o(n)* expressing the conditional mood always comes verb-finally after the person markers;
- Past imperfect is formed via *-t-* found in all the series (as in simple so in complex) where the semantics of imperfective aspect is maintained;
- Present tense root spreads by so called so called series markers that give various dialectically and morphologically different allomorphs :
 - *-um/-am/-om/-im/-em-* (in Vitse-Arkabe and Atina-Artashen);
 - *-up/-ap/-op/-ip/-em-/* (in Khopa-Chkha).
 - Between them the allomorphs with *a* and *u* vowels are more frequent;
 - Sporadically are met *e-* vowel variants as well;
 - Peculiar for I series passive forms are the endings: *-e* and *-u*.
 - In texts and/or spoken language sporadically may be stated the allomorphs: *-umer (umel)/-on/-an/-in/-olem/-Ø-* as well;

⁵² These peculiar inversive forms are characteristic only for the I- and III-class verbs.

⁵³ For the variations of concrete forms and possible explanations see (Kartozia 2005).

The functions of tense-mood forms are less studied and the issue definitely needs further investigation.

- I/II and III person stem forms create the dichotomies changing according to tense-mood forms (see Holisky):

	I/II person	III person	
		Singular	Plural
present and related to it tense forms	-r (with consonant-ending stems in present) / $\emptyset$	-n (with present; and inversive evidential-I) / -s (conjunctive)	-an (with present) / -nan (with present; and evidential-I)
past and related to it tense forms	-i	-u	-es
all forms where pre-root vowel-prefixes are observed	i-	u-	

Suppletion

The number of verbs with the peculiar conjugation is quite low in Laz. Some verbs show suppletion according to I and II series roots: *k-ip : q'v* (to do), *(o)r : q'v* (to be), *zopon^x/iturs^a : tkv* (to say), *mxor : č'k'om* (to eat), *ulu : xt/xt* (to go), *mer : y* (to bring); there also occurs a suppletion according to a number – *zin : by* (to scatter) and noun's animation *q'on : yun* (to have sth. : sb.), *(n)žir : d(v)* (to lay : to put).

ADVERBAL NOUNS

Derived names (resp. *masdari* = **Infinitive**) in Laz are formed by adding *o-* *-u* circumfix to a verb-root⁵⁴; e.g.:

c'ališ-ap-s → *o-c'ališ-u* (working)

č'ar-up-s → *o-č'ar-u* (writing)

žir-op-s → *o-žir-am-u* (watching), etc.

In *infinitives* with *preverbs* *prefix* part of *circumflex* disappears:

do-berg-u (weeding)

me-čam-u (giving)

mo-č'ar-u (writing to sb.), etc.

Derived from the verb adjective (resp. **Participle**) is of different types giving various models (Nadareishvili 1962):

⁵⁴ Sometimes the series markers are found in infinitives, though quite often it is different from a SM identified in a correspondent present stem.

Participle models

	Active ⁵⁵	Passive		
		Past		Future
		Positive	Negative	
Markers	<i>m-/ma- VR - u/-e/-ale/-ø</i>	<i>VR-e(r)/-el</i>	<i>u-VR-u</i>	<i>no-/na- VR -e/-ø, o-VR-al/o⁵⁶-VR-on</i>
Interpretation	Somebody who carries out the action expressed by a verb root (VR)	Something that is a result of VR	Something that is not a result of VR	Something that is expressed by VR should be done
Examples	<i>m-cxun-u</i> (a counsellor) <i>m-k'id-ale</i> (a builder) <i>ma-k'vand-e</i> (Sb. who ruins sth.)	<i>t'ax-er-i</i> (broken) <i>gub-er-i</i> (boiled) <i>mek'ir-el-i</i> (tied)	<i>u-gib-u</i> (unboiled) <i>u-tas-u</i> (unsown) <i>u-gur-ap-u</i> (uneducated)	<i>no-t'ax-e</i> (must be broken) <i>na-gor-e</i> (good-looking) <i>o-šum-on-i</i> (drinks) <i>o-č'k'om-al-e</i> (food)

In Laz conjugated verb is frequently used as a participle modifier (this is the specificity of Laz⁵⁷) and along with the nouns the verbs are also declined) (Kartozia 2005) e.g.:

- *he-na iškidu-ši noyamisa oxori mušis t'u.*

The fiancé of the drowned man (=that who got drowned-GEN) was in her house.

⁵⁵ To derive an active participle sometimes Turkish suffix *-ži* is used as well; e.g.: *yayal-e-ži* (a speaker, locutor).

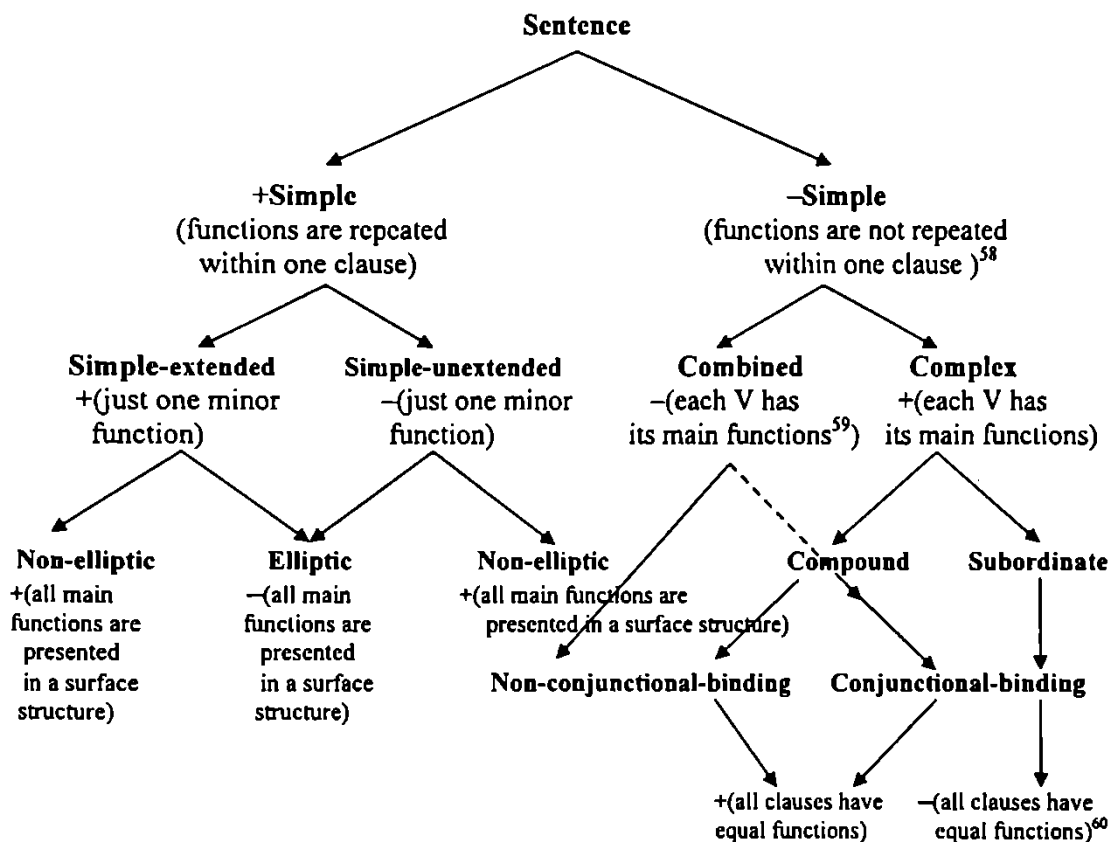
⁵⁶ In verb forms with preverbs the prefix *o-* of the circumfix is lost (Danelia 2006).

⁵⁷ Declension of verb forms might be the result of Turkish influence (Djikia 1967).

IV. SYNTAX

Specificity and complexity of the Laz verb stipulates peculiarities and complication of its sentences and syntactic constructions. According to the Georgian grammatical tradition the verb (V) and its arguments (resp. functional categories of S-DO-IO) are qualified as the **Main functions**, and all the other members of a sentence (Object-complement – COM, Adjective – AD, Adverb – ADV) – as the **Minor** ones.

Specific relations existing between these main-minor syntactic functions give grounds to define a sentence as **Simple, Combined and Complex** (as compound so subordinate):

⁵⁸ It is possible to repeat, duplicate as the Main so Minor functions; in the latter case a repetition of functions mean that of just structurally homogenous and semantically opposed functions (COM, ADJ, ADV).

⁵⁹ That is, either one V is linked with more than one main function or, on the contrary, one main function is linked with more than one verb.

⁶⁰ That is, one clause has main function and others – subordinate.

SIMPLE SENTENCES

In general, the Kartvelian (resp. the South-Caucasian) languages show split-ergativity defined by two restrictions:

- (1) Verb classes;
- (2) Tense-mood series.

These two restrictions function variously in Kartvelian languages from the view point of verb-arguments different representation through either the Ergative or Nominative constructions' case patterns. As for the Dative (so called inersive) subject non-canonical constructions, their defining features are more or less⁶¹ similar for all Kartvelian languages and are limited to affective verbs and the third series evidential form, to the subjects of the I- and III-class verb forms; and in Laz the forms of potentialis are also added to them. Although Laz shows the tendency of preserving the Dative indirect object alongside the Dative Subject in inersive forms: An indirect object of tri-personal inersive verbs in the third series instead of Allative case stands in Dative on the one hand, and the subject of inersive forms strives to be represented in ergative case – on the other (Kartozia 2005); that is the tendency of destroying inersive constructions.

Above mentioned (1) and (2) structural features are the restrictions defining either ergative (precisely – broadened ergative, as the subject of III-class verbs is also in ergative) or nominative constructions. In Georgian and Svan both restrictions are functioning, while in Megrelian and Laz the situation is simplified and only one of them is preserved:

- In Georgian and Svan both restrictions are valuable: only in the second series and only the subject of I-/III-class verbs are in Ergative;
- In Megrelian only the second restriction is functioning: the subject of a verb in the second series forms is always in Ergative;
- In Laz – only the first is distinctive: the subject of I/II-class verbs is always in Ergative.

So, in Laz the model of simple-unextended sentences (resp. arguments structure of a verb) is changed only according to the verb class case patterns (see above, *Morphology: Verbs*). I- and III-class verbs in the third series forms follow the characteristic for IV-class case pattern; yet, they reveal the tendency of maintaining an ergative pattern that is canonical for them in the second series forms. Such a tendency of unification is usual for intransitive verbs with inersive interpretation as well and in such case inersive subject strives to be represented instead of the Dative in Nominative case like the other (resp. non-inersive, canonical) intransitive verbs' subject (Kartozia 2005). But all these are just tendencies mostly

⁶¹ The difference might be from the viewpoint of a concrete affective verb inersive interpretation: a verb can be non-canonical in some Kartvelian languages whereas in another language the verb with the same semantics can reveal a canonical structure; e.g.: Georgian *v-ici* : Megrelian *m-ici*: Laz *m-iškure* (I know).

characteristic for individual speakers and, in general, the canonical patterns create the basis for simple un-extended sentences.

Models of simple unextended sentences

I-class			II-class			III-class			IV-class		
S	DO	(IO)	S	–	(IO)	S	–	(IO)	S	DO	IO
ERG	NOM	DAT	NOM	–	DAT	ERG	–	DAT	DAT	NOM	DAT/ALL

Examples:

- I-class verb: *emu-k ia do-č'ar-u*
 3.SG-ERG S.SG.NOM PR-write-AOR.S.3.SG
 He wrote it.
k'ulan-epe-s ar-ar tane mac'k'ind-epe k'o-mo-d-u
 woman-PL-DAT one-one finger.NOM ring-PL.NOM AFF-PR-mother-AOR.S.3.SG
 He put a ring on the women's fingers one after one.
- II-class verb: *bere go-ndun-u-n*
 child.NOM PR-loss-AOR-S.3.SG
 A child is lost.
- III-class verb: *bere-k i-mgar-s*
 child-ERG CV-cry-PRS.S.3.SG
 A child is crying.
- IV-class verb: *emu-s ia u-non*
 3.SG-DAT 3.SG.NOM SINV.3.CV-like-PRS.OINV.3.SG
 S/he wants that.

These formal relations existing between the main functions and the verb are intensified by the rules of number agreement (Ezugbaia 2010) which alike the other Kartvelian languages make the I/II–III person dichotomy obvious:

- SI/SII always agrees with the verb in number;
- SIII agreement is restricted and depends upon its animateness;
 - If it is inanimate no agreement takes place;
 - If it is animate, agreement is further conditioned by a verb concrete semantics and morphological class: the active verbs agree with a noun more often, and the passives – rarely;

- As for objects, OI/OII always (with no restrictions) agrees with a verb in number and with OIII – never.⁶²

UNMARKED ORDER OF THE MAIN FUNCTIONS IN A SIMPLE SENTENCE in Laz is as follows:

{S-IO-DO-V}

TRANSFORMATION OF ARGUMENTS STRUCTURE INTO NP (resp. adverbial constructions)

Arguments structure that makes the basis for simple relations existing in a simple un-extended sentence might be transformed to a noun constructions (resp. NP) where a verb becomes an adverbial noun (either infinitive or participle) and arguments change their case forms. Adverbial noun itself as an NP may appear in the role of main functions in a new arguments structure and according to this new qualifications must be marked as either S, or IO, or DO. In Laz such transformations imply the following changes of case forms (Kartozia 2005):

- Direct object of arguments structure turns to Nominative; e.g.:

mamudi-k diška o>k'vat<u-s qo-gyoč'k'-u.
Mamud-ERG wood.NOM cut<INF>-DAT AFF-begin-AOR.S.3.SG
(Mamud began to chop a wood.)

Here, previous arguments structure: *Mamud chops the wood* – is transformed to NP: *diška o>k'vat<u-s* (to chop a wood), where former DO *diška* has become the adjective of an adverbial noun (resp. infinitive) *o>k'vat<u-s*; The case of derived NP is the Dative as far as it is actualized as the DO of the verb: *qo-gyoč'k'-u*, creating a new construction (resp. simple sentence): *mamudi-k diška o>k'vat<u-s qo-gyoč'k'-u* (Mamud began to chop a wood.)

- Indirect object of an intransitive verb turns to Dative; e.g.:

skani k'ulani-a bič'i-čkimi-s mečam-u m-inoni-a.
your.NOM daughter.NOM-Q.1 son-my-DAT give-INF SINV. I -want-Q.1
I want to give your daughter (to marry) to my son – I said.

- Subject of an intransitive verb turns to Nominative; e.g.:

mač'ank'ank'ala-pe mo-xtim-ap-a-ša
matchmakerPL.NOM PR-go-SM-ALL-to
sumi-ti oda-s g-i-q'oun-t-a-s.
three-all room-DAT SINV.2-have.sb-IMP-SBJ.OINV.3.SG
Keep them inside the room until the matchmakers come.

⁶² The same agreement rules take place with the inversive verbs – functional qualification of their arguments define the agreement models.

- Subject of transitive verb turns to Genitive; e.g.:

<i>ko-zir-e</i>	<i>xolo</i>	<i>p'ap'a.</i>
AFF-see-PASS.AOR.S.3.SG	also	priest.NOM
<i>c'q'ari-š</i>	<i>šoleri.</i>	
water-GEN	wet.PTC.NOM	
He also saw the priest who got wet.		

- Indirect object of a transitive verb turns to Genitive; e.g.:

<i>iši</i>	<i>koči-ši</i>	<i>zirapa</i>	<i>va</i>	<i>u-nt'-u.</i>	
he.himself _{GEN}	man- _{GEN}	show. _{NOM}		not	SINV.3.CV-want-
PST.OINV.3					

He didn't want to show exactly this man.

Thus, in the result of transformation of arguments structure to an adverbial NP there appears a minor function Adjective and a simple unextended sentence becomes a simple extended one.

SIMPLE EXTENDED SENTENCES

In General, in above given models of simple sentences it is possible to modify main functions of a simple sentence: any Noun may be modified by an Adjective, and a Verb – by an Adverb; moreover, both as an Adjective so an Adverb can be more than one. In such cases, if on the one hand an Adjective and on the other Adverbs are structurally and/or semantically different the sentence doesn't change basic links to its arguments structure and therefore, it doesn't change the qualification, that is – it remains a Simple Sentence. Certain formal links are being established between the main and the minor functions and the special rules of **governance** (when a Noun or a Verb requires certain form of the Modifier that is added in the result of extension) and/or **agreement** (when the Argument and its Modifiers are formally agreed) start to operate. When such formal links are not necessary (viz. there is no trace of either governance or agreement), according to Georgian grammarians we simply have **adjustment** of an extender to the extended member of a simple sentence.

Noun extension: Adjectives

The adjective may agree and/or be governed by any noun realized as a main function. According to this there are sorted out Possessive or Attributive constructions following the main models of declension (resp. paradigms) and maintain all regularities of case-number changes (see above, *Morphology: nouns, Adjective*)⁶³.

⁶³ In general, Laz-Megrelian (resp. Zan) branch of the Kartvelian languages strives for unification of the models and restricting rules. This tendency is particularly strong in Laz and two different paradigms of NP declension (the pre-posed and post-posed models) also strive for a formal unification – a modifier in an inverted model sometimes doesn't show a case marker right the way it should be in an unmarked word order; or the head noun which according to the canonical paradigms must be declined doesn't show case marker and the modifier itself is declined.

Unmarked word order in a simple extended sentence

If structurally and semantically different adjectives linked with a head noun are more than one (though in Laz NPs with more than two adjectives are quite rare), they line up before a Noun in a certain unmarked order⁶⁴ (Holisky 1991):

**{DEMONSTATIVES – POSSESSIVE ADJECTIVES⁶⁵ – QUANTIFIERS – NUMERALS –
ADJECTIVES or PARTICIPLES}⁶⁶.**

Examples:

- *ham žur arkadašepe* (that two friends);
- *čkimi maotxa skiri* (my fourth child);
- *am k'očiši mteli didi kitabepe* (this man's all great books);
- *ar alt'uniši hemani* (one golden bath).

Adjectives make it possible to extend any noun and in the result the arguments are realized not by a simple noun but by a NP that doesn't influence the unmarked order of main functions: in simple extended sentences the unmarked order of unextended ones is preserved: {S–IO–DO–V} and this order is just a "lengthening" by pre-posed or post-posed NPs. It is very rare to have all three NPs corresponding to verb arguments (particularly if a head noun is represented by a pronoun).

The information structure of a sentence stimulates certain reordering of unmarked order: Focus (particularly a contrasting focus) occupies the pre-verbal position (mostly sentence initial) if this position is not occupied by a negative particle and/or a question word. If a sentence implies as a negative particle so a question word, their order is strictly defined (Holisky 1991):

{QUESTION WORD – ... – NEGATIVE PARTICLE – VERB}

Verbs extension: adverbs and/or complements.

If a noun's extension makes up one unity – a noun phrase (resp. NP), verb extension through various adverbs⁶⁷ (resp. Adverbial Modifiers) or nouns postpositional forms (resp.

⁶⁴ The post-posed order is acceptable as well; moreover, it could be said, that if a head noun is a possessive pronoun, post-posed order is the canonical one (Kartozia 2005).

⁶⁵ As far as in Laz a verb or sometimes the whole sentence can be declined, this position can be occupied by more complex constituents as well (see above, *Adverbial names*).

⁶⁶ Any reordering of an unmarked order changes the information structure of a sentence – the foregrounded (either topicalized or focused) part of information strives to occupy the initial position.

⁶⁷ Adverbs itself can be as a primary, non-derived ones so a secondary, derived ones. Derived adverbs are produced from nouns by some special cases (mostly Allative /Ablative) or postpositions. As far as

Complements) can also give one unity – a verb phrase (resp. VP). In such cases, various modifiers of place, time, manner, purpose, etc. – are actualized and no formal changes are observed; so, we deal with only the third kind of linkage – adjustment. A verb phrase can be discontinuous – an adverb could be split up from a head verb by NPs and/or can occur in a sentence initial position as well (even in an unmarked sentence)⁶⁸. If a verb is focused, an adverb usually follows a verb. Unmarked orders for an adverb and complement is less studied still there could be marked out one tendency: Adverbial modifiers of place come after the adverbial modifiers of time (Holisky 1991).

Examples:

- *ma ači dult'a va m-a-xon-e-n.*
I now thing.NOM not SINV.1- PASS-do-PASS-S.3.SG
I can't do anything now.
- *lazistani-s oč'ilu dido zori re-n.*
Lazistan-DAT get.married very difficult be.PRS-S.3.SG
In Lazistan it is very difficult to get married.
- *xorci i-gib-e-n morderi č'ukani-te.*
mcat.NOM PASS-boil-PASS-S.3.SG big pan-INS
Meat is being boiled in a big sauce-pan.

ELLIPTIC-NONELLIPTIC SENTENCES

If surface realizations of a simple sentence does not show any of the arguments (resp. main functions: S, DO, IO, V⁶⁹) the simple sentence is defined as an elliptic one (those elliptic arguments still define the structure of a sentence and can be represented formally as well, e.g., via person markers); if all arguments are actualized – a sentence is called the elliptic. Minor functions don't have any effect on this point of sentence type definition.

COMBINED SENTENCES

A sentence is defined as a combined one if and only if its syntactic functions are repeated the way that their structural homogeneity is maintained:

in Laz there is no special Adverbial case (as it is in other Kartvelian languages), there can be found adjectives (usually in Nominative case form that is equal to a noun stem) in the function of adverbial modifiers as well. There is just only one syntactic feature that helps us to differentiate the functions of an adjectives: An adjective that is linked with a verb and creates a VP could be qualified as adverbial modifier, while an adjective linked with a noun and creating an NP is qualified as an attribute.

⁶⁸ This kind of NPs splitting is excluded in an unmarked (resp. unmarked from the view point of information structure) sentences.

⁶⁹ Deletion of a verb is almost excluded in Laz and the sentences with verb-ellipsis are permitted only in dialogs and in short answers.

- The basic arguments structure is not destroyed; that is, repeated main noun functions (two or more S, DO, IO) are linked and refer to one and the same verb and, vice versa, repeated verb functions are oriented to structurally (and not referentially) one and the same subject.
- Structural and semantic homogeneity of minor functions are not destroyed.

In general, repeated, reduplicated homogeneous arguments may be unified as via a conjunction so without it⁷⁰.

Some rules defining the binding of repeated functions are the following:

- *do* – during the binding of nouns via the conjunction *do* (and), the conjunction usually precedes the last noun and a case marker goes only with it; other nouns are presented as a stem that is equal to Nominative⁷¹;
- *do* – can be used several times as well; in such cases only the last noun will be presented by a case marker;
- Situation is different with number agreement – each repeated noun takes the marker of plurality;
- In case of conjunction-free binding without – all repeated nouns show case markers, yet, sometimes a noun that precedes the last one is not declined;
- During the verb repetition of normally the first appeared verb triggers arguments structure case patterns.

While the repetition of minor functions such binding rules are not necessary as the adjectives formally follow the basic model of declension where adjectives are not declined; and adverbs basically are formally unchanged words.

COMPLEX SENTENCES

A sentence is defined as complex if an independent arguments structures are repeated and create independent clauses; that is, one and the same group of noun functions (two or more S, DO, IO) must be oriented towards its own verb and create independent arguments structure (resp. clause); on the contrary, repeated verbs must be linked to their own subjects and create separated clauses as well.

If clauses have identical syntactic strength and among them are not observed the main and syntactically dependent clauses they ground on a simple principle of compound coordination – and the sentence is a complex **Compound one**; vice versa, if among clauses one could be

⁷⁰ In complex subordinate sentences conjunctions seem to be obligatory.

⁷¹ For such a binding some other conjunctions are used as well; e.g.: contrasting conjunction *var(n)a* (neither ... nor) and others (see below, *Complex compound sentence*).

qualified as a main and all the others as dependent – that is their binding is based on the principle of subordination – the sentence is a complex **Subordinate** one.

COMPOUND SENTENCES

Coordinative binding of clauses might be implemented either through conjunctions or without them. With regard the character of coordination and the semantic nuances creating semantic basis for coordination, there could be distinguished several types of conjunctions: the coordinating, opposing and contrasting ones.

In Laz compounding conjunctions are: *do* (and), *ya-ya/yada* (either ... or), *ne-ne* (neither ... nor), *ama/hama* (but), *ok'ule* (and ... then). The first two repeatedly appear in the beginning of each clause, and the rest two just only in the beginning of a last clause.

Holisky focuses on one peculiar construction in Laz expressing the coordination of clauses (Holisky 1991), where the tense and cause-effect relations are reflected not in the first clause (that logically would be more predictable) but follow the second clause together with the conjunction *do* that because of this appears in the end of a compound sentence; e.g.:

- *ngeni* *nža-s* *ko-yonč'-u-ki*,
calf.NOM tree-DAT AFF-hang-AOR.S.3.SG-CONJ
but'k'a *č'k'om-a-s-en-ya* *do*.
leaf.NOM eat-SBJ=S.3.SG-FUT-Q.3 and

He tied the calf to the tree (because he thinks) that (the calf) will eat the leafs.

It is obvious that for the Laz language structuring of cause-effect relations as subordinate constructions is of primary priority, where the index of subordination – the conjunction *-ki* (=that) is presented and coordinating conjunction is redundant; despite this fact, the conjunction *do* is presented and fulfils not the function of subordination, but the function of binding in narration. Application of *da* in this function is wide-spread in old Georgian and familiar for modern Georgian (particularly in narrative texts) as well. The only difference is that the binding *da* usually begins a clause and never appears in the end of a sentence.

SUBORDINATE SENTENCES

During the subordination, as a rule there occurs subordinate conjunction and its deletion is less acceptable.

In Laz various particles, case markers and/or postpositions are functioning as subordinate conjunctions (Chikobava 1936):

- Borrowed from Turkish *-ki* / *či* (in Atina);
- Greek *ot'i*;
- *na* (the particle “that” in function “if”);
- *ši/s/is/si/sis* (that, while, when);
- *ši/s/is/si/sis + uk'ule/k'ule* (after); *ši+k'ule* → *č'k'ule*
- *ša/ša-kis* (until);

- *šeni* (as far as);
- *steri* (as, like).

All these “conjunctions”, except the particles *na* and *is/si* are either case markers or postpositions.

In Las relative pronouns or adverbs that form relative clauses in Georgian are not distinguished at all and therefore can't fulfil the function of a conjunction. Thus, relative sentences in Laz are unable to create a separate structural type.

Some structural features of subordinating binding (Chikobava 1936; Kartoziya 2005):

- *na* particle starts the subject/object depended clauses, serves as a conjunction and mostly is found in a pre-verbal position of a depended clause; if the particle *na* binds a conditional depended clause, it follows the verb;
- All other particles are found in the function of conjunction within the various types of subordinate sentences and mostly occupy the post-verbal position;
- *ki / čī*(in Atina) as a rule is in the conditional depended clause and as far as the unmarked position of a verb is the sentence-final and the depended clause follows the main clause, *ki / čī* ends the whole complex subordinate sentence;
- *ot'i* in contrast to *ki / čī* starts the conditional depended clause;
- *ši/s/is/si/sis* particles that are considered to be markers coming out from the Dative and/or Genitive cases. They are found as conjunctions in adverbial depended clauses of time: *ši* – more or less in all dialects; *s / is / si / sis* – in Atina-Artashen and sporadically in Arkabe; in Vitse only *is* – is found. Their distribution through the dialects where all variants are more or less documented seems to be positional: *s/sis* are found after vowels, *is* – after consonants. Final *s* may weaken or even disappear and there appear *i/→y* allomorphs;
- *uk'ule / k'ule* postpositions come after the above mentioned adverbial depended clause conjunctions *ši/s/is/si/sis* giving additional meaning characteristic for the conditional sentences; *čk'ule* variant is also spread and must be the result of a *š+k'ule → č'ule* phonetic variation;
- *šeni, steri* postpositions can also be used as conjunctions. They appear in the post-verbal position. Another particle *na* is also obtained along with the above mentioned ones in its usual pre-verbal position of the depended clause; that means that duplication of particles take place – pre-verbally *na* and post-verbally *šeni, steri*;
- Sporadically some particles can be used as conjunctions as well:
 - *oras* (when, while)
 - *emušeni / hemušeni*^{11a}, rarely, *hun-ki / hum-ki* (that's why)
 - *sona* (where)

- *egere-na* (if)
- *mundes-na / mundes-ti* (when).

In Laz one type of a complex subordinate clause, so called cleft constructions are quite widely spread. Their function is changing the sentence informative structure (Harris 1991; Holisky 1991).

CLEFT CONSTRUCTIONS

As Cleft are called the constructions where a simple sentence transforms into a complex construction to mark out any part of information; for this purpose in various languages different strategies are used, though some universal features might be singled out (Harris 1993):

- A sentence is built by two clauses;
- One clause is the main one and the second – the depended one (mostly relative clause);
- Main clause includes the auxiliary verb “to be” and the foregrounded constituent of the information;
- According to a concrete language strategy, in a depended clause there could not be presented the conjunctions: relative pronouns or adverbs, subordinate conjunction, etc. Binding without conjunctions doesn't cause disorder to qualify this depended clause to be the relative one;
- The main function of such cleft constructions is the focusing of any constituent: either a noun phrase, or a verb phrase, or a postpositional phrase, or adverbs or adjectives, or the whole clause.

Such constructions are the answers to questions, e.g.: *Who has come?* This is a man who came. (here “a man” is focused).

While analysing cleft constructions A. Harris (Harris 1993) suggests the following interpretations:

- Contrary to Megrelian where this model mainly serves as a syntactic model for a focused constituent (resp. new information), in Laz it expresses a topic (resp. old information);
- In Megrelian (and universally in other languages) a foregrounded constituent of the information flow (resp. a focus) and the auxiliary verb “to be” are in the main clause, yet, in Laz the situation is specific and the basic feature of cleft constructions is: the verb “to be” and a foregrounded part are found in a depended clause:

- *arteyi k'ulani na ye-n, ka-gami-q'on-u amu-k*
 one.NOM girl.NOM that be.PRS-S.3.SG AFF-PR-bring-AOR.S.3.SG 3.SG-ERG
 As for the girl, he brought her out – (translation by A. Harris)

- In Megrelian a focus constituent is governed not by the auxiliary verb “to be” given in a depended clause, but by the main verb presented in the main clause; on the contrary, in Laz a foregrounded constituent is governed by an auxiliary verb presented in the depended clause.
- In Megrelian the conjunction (resp. particle) *ni* follows the verb of a depended clause and hence, closes the whole sentence; in Laz yet, corresponding *na* follows a topic and precedes the verb “to be”; both are in a depended clause usually preceding the main one.

In her work (Harris 1993) A. Harris has not given any examples of cleft questions similar to Megrelian that are spread in Khopa (at least according to our informants):

- *mi (r) en, na mulen?*
Who is s/he who is coming?
- *mu (r) en, na Ćarums?*
What it is that s/he is writing?
- *so (r) en, na mulun?*
Where it is that s/he is coming?
- *mundes (r) t'u, na moxt'u?*
When it is that s/he came?

These constructions in Laz as in Megrelian are used to represent a focus and the only difference is in some morphosyntactic feature: in Laz a focused constituent is governed by the main clause auxiliary verb “to be” in contrast to Megrelian where it is governed by the main verb of the main clause.

So, there can be distinguished two types of cleft constructions in Laz: The first (given in the work by A. Harris) contributing to the topic and the second – to the focus. Such discursive-functional difference supposedly provides the differences between them:

- The focus is in a main clause, whereas its background (resp. old information) is in a depended clause. The situation is contrary with topicalization: the topic is in a depended clause and the information collected about it – in the main one.

The construction formally mirrors the fact that regarding the information structures not only the topicalization of an old information is valuable (resp. narrative topic) but particularly the information showing what happens to a topic; the latter is expressed by the clause structuralized as the main one.

Comparative analysis of Laz and Megrelian cleft constructions has shown that Laz cleft questions demonstrate higher level of splitting than the Megrelian ones. In Laz the main clause is closed through morphosyntactic relations a foregrounded constituent is governed by a main clause verb and is always in Nominative, whereas in Megrelian the main clause is structurally open and its focus is governed by a verb presented in a depended clause:

Megrelian:

mu-su *re,* *č'aruns* *ni?*
what-DAT. be writes that?
What is it that s/he writes?

Laz:

mu *(r)en, na* *č'arums?*
what.NOM be that writes
What is it, that s/he writes?

In complex constructions there are also found the particles expressing an opposition between a direct and an indirect speech.

REPORTED SPEECH

Published Laz narratives often are the reports of the speech of another person represented mostly as complex subordinate sentences. Reported speech in Laz is generally just like the direct speech except a final particle that is added to a direct speech and transforms it to an indirect one. The particle mostly is added to a verb or to a constituent which seems to be informationally foregrounding as well.

The particles introducing the direct speech are the following (Chikobava 1936): *-a/-aya -deri/-dei, -šo, -ma*. Out of them:

- *-a/-ya* is used when a speaker (resp. first person) renders the speech of the second or the third person word by word (in this function in Athina, the Turkish borrowing *-deri/dei* is used);
- *-šo* occurs when a speaker renders the speech of the second person;
- *-ma* is used when a speaker repeats his own words or former thoughts.

These constructions often consist of the verbs expressing speech acts sometimes with emotionally coloured expressions: *to say, to request, to tell, to cry, to laugh, to get angry* and etc. but such verbs are not necessary, as far as the particles expressing a direct speech already have this meaning.

Thus, complex constructions are created, where one clause consists of the verbs expressing the act of speech, and the other – the reported speech involving direct speech particles. Formal links between the two sentences preserve the principle of subordination.

Examples:

- *tiliki-k – nek'na* *va* *go-m-a-nc'k'-e-n-ya.*
fox-ERG door.NOM ar PR-SINV.1-PASS-open-PASS-OINV.3-Q.3
The fox said, I can't open the door-he said.

- *titō markvali ko-do-skvi-t do k'o-p'-č'k'om-a-t-šo, tkvi*
each egg.NOM AFF-PR-put-S.2.PL and PR-S.1-eat-SM-S.1.PL-Q.2 S.2-say
Put each egg and let's eat them-you said.
- *ek'ule ko-p'-č'k'om-a-t-ma, g-i-c'umer-t.*
after AFF-S.1-eat-SM-SBJ-S.1.PL-Q.1 IO.2-OV-say. FUT-S.1.PL
Then we'll eat-I said, I'll say.

SENTENCE MODALITY

Structurally a sentence may be either simple, or complex, or combined. According to a content it may be either positive or negative and can express different moods: either narration (resp. indicative mood)) or question (resp. interrogative mood) or command (imperative mood).

Negative sentences in Laz are made up by the negative particles *va / va(r)* (in Khopa) appearing immediately before a verb, prosodically attached to it; and as there are no negative pronouns in Laz this is the only means to give a sentence the negative content (if some derivational models expressing the meaning “not-having” are not taken into account; see above, *Derivative models of nouns*).

Imperative mood is expressed through the similar to Georgian way expressed by a special tense forms of Aorist and Conjunctive mood.

Negative-Imperative (resp. prohibitive) is formed by a *mo* (don't) particle occurring in the position of *va/va(r)* negative particle and could be considered as its morphological variant.

As for **questions**, a general question (Yes/No system) is expressed through either a specific intonation (different from a narrative one) or an interrogative particle *i/ya*, that is mostly attached to a verb form and may be followed only by an direct speech particle and/or a conjunction coming after it; e.g.:

- *nana-s xua do-bon-i-i-ya-ša?*
mother-DAT body.NOM PR-wash- SM.S2.SG-QP-Q.3-CONJ
When you have washed the mother (her body)-he said?

Combining rules by G. Kartoziya (Kartoziya 2005)

- Question Particle *i* + Direct Speech Particle gives: *ya*→*iia* (Khopa, especially in Sarphi);
- In Sarphi as well, if a verb form ends in *-i*, there occurs *i-i-i-a* segment;

e.g., *ʒiri-i-a* → *ʒi-i-i-a* (through the loss of *r* in an intervocalic position): *va ʒiia?* (Don't you see sb.?) The segment can be simplified and in a Sarphi speech *i-i-i-a/i-i-a* parallel forms are found.

Special questions are formed by question pronouns and/or adverbs. The question particle doesn't exist and the special, question intonation as a rule is not preserved either. e.g.:

<i>a</i>	<i>bič'i-s</i>	<i>mušuni</i>	<i>atxoz-i?</i>
this	boy-DAT	why	through.out-AOR.S.2.SG

Why did you through out this boy?

If those particles are involved in the above mentioned morpheme string of simple verb forms, we will get a morphosyntactic model corresponding to simple verb forms.

- {(1) AFFIRMATIVE PARTICLE**
- (2) PREVERB(S)**
- (3) S/O AGREEMENT PREFIX**
- (4) CHARACTERISTIC VOWEL**
- (5) ROOT**
- (6) SERIES SUFFIX**
- (7) IMPERFECT MARKER**
- (8) TENSE/MOOD VOWEL**
- (9) EVIDENTIAL FORMS WITH -ERE-⁷¹**
- (10) S.3 AGREEMENT SUFFIX**
- (11) PLURAL SUFFIX**
- (12) FUTURE FORMANTS⁷³**
- (13) CONDITIONAL MOOD**
- (14) EVIDENTIAL FORMS⁷⁴**
- (15) QUESTION PARTICLE**
- (16) INDIRECT SPEECH PARTICLE**
- (17) CONJUNCTION}**

And finally, as an example you can see the text that is annotated according to the presented compendium of the Laz grammar.

⁷² The morpheme *ere* in this position is found in Khopa and is used to form evidential forms. This formant can only be followed by personal-number suffixes (10)-(11); it is incompatible with anything in positions (13)-(14).

⁷³ In Vitse-Arkabe, an unchanging *ere* is used. In Khopa, a fully inflected auxiliary *union* is found.

⁷⁴ In this position one of three unchanging suffixes *doren*, *dort'un*, *dort'as* are used in Vitse-Arkabe and Atina to form evidential forms. The positions (13) or (14) do not co-occur.

- აბაშია რ., მასალები ქართველურ ენათა ლექსიკის ისტორიიდან, საიუბილეო კრებული „გიორგი როგავას“, თბილისი, 1997.
- აბესაძე ნ., რომკავშირი ქართველურ ენებში, თსუ შრომები, ტ. 96, თბილისი, 1963.
- არონია ი., კომპოზიციები მეგრულ-ლაზურში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 2003.
- ალექსიში ირფან ჩალათაი, სოფელ თოლიქეთის გეოგრაფიული სახელწოდებანი, ქართველური ონომასტიკა, IV, „ინტელექტი“, თბილისი, 2010.
- ასათიანი ი., ზმნისნივები ლაზურში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1953.
- ასათიანი ი., ჭანური (ლაზური) ტექსტები (ხოფური კილოკავი), „მეცნიერება“, 1974.
- ასათიანი ი., ზანური პრევერბი და მიქცევიტ-უკუქცევიტობის საკითხი, საიუბილეო კრებული „გიორგი როგავას“, თბილისი, 1997.
- ახალაია ვ., ზანური ჰიპოტაქსის ძირითადი საკითხები, დისერტაცია, გორი, 1999.
- ახვლედიანი გ., ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თსუ, თბილისი, 1949.
- ბუკია მ., მეცხენეობისა და ცხენოსნობის ლექსიკა ზანურში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1999.
- ბუკია მ., რთულფუძიანი ტოპონიმები ლაზურში, ქართველური ონომასტიკა, IV, „ინტელექტი“, თბილისი, 2010.
- გაბუნია კ., ზმნისართის წარმოება და ფუნქციები ქართველურ ენებში, თბილისი, 1993.
- გამყრელიძე თ., სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგი საკითხი, საქ. სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1959.
- გამყრელიძე თ., მაჭავარიანი გ., სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1965.
- გაფრინდაშვილი შ., სპირანტთა აფრიკატიზაციის საკითხისათვის ზოგ იბერიულ-კავკასიურ ენაში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის VI (XII) სამეცნიერო სესიის თეზისები, თბილისი, 1955.
- გერსამია რ., სისტემატური, განმეორებადი მოქმედების გადმოცემა გილა ზმნის-წინის საშუალებით მეგრულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, თსუ, თბილისი, 2006.
- გიგინეიშვილი ბ., მრ კონსონანტური ჯგუფის სუპერაციისათვის ჭანურის ათინურ კილოკავში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №2, თბილისი, 1982.
- გიგინეიშვილი ბ., ქართველურ ენათა ბგერათშესატყვისობიდან (ქართ. თ: ზან. თ: სვან. შდ) საიუბილეო კრებული: აკაკი შანიძე – 100, თბილისი, 1987.

- გუდავა ტ., ერთი აფხაზური თანდებული ზანურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. VIII (3), თბილისი, 1947.
- გუდავა ტ., ზმნური (მეგრულ-ჭანური) სრულხმოვნობის ახსნის ცდა, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XI (7), თბილისი, 1950.
- გუდავა ტ., ო-ს უ-ში გადასვლის ზოგიერთი შემთხვევა ზანურ (მეგრულ-ჭანურ) ენაში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XXV (1), თბილისი, 1960.
- გუდავა ტ., ქართული ხალხური სიტყვიერება: მეგრული ტექსტები, I, პოეზია, თსუ, თბილისი, 1975.
- გუდავა ტ., გამყრელიძე თ., თანხმოვანთა კომპლექსები მეგრულში, კრებული „აკაკი შანიძეს“, თსუ, თბილისი 1981.
- გულუა ნ., ფრინველებთან დაკავშირებული ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში, თბილისი, 2006.
- დანელია კ., ვნებითი გვარის წარმოებისათვის კოლხურში, თსუ ძველი ქართ. ენის კათედრის შრომები, ტ. 19, თბილისი, 1976.
- დანელია კ., „რ“ ბგერათგანლაგების მომწესრიგებელი ფუნქციის შესახებ მეგრულში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, I, თბილისი, 1980.
- დანელია კ., მეგრულ-ჭანური ლექსიკა, ს.-ს. ორბელიანის ლექსიკონში. თსუ შრომები, ტ. 245, თბილისი, 1984.
- დანელია კ., სახელობითი ბრუნვის „ი“ ნიშნის ფუძესთან შეზრდის საკითხისათვის მეგრულ-ჭანურში, თსუ შრომები (ენათმეცნიერება, 10), 267, თბილისი, 1986.
- დანელია კ., მეგრულ-ჭანური ლექსიკის საკითხები, ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, II, თბილისი, 1991.
- დიუმეზილი ე., ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, თბილისი, 2009.
- ეზუგბაია ლ., მეგრულ-ლაზურის გრამატიკის საკითხები, „მერიდიანი“, თბილისი, 2010.
- ეზუგბაია ლ., მუ მესამე პირის ნაცვალსახელის მრავლობითის ფორმები მეგრულ-ლაზურში, საიუბილეო კრებული: გურამ კარტოზია – 75, თბილისი, 2009.
- თანდილაძე ა., მასალები ლაზურ-ქართული ლექსიკონისათვის (ხელნაწერი).
- თოფურია ვ., ოცობითი თვლის სისტემისათვის ქართველურ ენებში, თსუ მოამბე, 1926.
- თოფურია ვ., ზოგიერთი ბრუნვის გენეზისისათვის მეგრულ-ჭანურში, ენიმკის მოამბე, ტ. I, თბილისი, 1937.
- თოფურია ვ., ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, IV, ბუნებრივი კომპლექსისათვის, ენიმკის მოამბე, ტ. I, თბილისი, 1937.
- თოფურია ვ., სიტყვათწარმოქმნისათვის ქართველურ ენებში, IV, თსუ შრომები, XXX, თბილისი, 1947.
- თოფურია ვ., ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის ზოგიერთი საკითხი, იკე, XII, თბილისი, 1960.

- კარტოზია გ., მეშველზმნიანი მყოფადის წარმოებისათვის ჭანურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა XII სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბილისი, 1961.
- კარტოზია გ., მასალები ლაზური ზეპირსიტყვიერებისათვის, ქართული ლიტერატურის საკითხები, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1968.
- კარტოზია გ., მიცემითი ბრუნვის ნიშანი ზმნურ ფორმასთან ლაზურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1968.
- კარტოზია გ., ლაზური ტექსტები (ათინური კილოკავის ნიმუშები), საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, №4, თბილისი, 1970.
- კარტოზია გ., თანწყობითი სახელური ჯგუფი მეგრულ-ლაზურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი, 1971.
- კარტოზია გ., ლაზური ტექსტები, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1972.
- კარტოზია გ., არაინვერსიულ თურმეობითა წარმოებისათვის ლაზურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი, 1976.
- კარტოზია გ., ლაზური ტექსტები, II, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1993.
- კარტოზია გ., ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბილისი, 2005.
- კაჭარავა გ., სხვათა სიტყვის ნაწილაკები ქართულსა და ზანურში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, V, თსუ, თბილისი, 1950.
- კაჭარავა გ., ბგერათგანვითარებისათვის ზანურში (მეგრულ-ჭანურში), ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XVI, თბილისი, 1961.
- კიზირია ა., მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1982.
- კიზირია ნ., ჭანურის ბგერითი შედგენილობა, თბილისი, 1980.
- კიზირია ნ., თანხმევანთა წყვილები ჭანურში, იკე, XXII, თბილისი, 1980.
- კიზირია ნ., უკანანისმიერ ხშულთა აფრიკატიზაცია ჭანურის ათინურ კილოკავში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა გამყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 2, თბილისი, 1980.
- კოლხური (მეგრულ-ლაზური ენა), შემდგენლები: რ. ამირეჯიბი-მალენი, ნ. დანელია, ი. დუნდუა, „უნივერსალი“, თბილისი, 2006.
- ლემონჯავა ბ., შერწყმული წინადადება ზანურ ენაში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1996.
- ლომაია შ., ადგილისა და დროის ზმნისართები მეგრულ-ლაზურში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 2003.

- ლომთათიძე ქ., წინაენისმიერ სპირანტთა უძველესი სისტემისათვის ქართველურ ენებში, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XXIX, №2, თბილისი, 1962.
- ლომთათიძე ქ., -ქ სუფიქსისათვის მეგრულ ზმნებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმცოდნეობა, I, თბილისი, 1964.
- ლომთაძე ა., სპირანტებისა და აფრიკატების ფონეტიკური სახეცვლილებანი ქართველურ ენებში, „ქართული ენა“, თბილისი, 1999.
- ლომია მ., ჰიპოტაქსის საკითხები მეგრულში, თბილისი, 2005.
- მაკალათია ს., სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, „საარი“, თბილისი, 1941.
- მარგველაშვილი მ., მწკრივთა წარმოება მეგრულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1982.
- მარტიროსოვი არ., ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“ თბილისი, 1964.
- მაყაშვილი ა., ბოტანიკური ლექსიკონი, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1961.
- მაჭავარიანი გ., ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები ქართველურ ენებში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1953.
- მაჭავარიანი გ., საერთო ქართველური კონსონანტური სისტემა, თსუ, თბილისი, 1965.
- მაჭავარიანი გ., ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკა, ლექციების კურსი, თსუ, თბილისი, 2003.
- მელიქიშვილი ი., მარკირების მიმართება ფონოლოგიაში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1976.
- მელიქიშვილი ი., მარცვლის აგების ზოგადი პრინციპი და ხშულთა განაწილება CVC ტიპის ძირებში საერთო-ქართველურსა და საერთო-ინდოევროპულში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 4, თბილისი, 1979.
- მელიქიშვილი ი., სონორ ფონემათა განაწილების ზოგადი კანონზომიერება და ძირის სტრუქტურა საერთო-ქართველურში, „ენათმეცნიერების საკითხები“, V, თსუ, თბილისი, 1980.
- მემიშიძე ომ., ატრიბუტული და მართულმსაზღვრელიანი კომპოზიტები ჭანურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 4, თბილისი, 1988.
- მემიშიძე ომ., ქართული *შვინდ/შინდ* ფუძის ზანური შესატყვისი, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1988.
- მემიშიძე ომ., განსაზღვრება ჭანურში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული, 16, თბილისი, 1989.
- მემიშიძე ომ., მასალები ქართველურ ენათა ისტორიული ლექსიკონისათვის, ბათუმის ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, VI, ბათუმი, 2004.
- მემიშიძე ომ., -ნა კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება ლაზურში, IV, ბათუმი, 2005.

- მემიშიში ომ., ლექსიკური შეხვედრები ქართველურ ენებში, ბსუ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამეცნიერო ცენტრის კრებული, IV, ბათუმი, 2005.
- მემიშიში ომ., დამატებანი ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის, ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, I, ბათუმი, 2009.
- ნადარეიშვილი ლ., მიმღობა ზანურში, იკე, XIII, თბილისი, 1962.
- ნათაძე ნ., მყოფადისათვის ქართველურ ენებში, კესს 2, თბილისი, 1961.
- ონიანი ა., ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბილისი, 1978.
- ონიანი ა., ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები (სახელთა მორფოლოგია), თბილისი, 1989.
- ულენტი ს., ჭანური ტექსტები, არქაბული კილოკავი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, ტფილისი, 1938.
- ულენტი ს., ლაბიალიზებულ თანხმოვანთა საკითხისათვის ქართველურ ენებში, ენიმკის მოამბე, X, თბილისი, 1941.
- ულენტი ს., „რ“ ფონემა მეგრულ-ჭანურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. X (2), თბილისი, 1949.
- ულენტი ს., ნ/(მ) ბგერათა განვითარების საფუძველი მეგრულ-ჭანურში ხშულ-მსკდომთა წინ, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. X (7), თბილისი, 1949.
- ულენტი ს., მეგრულ-ჭანური ვოკალიზმი, იკე, VII, თბილისი, 1952.
- ულენტი ს., ჭანურ-მეგრული ფონეტიკა, თბილისი, 1953.
- ულენტი ს., ქართული ენის ფონეტიკა, თბილისი, 1956.
- ულენტი ს., ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, I, მარცვლის აგებულების პრობლემა, თბილისი, 1960.
- ულენტი ს., ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბილისი, 1965.
- როგავა გ., დისიმილაციური დეზაფრიკატიზაციის ერთი სახეობა ზანურში, თსუ შრომები, XXX ბ-XXXI, თბილისი, 1947.
- როგავა გ., ფარინგალურ ხშულთა რიგისათვის ქართველურსა და ადიღურ ენებში, იკე, I, თბილისი, 1946.
- როგავა გ., ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები, იკე, IX-X, თბილისი, 1958.
- როგავა გ., ქართველურ ენათა ბგერათშესატყვისობიდან, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბილისი, 1959.
- როგავა გ., ბგერათშესატყვისობისათვის ქართველურ ენებში, იკე, XII, თბილისი, 1960.
- როგავა გ., ზანური ნი კავშირ-ნაწილაკის კვალი ჭანურ დიალექტში, იკე, XXVII, თბილისი, 1988.
- სალია მ., მეთევზეობის ლექსიკა ზანურში, თბილისი, 2005.

- სარჯველაძე ზ., ზანიშები გურულში, გორის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, X, თბილისი, 1965.
- სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, „განათლება“, თბილისი, 1984.
- სიხარულიძე ი., ჭანეთი (ლაზეთი), საისტორიო გეოგრაფიის მასალები, ბათუმი, 1977.
- უთურგაიძე თ., ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 1976.
- ფაჩულია ლ., კავშირები ზანურ ენაში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1997.
- ფეინრიხი პ., სარჯველაძე ზ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, სპუ, თბილისი, 1990 (პირველი გამოცემა), თბილისი, 2000 (მეორე გამოცემა).
- ფოგტი პ., ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 1961.
- ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I-IV, თბილისი, 2001-2002.
- ქირია ჭ., კავშირებითის ნაკვეთების მანარმოებელი ზანურში, საენათმეცნიერო ძიებანი, XV თბილისი, 2003.
- ქირია ჭ., -კო(ნ) სუფიქსის ფუნქციისთვის ზანური პირობითის ნაკვეთებში, ქართველოლოგიური კრებული, III, თბილისი, 2004.
- ქობალავა ი., აფრიკატიზაციისა და დეზაფრიკატიზაციის პროცესები იბერიულ-კავკასიურ ენებში, იკე, IX-X, თბილისი, 1958.
- ქობალავა ი., გე- ზმნისნინის მნიშვნელობისათვის მეგრულში, „ენათმეცნიერების საკითხები“, 4, თსუ, თბილისი, 2002.
- ქობალავა ი., ანმყოს ფუძის ერთი თავისებურებისათვის მეგრულში, „ენათმეცნიერების საკითხები“, I-IV, თსუ, თბილისი, 2010.
- ქუთელია ნ., A და B სისტემის ჰარმონიული ჯგუფები მეგრულ-ჭანურში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 2, თბილისი, 1979.
- ქუთელია ნ., ლაზური ვოკალიზმი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი, 1980.
- ქუთელია ნ., ლაზურის ფონემატური სტრუქტურა, თსუ, თბილისი 2005.
- ყიფშიძე ი., ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, I, ტფილისი, 1919.
- ყიფშიძე ი., ჭანეთში მოგზაურობა, ენიშკის მოამბე, I, თბილისი, 1937.
- ყიფშიძე ი., ჭანური ტექსტები, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, ტფილისი, 1939.
- ყიფშიძე ი., საანგარიშო მოხსენება ჭანეთში საენათმეცნიერო მივლინებისა 1917 წლის ზაფხულს, ენიშკის მოამბე, I, თბილისი, 1941.
- შანიძე ა., უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი, 1957.
- შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თსუ, თბილისი, 1973.
- შარაშენიძე თ., სვანურ-ქართულ-ზანური შესატყვისობის ზოგიერთი საკითხი, იკე, XXX, თბილისი, 1991.

- შეროზია რ., პოტენციალის კატეგორიისათვის ზანური ენის მეგრულ დიალექტში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 101/1, თბილისი, 1981.
- შეროზია რ., მემიშიში ო., მეგრული და ლაზური ანდაზები, „მსგეფსი“, თბილისი, 1994.
- ჩანტლაძე ი., კავშირ-ენკლიტიკის, ნანევართა და პროსოდიულ ხმოვანთა ურთიერთმიმართებისათვის ქართველურ ენებში, საენათმეცნიერო ძიებანი, IV, თბილისი, 1995.
- ჩარგეიშვილი ა., ქართული თანხმოვნების „ყ“ და „ჯ“ ბიომექანიკის საკითხისათვის, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, VII, 8, თბილისი, 1946.
- ჩიქობავა არნ., ჭანური ტექსტები. ხოფური კილოკავი, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, X, თბილისი, 1929.
- ჩიქობავა არნ., ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1936.
- ჩიქობავა არნ., ნარ-პრევერბის მნიშვნელობისათვის ქართულში, ენიმკის მოამბე, I, თბილისი, 1937.
- ჩიქობავა არნ., ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1938.
- ჩიქობავა არნ., პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა. პროფ. იოსებ ყიფშიძე, ჭანური ტექსტები, თბილისი, 1939.
- ჩიქობავა არნ., სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1942.
- ჩიქობავა არნ., ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. V, (I), თბილისი, 1944.
- ჩიქობავა არნ., მეგრულ-ჭანური ვოკალიზმი, იკე, IV, თბილისი, 1952.
- ცეცხლაძე ნ., ლაზეთის (ხოფის რაიონი) გეოგრაფიული სახელწოდებანი და გვარსახელები, ქართველური ონომასტიკა, IV, „ინტელექტი“, თბილისი, 2010.
- ცხადაია პ., ქართველური ენების დასავლური არეალი (კოლხური ანუ ზანური), თბილისი – ზუგდიდი, 1999.
- ძიძიგური შ., ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში, იკე, I, თბილისი, 1946.
- ნერეთელი გ., სონანტებისა და აბლაუტის თეორიის გამო ქართველურ ენებში, თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანის წიგნში: სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1965.
- ჭარაია პ., ქართულ-მეგრული და მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი (მასალები იაფეტური ენების მკვლევართათვის), შედგენილი პ. ჭარაიას მიერ (ხელნაწერი), ტფილისი, 1918.
- ჭარაია პ., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, სპუ, თბილისი, 1997.
- ხუბუა მ., მეგრული ტექსტები, თბილისი, 1939.
- ხუბუა მ., სპარსული წარმოშობის სიტყვები მეგრულში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, VI (9), თბილისი, 1945.

- ჯავახიშვილი ივ., ქართულ-კავკასიურ ენათა თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფილისი, 1937.
- ჯიქია ს., ლაზურ სიტყვის წარმოშობისათვის, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, V/2, თბილისი, 1944.
- ჯიქია ს., ე. ჩელები ლაზებისა და ლაზურის შესახებ, იკე, VI, 1954.
- ჯიქია ს., თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, თსუ შრომები, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, 4, თბილისი, 1964.
- ჯიქია ს., თურქული სინტაქსური კალკები ლაზურში, „ორიონი“, აკაკი შანიძეს, თბილისი, 1967.
- ჯიქია ს., თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, 3, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 8-9, თბილისი, 1974.
- Adjarian Hr., Études sur la langue laze. Mémoires de la Societe de linguistique de Paris, t. X, fasc. 6, Paris, 1898.
- Anderson R. D., A Grammar of Laz, Dissertation, University of Texas, Austin, 1963.
- Aronson H. S., Georgian Reading Grammar, University of Chicago, Slavica, 1982.
- Bleichsteiner R., Kaukasische Forschungen: Georgische und Mingrelische Texte, Wien, 1919.
- Boeder W., Ergative Syntax and Morphology in Language Change. The South Caucasian Languages. In F. Plank (ed). Ergativity. Towards a Theory of Grammatical Relations. London & N.Y.: Academic Press, 1979.
- Deeters G., Armenisch und Südkaukasisch. Ein Beitrag zur Frage der Sprachmischung. „Caucasica“, fasc 3,4 Leipzig, 1926, 1927.
- Deeters G., Das Kartvelischen Verbum. Leipzig, 1930.
- Dumézil G., Contes lazes, Paris, 1937.
- Dumézil G., Récits lazes en dialecte d'Arhavi, Documents Anatoliens sur les language et les traditions du Caucase IV, Paris, Presses Universitaires de France, 1967.
- Dumézil G., Textes en laze d'Ardesen, Bedi Kartlisa, Ravue de Kartvelologie, XXIX-XXX, Paris, 1972.
- Dumézil G. & Ensenç T., Textes en laze d'Ardesen, BK, 29-30, 32-41.
- Geiger B., et.al., People and Languages of the Caucasus, Gravenhage, Mouton, 1959.
- Gōichi Kojima, İsmail Avci BucaĖlişi, Lazca Gramer, Mjora Dizisi, Kitab Matbaası, 2003.
- Harris A. C., Toward a Universal Definition of Clefts: Problematic Clefts in Mingrelian and Laz. მეორე საერთაშორისო ქართველმცოდნეობითი სიმპოზიუმის მასალები, თსუ, 1985.
- Harris A. C., Synchrony and Diachrony of the Particle *nay* in Laz, Paper Presented at the Fifth International Conference on the Non-Slavic Languages of the USSR, Chicago, Illinois, 1987.
- Harris A. C., On Hypotaxis in Laz. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული [Annual of Ibero-Caucasian Linguistics], XV, თბილისი, 1988.
- Harris A. C., Mingrelian. In: The Indigenous Languages of the Caucasus. Vol.1, The Kartvelian Languages. Delmar, New York.: Caravan Books. 1991.

- Holisky Dee A.**, On Hypotaxis in Laz. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული [Annual of Ibero-Caucasian Linguistics], XV, თბილისი, 1988.
- Holisky Dee A.**, Laz. In: The Indigenous Languages of the Caucasus. Vol.1, The Kartvelian Languages. Delmar, New York: Caravan Books, 1991.
- Ivanishvili M., Soselia Et.**, Preverbs in Megrelian, Logic, language and Computation, LNAL, TbilLLC 2011, Springer, Verlag Berlin Heidelberg, 2011.
- İsmail Avci BucaKlışı, Hasan Uzunhasan-oğlu-İrfan Aleksiva, Mjora Dizisi, Birinal Basımhazıcı, Didi Lazuri Nenapuna**, 2007.
- Kadschaia O.**, Mingrelisch: Kartwelsprachen (Altgeorgisch, Neugeorgisch, Mingrelisch, Lazisch, Swanisch), Herausgeben von Heinz Färnich, 2008.
- Kartozia G.**, Zum Problem der Wechselbeziehung der zanischen Dialekte. "Caucasica", vol. 1. Tbilisi, 1998.
- Kartozia G.**, Zur Erklärung der Störungen der Sibilanten-Entsprechungen in kartvelischen Sprachen, Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, Berlin, 1986.
- Klimov G.**, Etymological Dictionary of the Kartvelian Languages, Berlin-New York, 1998.
- Kluge Th.**, Beiträge zur Mingrelischen Grammatik. Berlin-Stuttgart-Leipzig. 1916.
- Rosen G.**, Über das Mingrelische, Swanische und Abchasische. (Vorgelegt in der Akademie der Wissenschaften am 31 Januar 1845);
- Schmidt K. H.**, Sibilanten- und Affrikatenkorrespondenz in den Kartvelsprachen: Revue de Kartvelologie, V-XI-CII, Paris, 1961.
- Schmidt K. H.**, Studien zur Rekonstruktion des Lautstandes der südkaukasischen Grundsprache, Wiesbaden, 1962.
- Асатиани И. М.**, Превербь в Занском (мегрельско-чанском) Языке. Автореферат. Тб., 1953.
- Браун И.**, Вторичный характер гармонических комплексов децессивного ряда в картвельских языках. არნოლდ ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, 1998.
- Кизирия А. И.**, Занский язык. Языки народов СССР, т. IV, Иберийско-кавказские языки, Москва, 1967.
- Кипшидзе И.А.**, Дополнительные сведения о чанском языке, СПб., 1911.
- Кипшидзе И.А.**, Грамматика мингрельского (иверского) языка. СПб., 1914.
- Климов Г.А.**, Опыт реконструкции фонемного состава общекартвельского языка-основы. Известия отдела литературы и языка АН СССР, т. XIX, вып. I. М., 1960.
- Климов Г.А.**, Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте. М., 1962.
- Климов Г.А.**, Этимологический словарь картвельских языков. М., 1964.
- Климов Г. А.**, Аномалии эргативности в лазском (чанском) языке. Москва, 1976.
- Март Н.Я.**, Грамматика чанского (лазского) языка. СПб., 1910.
- Март Н.Я.**, Из поездки в турецкой Лазистан. Известия Императорской Академии наук, №7, СПб., 1910.

Март Н.Я., Из поездки в турецкой Лазистан. Известия Императорской Академии наук, VI, №8, СПб., 1910.

Март Н.Я., Грамматика древнелитературного грузинского языка. Л., 1925.

Мачавариани Г.И., О трех рядах сибилантных спирантов и аффрикатов в картвельских языках, XXV Международный конгресс востоковедов. Доклады делегации СССР, М., 1960.

Мачавариани Г. И., К типологической характеристике общекартвельского языка-основы, ВЯ, 1, М., 1966.

Мегрелидзе И., Лазский и мегрельский слои в грузинском, Академия наук СССР, Москва, 1938.

Цагарели Ал., Мингрельские этюды, I; Мингрельские тексты с переводом и объяснениями. СПб., 1880.

Цагарели Ал., Мингрельские этюды, II; Опыт фонетики мингрельского языка. СПб., 1880.

თემბელი კოჩი

ზარმაცი კაცი

tembeli k'oči

A lazy man

I

1. არ ტეენ, ვარ ტეენ არ თანე თემბელი კოჩი. 2. არ დღას ოხორჯაქ უნუ-ქი: „მსქიბუშა მენდაფთათადა!“ 3. კოჩიქ უნუ-ქი: „მან ვა ვულუშა!“ დო ქოდინჯიუ. 4. ოხორჯა მენდახთუ მსქიბუშა. 5. სქიბუს ართუნი ქოძიუ, ოხოიშა ქომოხთუ დო ქიმოლი-მუშის უნუ-ქი: „ვიდადმა დო ართუნი ქომოილაღია!“ 6. კოჩიქ უნუ-ქი: „მა ვა ვულუშა, ჩქიმი იგბალი ჩქიმდა ქომულუნმა!“ 7. ოხორჯაქ მუში თანიშის უნუ-ქი: „ვიდადმა დო ართუნი ქომომოლააფია!“ 8. მენდახთეს ოხორჯა დო მუში თანიში. 9. თანიშის ოხოიშა ქომულეს. 10. ქოდოდვითეს დო ართიკათის უნუმელან-ქი: „მიში ოხოის დობდვათა?“ 11. თანიშიქ უნუმეს-ქი: „ჩქიმი ოხოის ჰოდობდვად დო ჭუმენ ჰაკოირთადმა!“

1. იყო და არ იყო ერთი ზარმაცი კაცი¹. 2. ერთ დღეს ცოლმა უთხრა: „წისქვილში წავიდეთო!“ 3. კაცმა უთხრა: „მე არ წამოვალო!“ და დანვა. 4. ქალი წავიდა წისქვილში. 5. წისქვილში ოქრო იპოვა, სახლში მოვიდა და თავის ქმარს უთხრა: „წავიდეთო და ოქრო მოვიტანოთო!“ 6. კაცმა უთხრა: „მე არ წამოვალო, ჩემი ბედი ჩემთან მოვაო!“ 7. ქალმა თავის მეზობელს უთხრა: „წავიდეთო და ოქრო მომატანინეო!“ 8. წავიდნენ ქალი და მისი მეზობელი. 9. მეზობლის სახლში მოიტანეს. 10. დადგნენ და ერთმანეთს ეუბნებიან: „ვის სახლში დავდოთ?“ 11. მეზობელი ეუბნება: „ჩემს სახლში დავდოთ და ხვალ გავიყუთო!“

1. Once upon a time there was a lazy man. 2. One day his wife told him: “Let us go to the mill!” 3. The man said: “I will not go!” and he went to sleep. 4. The woman went to the mill. 5. She found some gold in the mill, came back home and told to her husband: “Let us go and fetch the gold home!” 6. The man said: “I am not going with you, my fortune will come to me!” 7. The woman told to her neighbor: “Let us go and help me to fetch the gold!” 8. The woman and her neighbor went there. 9. They fetched it to the neighbor’s house. 10. They were standing and speaking to each other: “Whose house we are going to keep it at?” 11. The neighbor says to him: “Let us keep it at my place and tomorrow we will sell it!”

¹ სიტყვა-სიტყვით: „ერთი ყოფილა, არ ყოფილა ერთი ცალი ზარმაცი კაცი“.

1. *ar* *tee-n,* *var* *tee-n* *ar*
 one.NOM be.PST.EV-S.3.SG not be.PST.EV-S.3.SG one.NOM
tan-e *tembeli* *k'oči.*
 be.PST-S.3.SG lazy.NOM man.NOM
 Once upon a time there was a lazy man.
 იყო და არ იყო ერთი ზარმაცი კაცი.
2. *ar* *dya-s* *oxorža-k* *u-c'-u-ki:*
 one.NOM day-DAT woman(=wife)-ERG CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC
mskibu-ša *menda-p-t-a-t-ya!*
 mill-ALL PR-S.1-go-SBJ-PL-Q.3
 One day his wife told him: "Let us go to the mill!"
 ერთ დღეს ცოლმა უთხრა: „ნისქვილში წავიდეთო!"
3. *k'oči-k* *u-c'-u-ki:* *man* *va*
 man-ERG CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC 1.SG.NOM not
v-ulu-ya! *do* *ko-di-nži-u.*
 S.1-go.FUT-Q.3 and AFF-PR-go to sleep-AOR.S.3.SG
 The man said: "I will not go!" and he went to sleep.
 კაცმა უთხრა: „მე არ წამოვალ!" და დაწვა.
4. *oxorža* *menda-xt-u* *mskibu-ša.*
 woman.NOM PR-go.PST-AOR.S.3.SG mill-ALL
 The woman went to the mill.
 ქალი წავიდა ნისქვილში.
5. *skibu-s* *artuni* *ko-zi-u,* *oxoi-ša*
 Mill-DAT gold.NOM AFF-find-AOR.S.3.SG home-ALL
ko-mo-xt-u *do* *kimoli-muši-s* *u-c'-u-ki:*
 AFF-PR-come.PST-AOR.S.3.SG and husbandNOM-her-DAT OV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC
v-idad-ya *do* *artuni* *ko-mo-i-ya-d-ia!*
 S.1-FUT.SBJ-Q.3 and gold.NOM AFF-PR-S.1.CV-fetch.FUT-S.1.PL-Q.3
 She found some gold in the mill, came back home and told to her husband: "Let us go
 and fetch the gold home!"
 ნისქვილში ოქრო იპოვა, სახლში მოვიდა და თავის ქმარს უთხრა: „წავიდეთო
 და ოქრო მოვიტანოთ!"

6. *k'oči-k* *u-c'-u-ki:* *ma* *va v-ulu-ya,*
 Man-ERG CV-say.PST-AOR.S.3SG-PTC 1.SG.NOM not S.1-go.FUT-Q.3
čkimi igbali čkim-da ko-mulu-n-ya!
 my.NOM luck.NOM me-for AFF-PR.come.FUT-S.3-Q.3
 The man said: "I am not going with you, my fortune will come to me!"
 კაცმა უთხრა: „მე არ წამოვალ, ჩემი ბედი ჩემთან მოვაო!“
7. *oxorža-k* *muši taniši-s u-c'-u-ki:*
 woman-ERG her neighbor-DAT CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC
v-idad-ya do artuni ko-mo-m-oYaap-ia!
 S.1-FUT.SBJV-Q.3 and gold.NOM AFF-PRV-O.1-fetch.CAUS:FUT-Q.3
 The woman told to her neighbor: "Let us go and help me to fetch the gold!"
 ქალმა თავის მეზობელს უთხრა: „წავიდეთ და ოქრო მომატანინო!“
8. *menda-xt-es* *oxorža do muši taniši.*
 PR-go.PST-AOR.S.3.PL woman-NOM and her.NOM neighbor.NOM
 The woman and her neighbor went.
 წავიდნენ ქალი და მისი მეზობელი.
9. *taniš-is* *oxoi-ša komu-γ-es.*
 neighbor-GEN house-ALL PR.CV-fetch.PST-AOR.S.3.PL
 They fetched it to the neighbor's house.
 მეზობლის სახლში მოიტანეს.
10. *ko-do-dgit-es* *do artikati-s u-c'umel-an-ki:*
 AFF-PR-put.PST-AOR.S.3.PL and [each other]-DAT CV-say.PRS-S.3.PL-PTC
miši oxoi-s do-b-dva-t-ya?
 whose house-DAT PR-S.1-put.FUT-PL-PTC
 They were standing and speaking to each other:
 "Whose house we are going to keep it at?"
 დადგნენ და ერთმანეთს ეუბნებოდნენ: „ვის სახლში დავდეთ?“
11. *taniši-k* *u-c'ume-s-ki:* *čkimi oxoi-s*
 neighbor-ERG CV-say.PRS-S.3-PTC my house-DAT
ko-do-b-dva-d do c'umen hako-i-rta-d-ya!
 AFF-PR-S.1-put.FUT-PL and tomorrow AFF.PR-S.1.SV-divide.FUT-PL-Q.3
 The neighbor says to him:
 "Let us keep it at my house and tomorrow we will divide it!"
 მეზობელი ეუბნება: „ჩემს სახლში დავდეთ და ხვალ გავიყოთ!“

II

1. დოღუმჯუ დო ჰოდინჯიეს. 2. ჰაგონთანუში, ოხორჯა ჰაგელახთუ თანიშის ოხოიშა დო უნუ-ქი: „ენა ღომან მოილით ართუნეფუა, ჰაკოირთადია!“ 3. თანიშიქ უნუ-ქი: „მუფეი ართუნია?“ 4. თანიშიქ ვა მეჩუ დო ოხოიშა მენდახთუ, კოჩის უნუ-ქი: „მა ნა გინვი, ქომოილაღმა, მუშენი ვა მომოლაფია?!“

1. შელამდა და დანენენ. 2. რომ გათენდა, ქალი ჩავიდა მეზობლის სახლში და უთხრა: „გუშინ რომ მოვიტანეთ, [ის] ოქროებით გავიყოთო!“ 3. მეზობელმა უთხრა: „რომელი² ოქროო?“ 4. მეზობელმა არ მისცა და [ქალი] შინ წავიდა, კაცს უთხრა: „მე რომ გითხარი, მოვიტანოთ-მეთქი³, რატომ არ მომატანინეო?!“

1. Night fell and they went to bed. 2. When the dawn broke the woman went down to the neighbor's house and said to him: "Let us divide the gold I brought yesterday!" 3. The neighbor said: "Which gold?" 4. The neighbor did not give it, and the woman went home, she said to the man: "Why did not you let me fetch it here?!"

1. *do-lumǰ-u* *do* *ho-di-nǰi-es.*
PR-[night fall].PST-AOR.S.3.SG and AFF-PR.CV-sleep.PST-AOR.S.3.PL
Night fell and they went to bed.
შელამდა და დანენენ.
2. *ha-go-ntan-u-ši,* *oxorǰa* *ha-gela-xt-u*
AFF-PR-dawn.break-AOR.S.3.SG-that woman.NOM AFF-PR-go.PST-AOR.S.3.SG
tanīši-s *oxoi-ša* *do* *u-c'-u-ki:* *ena yoman*
neighbor-GEN house-ALL and CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC that yesterday
mo-i-yi-t *artun-epe-a,* *ha-ko-i-rta-d-ia!*
PR-S.1.SV-bring.PST-PL gold-PL.NOM-Q.3 AFF-PR-S.1.SV-divide-PL-Q.3
When the dawn broke the woman went down to the neighbor's house and said to him:
"Let us divide the gold I brought yesterday!"
რომ გათენდა, ქალი ჩავიდა მეზობლის სახლში და უთხრა: „გუშინ რომ მოვიტანეთ, [ის] ოქროებით, გავიყოთო!“

² „როგორი“

³ „მოვიტანოთ“

3. *taniši-k* *u-c'-u-ki:* *mupei* *artuni-a?*
 neighbor-ERG CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC what.kind gold.NOM-Q.3
 The neighbor said: "Which gold?"
 მეზობელმა უთხრა: „რომელი⁴ ოქრო?“
4. *taniši-k* *va* *me-č-u* *do oxoi-ša*
 neighbor-ERG not PR.CV-give.PST-AOR.S.3.SG and house-ALL
menda-xt-u, *k'oči-s* *u-c'-u-ki:*
 PR-go.PST-AOR.S.3.SG man-DAT CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC
ma *na* *g-i-c'vi,*
 1.SG.ERG that O.2-CV-tell.PST-AOR.S.1.SG
komo-i-ya-d-ya, *mušeni va mo-m-oyap-ia?!*
 PR-S.1.CV-bring:FUT-S.1.PL-Q.3 why not PR-S.1-bring.CAUS-PTC
 The neighbor did not give it, and the woman went home, she said to the man: "Why
 did not you let me fetch it here?!"
 მეზობელმა არ მისცა და [ქალი] შინ წავიდა, კაცს უთხრა: „მე რომ გითხარი,
 მოვიტანოთ-მეთქი⁵, რატომ არ მომატანინეო?!“

⁴ „როგორი“

⁵ „მოვიტანოთ“

III

1. ია ოხორჯაქ, თანიშიქ, გონწკუ ართუნეფე, გაყუ წინილა, ანკრეპი, ბომბოლა, ედო თქუ-ქი: „ამა ვილა დო ია ოხორჯას ჰოდოლოუბლადა!“ 2. ნილუ დო ოხორჯას ჟინდოლენ ჰოდულუბლუ. 3. ია წინილა დო ანკრეპი ართუნი დიყუ. 4. კოჩიქ უნუ-ქი ოხორჯას: „მა ნა გინვია, ჩქიმი იგბალი ჩქიმდა ქომულუნა!“

1. იმ ქალმა, მეზობელმა, გახსნა ოქროები, მოეჩვენა გველი, მორიელი, ობობა, ჰოდა თქვა: „ამას წავიღებ და იმ ქალს ჩავუყრიო!“ 2. მიიტანა და ქალს ზევიდან ჩაუყარა. 3. ის გველი და მორიელი ოქრო გახდა. 4. კაცმა უთხრა ცოლს: „მე რომ გითხარიო, ჩემი ბედი ჩემთან მოვაო!“

1. That woman, the neighbor, opened the gold, it seemed to her as a snake, a scorpion and a spider, so she said: “I will take it and throw on that woman!” 2. She fetched it there and throw it onto the woman. 3. That snake and scorpion turned into the gold. 4. The man said to his wife: “I have told you that my fortune will come to me!”

1. *ia oxorǰa-k, taniši-k, go-nc'k'-u artun-epe,*
that woman-ERG neighbor-ERG PR-open.PST-AOR.S.3SG gold-PL.NOM
gya-q'-u c'ic'ila, ank'rep'i, bombola, edo
PR.CV-appear-AOR.S.3.SG snake.NOM scorpion.NOM spider.NOM INTJ
tk-u-ki: aya v-i-ya do ia oxorǰa-s
say.PST-AOR.S.3SG-PTC that S.1-SV-take.FUT and that woman-DAT
ho-dolo-u-bya-ya!
AFF-PR-S.1.IO.3-OV-throw.FUT-Q.3

That woman, the neighbor, opened the gold, it seemed to her as a snake, a scorpion and a spider, so she said: “I will take it and throw on that woman!”

იმ ქალმა, მეზობელმა, გახსნა ოქროები, მოეჩვენა გველი, მორიელი, ობობა, ჰოდა თქვა: „ამას წავიღებ და იმ ქალს ჩავუყრიო!“

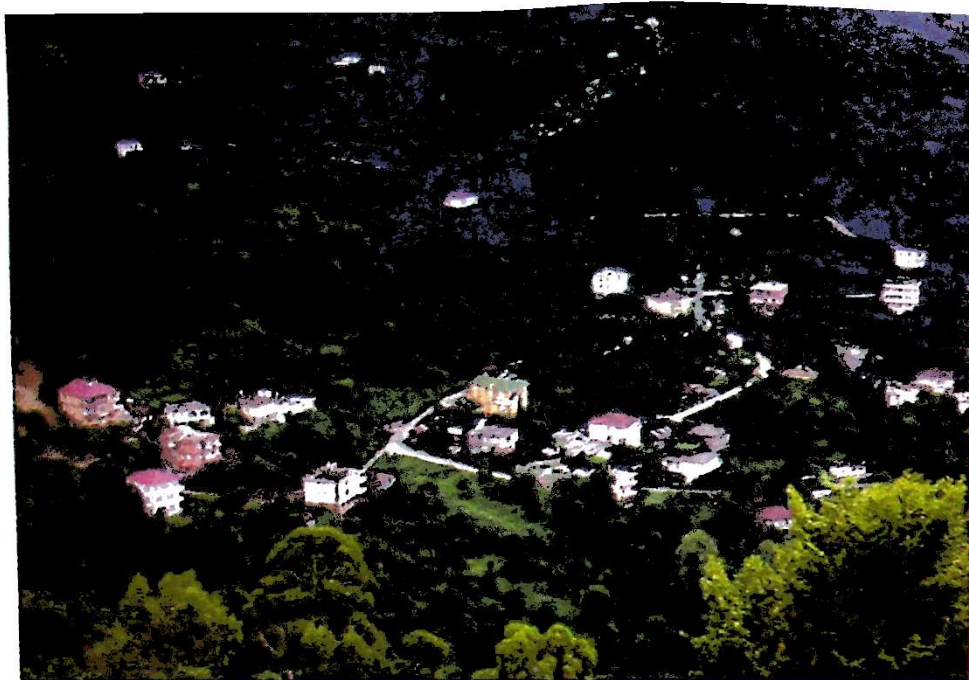
2. *ni-y-u do oxorǰa-s žindolen ho-dulu-by-u.*
PR-take-AOR.S.3.SG and woman-DAT [from above] AFF-PR.OV-throw-AOR.S.3.SG
She fetched it there and throw it onto the woman.
მიიტანა და ქალს ზევიდან ჩაუყარა.

3. *ia c'ic'ila do ank'rep'i*
 that snake.NOM and scorpion.NOM
artuni di-q'-u
 gold.NOM PR.CV- become-AOR.S.3.SG
 That snake and scorpion turned into the gold.
 ის გველი და მორიელი ოქრო გახდა.
4. *k'oči-k u-c'-u-ki oxorža-s:*
 Man-ERG CV-say.PST-AOR.S.3.SG-PTC woman(=wife)-DAT
ma na g-i-c'v-ia, ĉkimi igbali
 1.SG.ERG that O.2-CV-tell.PST-Q.3 my.NOM luck.NOM
ĉkim-da ko-mulu-n-ya!
 me-for AFF-PR.come.FUT-S.3-Q.3
 The man said to his wife: "I have told you that my fortune will come to me!"
 კაცმა უთხრა ცოლს: „მე რომ გითხარიო, ჩემი ბედი ჩემთან მოვალ!“

1 – პირველი პირი
2 – მეორე პირი
3 – მესამე პირი
S – სუბიექტი
O – ობიექტი
IO – ირიბი ობიექტი
SIMV – ინვერსიული სუბიექტი
OINV – ინვერსიული ობიექტი
NOM – სახელობითი ბრუნვა
ERG – მოთხრობითი ბრუნვა
DAT – მიცემითი ბრუნვა
GEN – ნათესაობითი ბრუნვა
SG – მხოლობითი
PL – მრავლობითი
PRS – ანმყო
FUT – მომავალი
PST – წარსული
AOR – აორისტი
EV – თურმეობითი
SBJ – კავშირებითი კილო
SM – სერიის ნიშანი
PR – ზმნისწინი
PASS – პასივი
CV – მახასიათებელი ხმოვანი
OV – სასხვისო ქცევა
SV – სათავისო ქცევა
INF – ინფინიტივი
PRT – მიმღეობა
AFF – მტკიცებითი ნაწილაკი
CONJ – კავშირი
Q – სხვათა სიტყვის ნაწილაკი
QP – კითხვითი ნაწილაკი
PTC – ნაწილაკი
ITJC – შორისდებული

ფოტოები
PHOTOS

ဟမ္ပိရမ္ပ

შავი ზღვა

